

HUMÁN INNOVÁCIÓS SZEMLE

Munkaerőpiac – foglalkoztatás – képzés – humán kutatás-fejlesztés és innováció – humán erőforrás- és szervezetfejlesztés – regionális, térség-, terület- és település-, valamint szolgáltatásfejlesztés

Szerkesztőbizottság

ALBERT LŐRINCZ Csanád (PhD; Partiumi Keresztény Egyetem, Románia)
ALBERT LŐRINCZ Enikő (Prof., PhD; Babes-Bolyai Tudományegyetem, Románia)
BIRHER Nándor (PhD, Dr. habil.; Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola, Károli
Gáspár Református Egyetem, Magyarország)
BORDA Viktória (MSc; Pécsi Tudományegyetem, Magyarország)
BORST, Joan (PhD; Grand Valley State University, USA)
DOBAY Kata (MSc; Pécsi Tudományegyetem, Magyarország)
FLÓRA Gábor (Prof., PhD; Partiumi Keresztény Egyetem, Románia)
GARAI Péter (PhD; Emberi Erőforrások Minisztériuma, Magyarország)
GÁBRITY Molnár Irén (Prof. Dr.; Újvidéki Egyetem, Szerbia)
JUHÁSZ Gábor (PhD, Dr. habil.; Pécsi Tudományegyetem, Magyarország)
MOLNÁR Dániel (PhD; Pécsi Tudományegyetem, Magyarország)
SZEDLÁRNÉ GÁLL Ibolya (MSc; Emberi Erőforrás-gazdálkodási Tanácsadók Országos
Szövetsége, Magyarország)
VOJTEK Éva (MSc; Pécsi Tudományegyetem, Magyarország)

Alapító főszerkesztő/felelős kiadó

JUHÁSZ Gábor (PhD; Dr. habil.)

Borító

JUHÁSZ Balázs

Tördelés, szerkesztés

KAPITÁNY Zoltán

Szerkesztőség

Human Exchange Emberi Erőforrás Fejlesztő és Tanácsadó Alapítvány
e-mail: hisz@humanexchange.hu;
web: <http://humanexchange.hu/human-innovacios-szemle>

Nyomda

Sz. K. Stúdió Kft., Pécs

ISSN 2062 - 0292

TARTALOM

Tésits Róbert – Alpek B. Levente – Lendvai Tamás: A SZUBJEKTÍV TÉNYEZŐK SZEREPE A HÁTRÁNYOS HELYZETŰ TÉRSÉGEK ÁLLÁSKERESŐINEK FOGLALKOZTATHATÓSÁGÁBAN	4
Dr. Juhász Gábor – Dózsa Zsófia: A SZOCIÁLIS GAZDASÁG KIÉPÍTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI GILVÁNFÁN EGY SZAKÉRTŐI INTERJÚ ALAPJÁN	22
Dr. habil. Czakó Kálmán – Dr. habil. Birher Nándor: HUMÁN INNOVÁCIÓ	33
Zámbó Károly: A NORMÁK TRANSCENDENS GONDOLATI HÁTTERE	44
Dr. Sóréné Dr. Batka Eszter: SZOLIDARITÁS ÉS VÉGREHAJTÁS	70
Bucher Eszter: NONPROFIT SZERVEZETEK MAGYARORSZÁGON	94

A SZUBJEKTÍV TÉNYEZŐK SZEREPE A HÁTRÁNYOS HELYZETŰ TÉRSÉGEK ÁLLÁSKERESŐINEK FOGLALKOZTATHATÓSÁGÁBAN¹

TÉSITS RÓBERT – ALPEK B. LEVENTE – LENDVAI TAMÁS

TÉSITS Róbert: egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi és Földtudományi Intézet; 7624 Pécs, Ifjúság u. 6. tesits.robert@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-9575-3309>

ALPEK B. Levente: egyetemi adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi és Földtudományi Intézet; 7624 Pécs, Ifjúság u. 6. alpeklevente@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-9637-3693>

LENDVAI Tamás: doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola; 7624 Pécs, Ifjúság u. 6. lendvaim@gmail.com

Absztrakt

A vizsgálat kiemelt célja, hogy a konvergencia-régiókban a hátrányos helyzetű álláskeresők foglalkoztathatóságát területi-strukturális megközelítésben vizsgálja és javaslatot tegyen a munkaerő-potenciál mozgósításának alternatíváira. A felmérés területi bázisát a komplex programmal fejlesztendő járáások adták, a kapcsolódó kérdőíveket 739 fő töltötte ki. A vizsgált kérdések között szerepelt a munkavállalói képességek, a sikeresség és elégedettség tényezői, a munkahely-választási motivációk, a munkakeresési/megtartási technikák, valamint a mobilitási, továbbképzési és vállalkozási hajlandóság, csakúgy, mint az életpálya-építés tudatosságának felmérésére irányuló elemek is. Bár néhány esetben a nemi különbségek felül tudták írni a végzettségből adódó, a kvalifikáció által eleve meghatározott differenciákat, a legmarkánsabb választóvonalnak a képzettség bizonyult. Fontos differenciáló faktor még az elsődleges munkaerőpiactól való tartós távolmaradás, amely főleg a közmunkaprogramokban résztvevők hátrányában, eltérő életkörülményeiben és stratégiáiban és jövőképében nyilvánul meg.

Kulcsszavak: foglalkoztathatóság; álláskeresők, mobilitás, hátrányos helyzetű térségek

Bevezetés

Magyarország egy évtizede, kelet-közép-európai viszonylatban még jelentős méretű, szabad és relatíve olcsón foglalkoztatható munkaerőbázissal bírt. Ennek is köszönhetően a válságot követően lehetővé vált a foglalkoztatási ráta növelésén alapuló gazdasági növekedés. Az integrálható munkaerő-tartalék nagy részét felszívta a gazdaság, a további létszámemelés foglalkoztathatósági korlátokba ütközik, így egyes térségekben már munkaerőhiány megfigyelhető meg.

¹ A Columbus Klímaértékesítő Kft. és a Mecsek-Klíma Kft. támogatásával készült.

Magyarországon az alacsony iskolai végzettségű álláskeresők és közfoglalkoztatottak adnak még jelentős létszámú szabad munkaerő-tartalékot. Ők azonban jellemzően tartósan munkanélküliek, alacsonyan kvalifikáltak, sokszor motiválatlanok, így nehezen foglalkoztathatók. Napjainkban ezen csoport foglalkoztathatósági szintjének emelése lehet az egyik legfontosabb feladat.

Hasonló kihívások az Európai Unió más tagállamait is érintik, amelyekre az Európa 2020 Stratégiába integrált foglalkoztatási stratégia is felhívja a figyelmet. A kedvezőtlen irányú demográfiai változások európai szinten is előtérbe helyezi a foglalkoztathatóság kérdéskörét. Ennek aktualitását adja, hogy becslések szerint akár nyolcvan millióra is tehető az alacsony végzettségűek száma, abban az évtizedben, amikor elképesztő gyorsasággal nő a felsőfokú képzettséget igénylő állások aránya. A problémát az EU részben oly módon orvosolná, hogy az eddigieknél is nagyobb mértékben tenné lehetővé az új készségek elsajátítását, valamint a munkaerőpiaci változásokhoz történő hatékonyabb alkalmazkodást (Europe 2020 Strategy, 2010).

Az Európai Bizottság közös foglalkoztatási jelentése is alátámasztja, hogy a strukturális problémák mellett a munkavállalói készségek hiánya a gazdasági növekedés komoly akadálya (Joint Employment Report, 2014), amellyel összefüggésben a Bizottság foglalkoztatási iránymutatásainak céljai között, a munkaerőpiac hatékonyabb működtetése vagy éppen a mobilitás növelése mellett kiemelt szerepet kap a munkaerőpiaci készségfejlesztés (Employment Guidelines, 2015).

A fenti célok a hazai szakpolitikai stratégia jövőképében és specifikus céljaiban is megjelennek, ahol a munkaerő-kínálat mennyiségi és minőségi fejlesztése, azaz a munkaerő aktivizálása és foglalkoztathatóságának javítása a foglalkoztatáspolitikai egyik legfőbb feladata. A társadalmi-gazdasági kényszernek tekinthető gazdasági aktivitás és foglalkoztatási szint növelésének legfontosabb módja a legnagyobb, ma még kihasználatlan, munkaerőpiaci szempontból hátrányos helyzetű és gazdaságilag inaktív csoportok foglalkoztathatóságának javítása. Külön szakaszban jelenik meg a fiatalok munkaerőpiaci integrációja, valamint az egész életen át tartó tanulás ösztönzése. Utóbbi esetében a felnőttképzési programoknak kiemelten az alacsony iskolai végzettségűek és közfoglalkoztatottak foglalkoztathatóságának javításában lehet fontos szerepe (Szakpolitikai Stratégia 2014–2020, 2013). Ezen célok megvalósulását segítik a hátrányos helyzetűek foglalkoztathatóságának javítását célzó, a konvergencia régiókra fókuszáló uniós programok is (TÁMOP 1.1.2, 2007).

A foglalkoztathatóságra fókuszáló szakirodalmi elemzésekből kiindulva, a jelen írás kiemelt célja, hogy a konvergencia-régiókban a hátrányos helyzetű álláskeresők foglalkoztathatóságát területi-strukturális megközelítésben vizsgálja. A tér-ökonometriai, illetve kvalitatív módszerek integrált alkalmazását és publikálását követően (Alpek, Tésits 2019) a szerzők kiemelt figyelmet fordítanak az említett munkaerő-potenciál mozgósításának alternatíváira.

A jelen tanulmány empirikus vizsgálatait a foglalkoztathatóság szubjektív tényezőit értékeli. A célcsoport szocio-demográfiai jellemzői mellett a tanulmány feltárja a munkavállalói képességeket, illetve a sikeresség tényezőit, valamint megvizsgálja, hogy mely faktorok relevánsak és befolyásolják szignifikánsan a hátrányos helyzetű álláskeresők csoportjának foglalkoztathatóságát. Figyelmet fordít a foglalkoztatottak elégedettségére, a munkahely-választási motivációk vizsgálatára, a munkakeresési/megtartási technikák, valamint a mobilitási hajlandóság feltárására. Vizsgálja a továbbképzési, önfoglalkoztatási/vállalkozási

hajlandóságot és az életpálya-építés tudatosságát. Érinti továbbá a horizontális és a vertikális integritás kérdéskörét, különös tekintettel a közfoglalkoztatás jellegzetességeire és a szociális szövetkezetek tapasztalataira alapozva.

Elméleti háttér

A foglalkoztathatóság kérdését az ezredfordulót követően a hazai szakirodalom több aspektusból vizsgálta. A foglalkoztathatóság összefüggéseit értékelő eredmények arra utalnak, hogy az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők foglalkoztatási esélyei messze elmaradnak az EU átlagától. Ebben közrejátszik, hogy a csoport tagjainak tudása jellemzően nem éri el azt a küszöbértéket, amelyet egy versenyképes gazdasági szereplő igényel. Márpedig az újonnan létrejövő állások nagy része tőkeintenzív, tudásigényes munkát kínáló vállalatokhoz köthető (Kertes, Varga 2005).

A vizsgálatok másik csoportja a szakképzés/felnőttképzés fejlesztésének szükségességéből, annak irányából indul ki, javaslatot téve az oktatás színvonalának növelésére, valamint az intézményrendszer fejlesztésére (Köpeczi Bócz 2000; Groot, Brink 2000). A tanulmányok egy része a képzési programok fejlesztésére, a hátrányos helyzetűek integrációjára úgy tesz javaslatot, hogy egyben felméri a célcsoportok lemaradásának hátterében meghúzódó okokat és fejlesztésük speciális igényeit. Bár fontos az adott célcsoport lehetőségeit figyelembe vevő egyéni fejlesztés, azonban a munkavégzési lehetőségek elmaradásával jellemezhető egydimenziós programok kevésbé hatékonyak, a felzárkóztatás nem sikeres a helyi adottságokhoz igazodó munkahelyteremtő fejlesztési programok nélkül (Cserné et al. 2006; Ötvös 2013).

Az elmúlt évek nemzetközi vizsgálatainak egyik fő iránya a foglalkoztathatóság történeti fejlődése meghatározóbb állomásainak értékelése mellett a fogalmi kérdések tisztázása, és ezek mentén a foglalkoztatáspolitikai szolgáltatások feladatainak meghatározása volt (McGrath 2009; McQuaid, Green, Danson 2005; McQuaid, Lindsay 2005; deGrip, vanLoo, Sanders 2004; Fugate, Kinicki, Ashforth 2004; Gazier 1998; Gore 2005). A munkák egy része külön felhívja rá a figyelmet, hogy a foglalkoztathatóság nem csak individuális tényezőktől, hanem strukturális, konjunkturális folyamatoktól is függ (Peck, Theodore 2000). A foglalkoztathatóság pszicho-szociális szempontú vizsgálatai az új életpálya-modellek megjelenésével a rugalmasság, a flexibilitás és a proaktív alkalmazkodóképesség szükségességét hangsúlyozzák (Fugate, Kinicki, Ashfort 2004, deGrip, vanLoo, Sanders 2004).

A területi szemléletmód azonban, érthető módon, nem csak a fenti megközelítésekben jelenik meg, hiszen az álláskeresés sikeressége és a foglalkoztathatóság kapcsolata a helyi/térségi munkaerőpiaci vizsgálatok egyik kiemelt fókuszja (McQuaid 2006), amely hangsúlyosan kezeli az ipari szerkezetváltás térségeit (Berntson, Sverke, Marklund 2006; Danson 2005). A területi, szociológiai, illetve közgazdaságtani vizsgálatok korábban jórészt a foglalkoztatási programok társadalmi-területi hatásait értékelték (Manoudi 2012; Ghinararu 2012; Ramos 2012; Betcherman et al. 2004; Koltai 2012; Bakule 2012; Hazans 2012; Arnkil 2012; Leigh-Doyle 2012; Matkovic 2012; Eichler, Lechner 2002; Lal et al. 2010; Adato, Haddad 2002). Utóbbi programok a leghátrányosabb helyzetű, az elsődleges munkaerő-piacon elhelyezkedni nem tudók és családjuk számára legalább átmeneti megélhetést biztosítanak.

A szociális szövetkezetek társadalmi-gazdasági, munkahelyteremtő szerepét vizsgáló tanulmányok (Nasioulas 2012; Thomas 2004; Gonzales 2007; Osti 2012; Giagnocavo 2012; Borzaga et al. 2014; Defourny, Nyssens 2008; Nyssens 2008; Birkhölzer 2008; Borzaga, Galera, Zandonai 2008; Fraisse 2008; Les 2008; Liveng 2008; O'Shaughnessy 2008; Perista 2008; Stryjan, Pestoff 2008; Spear 2008) kiemelik, hogy a hátrányos helyzetű térségekben munka nélkül élő hátrányos helyzetű emberek öfenntartásának elősegítésében fontos szerepet játszhatnak e programok, a mindennapi megélhetési problémákkal küzdők lehetőséget kaphatnak arra, hogy csatlakozzanak egy termelő tevékenységet végző közösséghez, ahol előteremthetik a mindennapi megélhetéshez szükséges jövedelmüket.

A területi összefüggések szerint azonban a kistérségi paneladatokon identifikált legújabb modellek a munkahelyteremtő programok szignifikáns, de viszonylag enyhe hatását jelzik. Nagyságrenddel fontosabb tényezőnek bizonyul – a makrogazdasági konjunktúra mellett – a munkaerő foglalkoztathatósága. A munkaerőpiacok jellemzően a foglalkoztatható munkaerő szűkösségét mutatják, és ezt a támogatások felfutása tovább erősíti (Major, Tétényi 2013).

Módszerek

A munka területi keretét a komplex programmal fejlesztendő járások adják (106/2015. IV. 23. Kormányrendelet). A területi fókusz választásában meghatározó szerepet játszott, hogy a rendszerváltozást követően ezen településeken rögzült a legerőteljesebben a munkanélküliség.

A felmérés során primer és szekunder források felhasználására is sor került. A mintegy egy éven át tartó kérdőíves felmérés egyik célcsoportját a hátrányos helyzetű álláskereső képezték, különös tekintettel azokra a személyekre, akik a vizsgálat ideje alatt Foglalkoztatás Helyettesítő Támogatásra voltak jogosultak, illetve korábban közfoglalkoztatásban vettek részt, a vizsgálat időpontjában azonban álláskeresői státuszban álltak. A kitöltés a komplex programmal fejlesztendő járások területén a járási hivatalok foglalkoztatási osztályai segítségével történt. A felmérés során összesen 739 fő megkérdezésére került sor. A vizsgálat a regisztrált álláskereső körében önkéntes alapon történt. A beérkezett kérdőívek alapján a válaszadók 48%-ának lakóhelye a térség valamely városi jogállású települése. A mintában a nők aránya 57%, a férfiaké 43%, a válaszadók közel fele a 20 és 30 év közötti korcsoportból kerül ki. 38%-uk egyedülálló, 44%-uk háztartásában nincs eltartott. Az álláskereső strukturális megoszlására jól reflektál, hogy a mintában szereplők közel fele (44%) mindössze nyolc általános iskolai végzettséggel rendelkezik, és csak 16%-uknak van diplomája.

Eredmények

A készségek és képességek szerepe

A megkérdezettek iskolai végzettségtől függetlenül a saját lakóhelyüket alkalmasnak tartanak a munkavégzésre, *komfortérzetük* megfelelő, amely azért is jelentős, mert a privát szféra megléte, a stresszmentes környezet a biztonságérzet, a megfelelő egészségi állapot, így a munkavállalás és a foglalkoztathatóság előfeltételei. A személyes infrastrukturális feltételek dimenziójában a szubjektív komfortérzet

szempontjából a vízvázalstó talán az internet-elérés lehetősége, amelyre a legalább érettségivel rendelkező, de magasabb iskolai végzettségű álláskeresői csoportnál mutatkozik komolyabb igény.

A vizsgált munkanélkülieknél az alapfokú angol nyelvvizsga-bizonyítvány elsősorban az érettségizettek körében, míg a felsőfokú végzettségűek esetében a középfokú nyelvismereti jelenik meg. A célcsoport tagjai a *különböző készségek és képességek* terén a számítástechnikai, a nyelvi, valamint az önéletrajz- és pályázatírói ismeretek hiányát érzik a legkomolyabb lemaradásnak. Szembetűnő, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűek a fegyelmezottség, a felelősségvállalás, a kreativitás, a motiváltság, a stressz- illetve monotonitástűrő-képesség terén érzékelnek lemaradást, míg a kvalifikáltabbak leginkább az önállóság, a határozottság és a stressztűrés tekintetében fejlődnének. A válaszadók néhány szociális és személyes kompetenciában jobban teljesítenek, azonban a legtöbb készség, képesség terén, az önbevallás komoly versenyhátrányra utal. Ez főként a szakmai és vállalkozói kompetenciák alacsony szintjéből adódik. A szakmai kompetenciák terén a természettudományos és műszaki ismeretek hiánya érezhető, amely tanulási nehézségekkel is kiegészül.

A *motiválatlanság* az alapfokú végzettségűek körében gyakoribb jelenség. Mindez a munkakedv csökkenését, a munkavégzés rutinszerűvé válását, a teljesítőképesség romlását, az önértékelés csökkenését, a hibalehetőségek gyakoriságának növekedését eredményezheti. A magasabb végzettséget igénylő munkaköröknél a felelősség, a döntési lehetőségek szélesebb köre, a folyamatok kontrollálása növelheti a motivációt. A motiváció alacsonyabb foka mellett a gyengébb stressztűrő képesség is gyakrabban jelenik meg, amely fáradtsághoz, ingerlékenységhez, koncentrációzavarhoz és betegséghez is vezethet. Így a munkavállaló nem képes elfogadni és a maga javára fordítani a kollégák, a vezetők hozzáállásából, vagy éppen a munkaterhelésből adódó kihívásokat, holott a rugalmas alkalmazkodás kiemelten hasznos lehet, cselekvésre késztet, növelve a motiváltságot és a hatékonyságot. E képesség hiánya kevésbé foglalkozás-, sokkal inkább személyfüggő. Ugyanakkor befolyásolja a munkavégzés helyszíne, a munkakörnyezet, a munkavállaló életkora, neme és beosztása is (az idősebbek és a magasabb beosztásúak nagyobb arányban rendelkeznek e képességgel). Ezzel szemben a megkérdezettek csapatmunkára való alkalmasságukat, az alkalmazkodó készségüket, az önálló munkavégzésre való képességüket, valamint az alaposágukat az önértékelésük során jónak, illetve kiválóknak tartották.

Az álláskeresők szerint a munkaadók az alacsonyabb végzettséget betöltők esetében a számítástechnikai ismeretek és a nyelvtudás kapcsán fogalmazznak meg határozottabb (a jelen képességeiknél is komolyabb) elvárásokat, míg a kvalifikált munkaerővel szemben már az ismeretátadó képesség, a pályázatírás és a folyamatos önképzési hajlandóság igénye is kiemelten szerepel.

Munkavállalói rugalmasság és sikeresség

A munkavállalók foglalkoztathatóságát számos további faktor befolyásolja. Fontos tényezőként jelent meg a *kommunikációra, együttműködésre való hajlandósága*, illetve annak lehetősége is. Ha jó a munkatársak és a vezetők közötti kapcsolat, a munkavállaló feladatai elvégzése kapcsán hajlandó és tud segítséget kérni, akkor fontos lépést tesz az együttműködés irányába, elősegítve ezzel a közös célok megvalósítását, az érdekek érvényesítését. A vizsgálatban résztvevők nagy része

nem egy alkalommal élt ezzel a lehetőséggel, sőt, a folyamatos egyeztetésre a munkahelyi vezető is igényt tartott. Kivételt ez alól leginkább a legalacsonyabb iskolai végzettséget igénylő munkák jelentették, ahol a folyamatos kommunikációra való igény jóval alacsonyabbnak mutatkozott.

Érdeemes megemlíteni továbbá a *funkcionális rugalmasságot*, amely segíti a kihívások megfelelő kezelését. Ennek a kérdésnek egy másik megnyilvánulási formája a különböző munkahelyi feladatok, feladatkörök közötti átjárás képessége, amely ismét a foglalkoztathatóságot növeli. A munkavállalók által érzékelt munkahelyi *elvárások* terén az iskolai végzettség határozott vízválasztóként értékelhető. Az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők esetében a legnagyobb kihívást az önálló munkavégzésre való képesség, a fegyelem, valamint a megfelelő időbeosztás jelentette. Tehát a kompetenciák és a munkaköri feladatok alapján a tevékenység önálló megszervezése, sőt akár már a szakmai, viselkedési, a magatartási fegyelem betartása is kihívásként értékelhető, amelyben sokat segíthet a világos utasítások, a feladatok egyértelmű, pontos meghatározása és megfogalmazása. A minimálisan érettségivel rendelkezők már inkább a nyitottságot, a jó kommunikációs készséget, valamint a több munkafeladat párhuzamos elvégzésének való megfelelést emelték ki. Bár a kihívások eltérőek, a legtöbb álláskereső úgy érzi, hogy az elvárásoknak nagymértékben képesek megfelelni. Ez alól kivételt jelentett, ha a válaszadó munkavállalóként nem a képzettségének megfelelő tevékenységet végezte.

A munkavállalók a *munkahelyi kudarcot* a siker elkerülhetetlen részeként is értékelhetnék, amely által több tapasztalatra tesznek szert, konstruktív megoldásokat, stratégiákat dolgoznak ki. A válaszadók nagy többsége úgy érzi, hogy nem élt meg kudarcot a munkája során, ha igen, akkor azt a külső, tőle független körülmények hatásaként értékelték.

A *munkahelyi sikeresség* egyik legfontosabb záloga talán a hosszútávon fenntartható motiváció. Kiemelten fontos a visszajelzés, különösen abban az értelemben, hogy a munkavállaló jó irányban halad-e, hiszen az ebből fakadó szubjektív elégedettség, a jó közérzet, az elismerés a munkaerőpiaci sikeresség és stabilitás fontos eleme is egyben. *Elismerésben* a válaszadók több mint fele részesült már munkája során, főképp szóbeli dicséret formájában, kisebb részben pénzjutalomban.

Az álláskeresők – különös tekintettel az alapfokú végzettséggel rendelkezők – önértékelése alapján ugyanakkor az is szembetűnő, hogy a számos (átlagban három) munkahelyváltást viszonylag jól élték meg, a *munkahelyük megtartásának* esélyeit is kifejezetten jónak ítélik. Úgy érzik, hogy fejlődőképességük, precíz, megbízható munkavégzésük, optimista hozzáállásuk bázisa lehet az álláshelyük hosszabb távú stabilitásának.

A munkahelyi légkör, a hatékony munkavégzés szempontjából fontos foglalkoztathatósági tényezőként értékeljük a munkahelyi, *kollegiális kapcsolatok fejlesztési* lehetőségét. A válaszadók több mint kétharmada úgy érzi, hogy a munkatársakhoz fűződő viszonya mindenképpen javult a munkahelyen töltött idő során. A bizalmatlanság oldásához hosszabb időre van szükség, amelyben a „kényszerű” alkalmazkodás csak az első lépés. A kölcsönös bizalommal a közös teljesítmény is fontossá válik, amely a fegyelmet is erősítheti. E folyamat csúcspontjaként értékelhető, ha kialakul egy egészséges önbizalom, amely kezdeményezőkézséggel párosul. Az utóbbiakra az alacsonyabb iskolai végzettséget igénylő munkafolyamatok esetében kisebb az igény, ezért nem meglepő, hogy ott tapasztalható a legcsekélyebb javulás.

A vizsgált csoport foglalkoztathatóságát befolyásolja még a változásokhoz való *alkalmazkodási stratégiája*. A válaszadók kétharmada a változásokat követve, figyelve utólag próbál alkalmazkodni, a proaktivitás kevésbé jellemző. A passzív magatartás leginkább a közmunkaprogramban résztvevő, tartósan munkanélküli csoportra jellemző. Főként ők érzik magukat kiszolgáltatottnak, a körülmények áldozatának.

A hosszabb időre szóló *tervezés*, többek között a munkavállalással és az életminőséggel összefüggő célok kitűzésének és megvalósításának végiggondolását jelenti. A céltudatosság mellett ehhez önismeretre, önfejlesztési képességekre is szükség van, többek között azért, hogy a munkaerőpiacon a képességekhez és a lehetőségekhez mértén az álláskereső a számára optimális helyzetbe kerülhessen. E tekintetben az álláskeresők csak kevés konkrétummal bíróról, általános elképzelésekről számoltak be, pontos tervek, lépések nélkül, különösen az alapfokú végzettséggel rendelkező tartós álláskeresők esetében.

A munkakörülmények szerepe

A munkahelyi körülmények alapvetően befolyásolják, részben a munkavállalók motivációjára gyakorolt hatásokon keresztül a foglalkoztathatóságot, amelynek számos eleme került a jelen vizsgálat fókuszába. Ilyen faktor a *munkahely presztízse* is, hiszen a kedvezőbb megítélés hozzájárulhat a munkavállaló hatékonyabb munkavégzéséhez. Ennek összetevői közül általában kiemelkedik a fizetés, a hírnév, illetve a társadalmi haszon. A válaszadók ugyan általában véve elégedettek voltak legutolsó álláshelyük presztízisével, teljes mértékben azonban nem érezték a megbecsültséget, a munkahely elismertségét. Míg az alacsonyabb iskolai végzettséget igénylő munkát végzők a jobb bérezést, illetve a jobb vezetői attitűdöket hiányolták, addig a magasabban kvalifikáltak inkább a csapatmunka, a megfelelő kommunikáció és egyes munkahelyi szolgáltatások hiányára helyezték a hangsúlyt.

A munkavállalók motívumai között jelentős szerepet játszik a *szociális igények* kielégítése is. A közösségkövacsoló programok azonban a válaszadók kétharmada szerint hiányzik a munkahelyekről, az alacsonyabb iskolai végzettséget igénylő tevékenységeknél ez különösen szembeötlő. Munkahelyi diszkriminációt a válaszadók egyötöde tapasztalt, ezek között nem egyszer megjelent a kivételezés, az elvégzett munka nem teljesítményalapú, inkább személyiségalapú megítélés, valamint az elvárások tekintetében nemi diszkriminációra is volt példa.

A munkahelyi vezetés *motiváló hajlandóságának*, képességének megítélése változó volt, a válaszadók valamivel több, mint fele érezte úgy, hogy figyelmet fordítottak arra, hogy motivált legyen. Itt azonban személyre szabottan és szakterületenként is adódtak különbségek. Míg a fizikai dolgozókat inkább pénzzel és béren kívüli juttatással, addig a szellemi munkakörökben foglalkoztatottakat inkább a szakmai előrelépés lehetőségével, a rugalmasabb munkaidő-beosztással, a barátságos munkakörnyezettel, a munkahely presztízisével és egyéb szolgáltatásokkal lehetett hatékonyabb munkára ösztönözni. A munkakörülmények, a hatékony munkavégzés feltételei között kiemelkedőnek bizonyult, hogy a munkavállaló *fontosnak* érezze magát a munkahelyi környezetben, megkapja a kollégáktól a támogatást, illetve a munkavégzéshez szükséges információkat. Az átlagosnál jobb értékek azonban itt nem csak iskolai végzettség, hanem nemek szerint is eltérően alakultak. Egyrészt kirívó a közmunkaprogramban részt vevők

hátránya, ugyanakkor a férfiak szinte minden végzettségi kategóriában jobban érezték a megbecsülést és a tiszteletet munkájuk során. Hasonlóan a nemi különbségek domináltak a munkavállalók *beilleszkedése* tekintetében is, bár az „otthonosságérzet” kialakulásának számszerűsített időtartamát mindkét nem átlagosan két hétre becsülte, a férfiak iskolai végzettségtől és szakmától függetlenül gyorsabb és nagyobb mértékű beilleszkedésről számoltak be.

A válaszadó álláskeresők legutolsó munkahellyel kapcsolatos elégedettségi foka a saját igényeket, a munkahely és a munkavégzés sajátosságait is tükrözi. Az alacsonyabb iskolai végzettségűek az alacsonyabb beosztással és fizetéssel, az előrelépés és fejlődés lehetőségének, a kreativitás, a motiváció, a távlati célok hiányának, valamint a kötöttebb munkarendnek köszönhetően kevésbé elégedettek. A munkavégzés hatékonyságához azonban elsősorban jobb bérezésre és munkahelyi légkörre lenne szükségük. A kvalifikációs fok növekedésével a kör a plusz szolgáltatások meglétére vagy azok hiányára szűkül, míg a felsőfokú végzettségűek esetében egyre nő a munkahelyi elégedettség. Itt a hatékonyság növelésének feltételét a vezetői attitűdök professzionalizálódása, az előrelépés lehetősége, a barátságos és motiváló munkahelyi légkör megteremtése jelentené.

Az álláskeresők technikái, preferenciái és motivációi

A vizsgált csoport foglalkoztathatóságát, hosszú távú munkaerőpiaci sikerességét befolyásolják elképzeléseik, munkavállalási preferenciáik, álláskeresési technikáik, támogató háttérük megléte. A munkavállalás ágazati preferenciáit a szolgáltató szektor túlsúlya jellemzi, amely a nőknél még hangsúlyosabb. A preferenciák társadalmi-gazdasági szektorok szerinti megoszlása újfent nemek szerint differenciált. Az állami és a piaci inkább a férfiak, míg a civil szféra a női álláskeresők számára vonzóbb.

A *rugalmas munkavégzésre* való hajlandóság a korábbi vizsgálatok szerint számos személyiségjeggyel, illetve lakóhelyi körülmény meglététől függ (monotonitás-tűrés, az önálló munkavégzésre való alkalmasság, az infokommunikációs eszközök felhasználói szintű ismerete, a városhoz közeli lakóhely). Ezek a vizsgálatok arra is rámutattak, hogy a leghátrányosabb helyzetű álláskeresői csoportok többségükben nem rendelkeznek a szükséges képességekkel, vagy adottságokkal (Tésits, Tóth, Vonyó szerk. 2005). A jelen vizsgálat felhívja a figyelmet arra, hogy a hátrányos helyzetű álláskeresők körében a részmunkaidős foglalkoztatás kevésbé preferált, amelyben a megélhetést nem biztosító alacsony fizetés, sok esetben pedig a családi kötöttségek játszanak szerepet. A távmunkára való igény magasabb (43%), itt azonban sokszor az információhiány, az otthoni munkavégzéssel történő téves összemosása okozza a fokozott érdeklődést. Az elutasítók döntően három dologgal érvelnek, a szakmájuk, a lakáskörülményeik alkalmatlanságával, illetve a magánéletük védelmének igényével. A rugalmas munkavégzésre való alkalmassághoz kapcsolódó önértékelés mind a *nemek*, mind pedig az *iskolai végzettség* szerint differenciált. A férfiak, különösképp a legalább érettségi bizonyítvánnyal rendelkezők tartják magukat alkalmasnak az egyedül, önállóan végzett munkára, egyben ők azok, akik kevésbé igénylik a folyamatos ellenőrzést a munkavégzés során. Ezzel szemben a nők, iskolai végzettségtől függetlenül adtak a férfiakétól elmaradó értékeket. Ők azok, akik jobban igénylik a folyamatos vezetői, irányítói jelenlétet.

A válaszadók túlnyomó többsége a *bérezéssel* kapcsolatban a kiszámíthatóbb, kötött havibért preferálja a teljesítményalapú és az órabérral szemben. A bérigények átlagban a mindenkori minimálbér értékének kétszeresét közelítik, amely értéket a férfiak húzzák fel.

Az *álláskeresési csatornák* közül az ismerősök segítségével mellett az álláshirdetéseket tartják a válaszadók a legfontosabbnak. Azonban, míg a hirdetéseket inkább az alacsonyabb iskolai végzettségű nők preferálják, addig az ismerősök segítségét igénybe vevő munkakeresés sem a nemekre, sem az iskolai végzettségre nem érzékeny. Az alacsony iskolai végzettségűek itt is hátrányban vannak, mivel nem rendelkeznek olyan kapcsolati tőkével, amely hatékonyan segíthetné a munkakeresést. A helyzetet súlyosbítja, hogy a jelentkezések alig több mint egyharmadában kapnak behívót állásinterjúra, illetve, hogy már a kiválasztási folyamat korai szakaszában elutasításban részesülnek. Ebben a helyzetben sokat jelenthet a családtagok, ismerősök támogató hozzáállása, amelyet a vizsgált álláskeresők többsége megkap.

Az interjúra való felkészülés módjában az iskolai végzettség erőteljesen differenciál: míg az alacsonyabb iskolai végzettségűek vagy egyáltalán nem készülnek, vagy a hirdető cégnek utánanéznak, addig a kvalifikáltabbak a munkakör és a feladatok tekintetében is tájékozódnak. Ugyanakkor még ők is kevesebb időt, figyelmet fordítanak arra, hogy az önéletrajzban felsorolt kompetenciák meglétéről meg tudják győzni az interjúztatót. Az önismeretnek tehát még ők sem szentelnek kiemelt figyelmet.

Amennyiben az álláskeresés sikeres, a próbaidő intézményét nemtől és iskolai végzettségtől függetlenül nem kedvelik. A legtöbben nem gondolnak bele, hogy a próbaidőnek jelentős hatása lehet a foglalkoztathatóság későbbi alakulására, hiszen annak értékelése kiváló lehetőség a kezdeti időszakban felmerülő problémák, konfliktusok, elvárások kezelésére. Ugyanakkor visszajelzés is egyben a munkavállalónak egy fontos periódus teljesítéséről, amely elősegítheti a munkavégzés és a munkakapcsolat fejlődését.

Az elhelyezkedés sikertelenségét tekintve az alacsonyabb iskolai végzettségűek inkább a külső körülményekre mutattak rá, mint legfontosabb akadályozó tényezőre, míg a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők a visszafogott személyiségükben, a magabiztosság hiányában látják a fő problémát. A diplomával rendelkezők számára a határozottság, a jó benyomáskeltés azért is fontosabb a kvalifikáltságnál, mivel a mindennapok során nagyobb valószínűséggel találkoznak hasonló végzettségűekkel, akikkel szemben az oklevél nem jelent markáns versenyelőnyt.

Az elhelyezkedés sikerét növelő tényezők közül az álláskeresők legnehezebben az életmódjukon és a megszerzett képzettségen változtatnak. A fentiek okán nem meglepő, hogy a támogató szolgáltatások közül (különösen az alacsonyabb iskolai végzettségűek) a számukra legkisebb inputtal járó, munkaadóknak nyújtott járulékkedvezményt, vagy a munkaügyi központok aktívabb közvetítő szerepvállalását, információnyújtását tartják a leghasznosabbnak, és csak ezt követi a sorban a piacképesnek vélt gyakorlati képzés támogatása. A foglalkoztathatóságot javító szolgáltatásokról általában van információjuk, ugyanakkor ezek elérhetősége sok esetben a lakóhely földrajzi elhelyezkedésének függvénye.

A mobilitási, a továbbképzési és a vállalkozói hajlandóság

A munkavállalók, így az álláskeresők mobilitási hajlandóságát is számos objektív és szubjektív tényező befolyásolja. Az előbbiekre tartozik a különböző közlekedési eszközök rendelkezésre állása. A hátrányos helyzetű térségben élő, vizsgálatba bevont álláskeresők döntő többsége (87%) számára elérhető az autóbusz, ugyanakkor a vasúti közlekedés már korlátozottabb (46%) ingázási lehetőséget biztosít. Személygépkocsival mindössze a válaszadók egynegyede rendelkezik, azonban a munkába járásra részben annak magas költségei, részben a kötelező, kilométer-alapú költségtérítésre való jogosulatlanság miatt ennél sokkal kisebb arányban vennék igénybe. A szubjektív tényezők között az utazási költségek kiemelkedően fontosak. Utazásra maximálisan átlag havi 20 ezer forintot költenének. A távolság tekintetében a válaszadók átlagosan 30 kilométerben maximálják a napi ingázás vállalható távolságát.

A mobilitás-ösztönző intézkedések között szerepelnek még a 2017-es adótörvények azon passzusai, amelyek adókönyvítéssel támogatják a vállalkozásokat munkásszállók kialakításában. Mivel egyes térségekben már az okoz gondot, hogy nem áll rendelkezésre megfelelő végzettségű dolgozó, az új adószabályok elsősorban a fejlettebb térségek nagyobb cégei számára jelenthetnek megoldást. Ezzel egy időben támogatás nyújtható a helyi önkormányzat, valamint önkormányzati társulás részére munkásszállás építéséhez, vagy ilyen célú ingatlan felújításához. Mindezen túl azok az álláskeresők, akik olyan munkát találtak, amely az állandó lakóhelyüktől távol van (100 kilométernél messzebb, vagy 5 óránál több utazási idő), állami lakhatási támogatást is igényelhetnek. Az már más kérdés, hogy a vizsgált, hátrányos helyzetű térségek álláskeresői vállalnák-e a bentlakást. A jelen vizsgálatban megkérdezettek több mint fele nem vállalna bentlakásos munkát. Különösen magas az elutasítási arány az alacsony iskolai végzettségű nők esetében, míg az elfogadók, iskolai végzettségtől és nemtől függetlenül, többségében harminc év alatti egyedülálló álláskeresők.

Amennyiben a megkérdezetteknek lehetősége nyílna tovább-, esetleg átképzésre, az álláskeresők közel fele vállalkozna csak az abban való részvételre. Az okok között elsősorban a programok magas költségei, a családi és az egészségi állapottal összefüggő problémák szerepeltek. Azokat az alacsony iskolai végzettségű álláskeresőket, akik régebben vettek részt az iskolarendszerű képzésben és hosszabb ideje nem tanultak semmit, a legnehezebb motiválni. Annak ellenére van ez így, hogy nekik a legjobbak az esélyeik, hogy kérelmüket elfogadja a hivatal. Komoly ösztönző erőnek bizonyult az álláskeresői támogatás mellett folyósított utazási, ellátási támogatás, valamint a keresetpótló juttatás

Azon munkanélküliek kétharmada, akik vállalkoznának a továbbképzésre, hosszú távú oktatási programban vennének részt, átlagosan heti 30 órát, illetve tízezer forintot fordítanának a szakmai fejlődésükre. Ők az OKJ-képzések mellett legszívesebben (46%-ban) a nyelvtanulást választanák, tudva, hogy a legtöbb állásajánlatban szerepel ez a munkaadói igény, a multinacionális társaságok nagyarányú hazai jelenléte miatt pedig számos munkakörben fontos a nyelvtudás. Az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők szakképzési orientációi a mezőgazdasági, élelmiszeripari, az építő- és gépipari, valamint a szociális ágazati képzésekre irányulnak. A középfokú végzettségűek továbbképzési elképzelései már a társadalmi és gazdasági szolgáltatások irányába mozdulnak el, mivel kiegészülnek a pénzügyi-kereskedelmi, szépművészeti és adminisztratív területekkel. A diplomás

álláskeresők figyelme főként az idegenforgalomra, az informatikára és a szociális szolgáltatásokra irányul.

Azok számára, akik alkalmazottként nem találnak munkát a köz-, vagy a versenyszférában az önfoglalkoztatás, az egyéni vállalkozás jelenthet megoldást arra, hogy saját magáról és családjáról gondoskodni tudjon. A vállalkozói hajlandóság, bár az elmúlt évtizedek tendenciáit követve összességében növekedést mutat, nemzetközi összehasonlításban alacsonynak nevezhető. Ez alól a gazdasági területen végzett, nagyvárosban élő fiatalok jelentenek kivételt. Az oklevél megszerzését követően többnyire ők is az alkalmazotti létet választják, majd néhány év elteltével, tapasztalatok és kapcsolatrendszerek birtokában indítanak nagyobb valószínűséggel vállalkozást (Koltai, Szalka 2013).

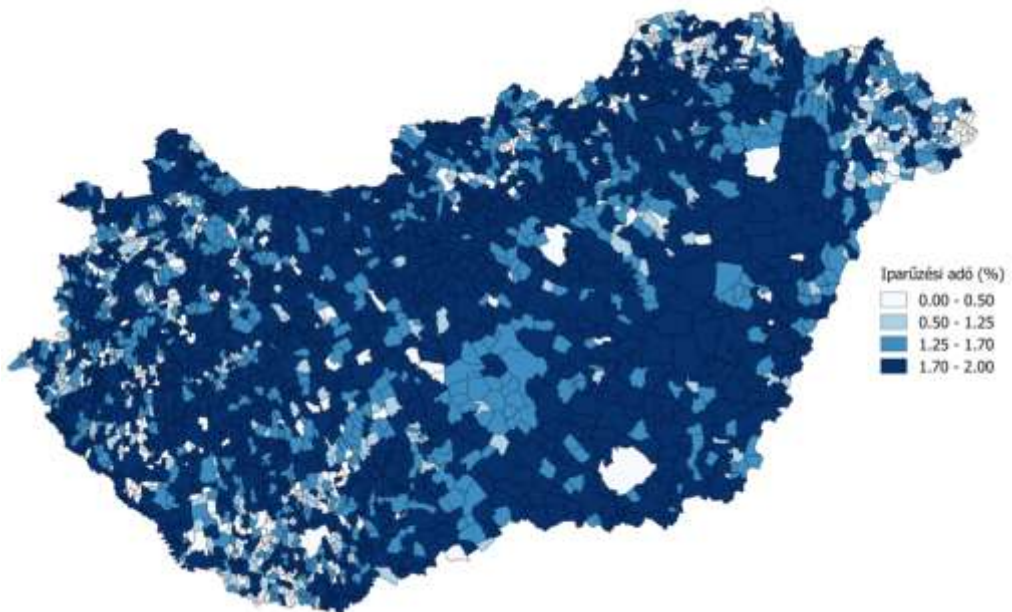
A függetlenség vágya, az öngondoskodás lehetősége, a pozitív példák, minták, a javuló üzleti környezet ellenére az önbizalomhiány, a sikerbe vetett hit hiánya komoly hátráltató tényező. Ennek megfelelően a megkérdezett álláskeresők kétharmada egyáltalán nem kezdene vállalkozásba. Nem meglepő ez abból a szempontból, hogy a vizsgált csoport vállalkozói tapasztalattal, vállalkozói ismeretekkel szinte egyáltalán nem rendelkezik, üzleti tervet saját bevallásuk szerint 12%-uk tudna készíteni. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy jellemzően sem induló tőkájuk, sem pedig hitelképességük nincs. A regisztrált munkanélküliek vállalkozóvá válását a munkaerőpiaci szervezet támogatja, de feltételekhez, biztosítékhoz, valamint jól átgondolt üzleti tervhez köti.

A vállalkozás sikerességét befolyásoló *külső tényezők* közül a válaszadók a helyi adók mértékét és szűkös piaci lehetőségeket tartják a legkomolyabb kihívásnak. Előbbiek térszerkezeti képe nem meglepő, mivel néhány kivételtől eltekintve, döntően, az egyébként hátrányos helyzetű térségek legalacsonyabb népességszámú kategóriába tartozó települései iparüzési adója a legalacsonyabb. Ha azonban a vállalkozás indítására alkalmasabb járási székhelyek, kisvárosok értékeit nézzük, ott már valóban nagyobb értékekkel találkozunk (1. ábra).

A sikerességet befolyásoló *belső faktorok* csoportját a vállalkozói készségeik adják. E tekintetben a hátrányos helyzetű térségek álláskeresői úgy ítélik, hogy az üzleti lehetőségek és veszélyek felismerésében gyengén teljesítenének. Hasonlóan nagy versenyhátrányt éreznek a válaszadók az üzleti stratégiaalkotói képességeik terén, amelynek hiányában a megkérdezettek a vállalkozói környezet nyújtotta lehetőségekre, kihívásokra és fenyegetésekre nem tudnának megfelelően reagálni. Képességeik terén további kihívást jelent a kockázatvállalásban és -kezelésben érezhető versenyhátrányuk. Természetesen itt nem csak a potenciális kockázati források azonosításáról, hanem a közöttük fennálló összefüggések felismerésének képességéről is szó van. A kockázatok azonosítása mellett a kockázatkezelés eszközeinek ismerete is legalább ennyire fontos, akár pénzügyi, akár piaci, vagy személyi kockázatról van szó. Az álláskeresők korábbi kudarcai szerepet játszhatnak az alacsonyabb önbecsülésben, vagy az üzleti elképzelésekbe vetett csekély hit kialakulásában. Itt a vállalkozói ismeretek mellett a sikerre orientáló személyiségfejlesztő tréningeknek fontos szerepük lehet.

1. ábra

A helyi iparúzési adók mértéke állandó jelleggel végzett tevékenység esetén
(nettó árbevétel %-a)

Forrás: Adó Online 2017 adatai alapján saját szerkesztés

Következtetések

Mivel a vizsgálat eleve a kedvezményezett járásokra helyezte a hangsúlyt, ezért a területi különbségek az álláskeresői rugalmasság, motivációk és preferenciák terén nem differenciáltak. Sokkal markánsabb vízválasztóként jelent meg a *képzettség*. Ez logikus abban a tekintetben is, hogy a legtöbb, a foglalkoztathatóságot befolyásoló faktort már eleve determinálja a kvalifikáció. Több vizsgált jellemző vonatkozásában további differenciáló faktorként jelent meg az elsődleges munkaerőpiactól való tartós távolyaradás, amely elsősorban a *közmunkaprogramokban* résztvevők hátrányában, eltérő körülményeiben, stratégiáiban és jövőképében nyilvánul meg. Megemlítenéd még, hogy nem egy esetben a *nemi különbségek* felül tudták írni a végzettségből adódó, a kvalifikáció által eleve meghatározott differenciákat.

A vizsgált preferenciákat tekintve az álláskeresők nagyobb része – nemektől függetlenül – a szolgáltató szektorban helyezkedne el szívesebben. Itt azonban köztudottan, határozottabban jelenik meg a rugalmas munkarend igénye. A hagyományostól eltérő munkavégzésre alkalmasság döntően a nemek, kisebb mértékben az iskolai végzettség által differenciált. A bérigények átlagban a mindenkori minimálbér értékének kétszeresét közelítik, az átlagot azonban a férfiak húzzák fel.

Az álláskeresőzés során túlnyomórészt ismerősök révén, vagy álláshirdetések segítségével jutnak információhoz, egyéb csatornák igénybevétele háttérbe szorul,

különösen az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező nők körében. A kistelepülésen, vagy a munkaadók telephelyétől távolabb élők foglalkoztathatóságát tovább nehezíti az ingázás kényszere, különösen akkor, ha az alacsony iskolai végzettségű álláskeresőket egy része nem jut információhoz a támogatási lehetőségről.

A legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők körében a legkisebb optimizmusra az alacsony arányú képzési részvétel ad okot, kínálkozó lehetőségek esetén az álláskeresőket közel fele nem vállalkozna továbbképzésben való részvételre. Azokat az alacsony iskolai végzettségű álláskeresőket, akik régebben vettek részt az iskolarendszerű képzésben és hosszabb ideje nem tanultak semmit, a legnehezebb motiválni. Nehezíti a helyzetet, hogy a képzési programok helyszínei a megyeszékhelyek, ahová a hátrányos helyzetű kistelepülésekről kell bejárni. Talán az álláskeresői támogatás mellett folyósított utazási, ellátási támogatás, valamint a keresetpótló juttatás lehet a legfontosabb ösztönző erő számukra. A részvételi motivációjukat erősíthetné annak ígérete, hogy a képzés sikeres elvégzését követően az elhelyezkedés esélyét bértámogatás felajánlásával tovább növelik.

A mobilitási és képzési hajlandóság mellett a vállalkozói kedv is alacsonynak bizonyult. A munkahelyek alacsony száma, az öngondoskodás lehetősége ellenére az önbizalomhiány, a sikerbe vetett hit hiánya komoly hátráltató tényező; a vállalkozói tapasztalattal, ismeretekkel, tőkével és hitelképességgel sem rendelkező álláskeresőket közel 60%-a egyáltalán nem kezdene vállalkozásba.

Tehát a hátrányos helyzetű térségekben élő álláskeresőket esetében is elmondható, hogy minél alacsonyabb az iskolai végzettség, az ebből adódó foglalkoztathatóságot befolyásoló tényezők terén is nagyobb elmaradás tapasztalható. Az indirekt tényezőknél azonban a teljesség kedvéért fontos kiemelni a munkaadók, a munkahelyi vezetők jövőbeni felelősségét is. Hosszú távú szemléletmóddal, a munkakörülmények, a presztízs, a kommunikáció, az információáramlás, a munkahelyi szolgáltatások és a munkarend rugalmasabbá tételével, a motivációs rendszerek révén befolyásolhatják az alacsonyabb iskolai végzettséget igénylő munkakörök munkavállalóinak elégedettségét is, ezáltal munkavégzésük hatékonyságát, közvetve pedig foglalkoztathatóságát.

Irodalom

- Adato, M., Haddad, L. (2002): Targeting Poverty through Community-based Public Works Programmes: Experience from South Africa. *The Journal of Development Studies*, 38 (3), 1–36.
- Alpek B. L., Tésits R. (2019): A foglalkoztathatóság mérési lehetőségei és térszerkezete Magyarországon. *Területi Statisztika*, 59 (2), 164–187.
- Arnkil, R. (2012): *State and Local Authority Cooperation in Dealing with Challenging Labour Market Issues – What can be Learnt? (Finland)*. GHK Consulting Ltd and CERGE-EI.
- Bakule, M. (2012): *Anti-crisis Activation Measures in the Czech Republic: Prevention Rather than Secondary Labour Market Solution*. GHK Consulting Ltd and CERGE-EI.

- Berntson, E., Sverke, M., Marklund, S. (2006): Predicting perceived employability: Human capital or labour market opportunities? *Economic and Industrial Democracy*, 27 (2), 223–244.
- Betcherman, G., Olivas K., Dar, A. (2004): *Impacts of Active Labor Market Programs: New Evidence from Evaluations with Particular Attention to Developing and Transition Countries*. The World Bank, Washington D.C., 99 p.
- Birkhölzer, K. (2008): Germany. In: Jacques Defourny and Marthe Nyssens (Eds.): *Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments*. EMES European Research Network, Liege, 40 p.
- Borzaga C. et al. (2014): *Europe in Transition: The Role of Social Cooperatives and Social Enterprises*. Euricse Working Papers, 17 p.
- Borzaga, C., Galera, G. and Zandonai F. (2008): Italy. In: Jacques Defourny and Marthe Nyssens (Eds.): *Social Enterprise in Europe: Recent Trends And Developments*. EMES European Research Network, Liege, 40 p.
- Cserné Adermann, G. et al. (2006): *A felnőttek foglalkoztathatóságának növelésére irányuló komplex képzési modellek, különös tekintettel a hátrányos helyzetű csoportokra, javaslatok intézkedésekre*. Kutatási zárótanulmány, Budapest, 236 p.
- Danson, M. (2005): Old industrial regions and employability. *Urban Studies*, 42 (2), 285–300.
- Defourny, J., Nyssens, M. (2008): Social enterprise in Europe: recent trends and developments. *Social Enterprise Journal*, 4 (3), 202–228.
- de Grip, A., van Loo, J., Sanders, J. (2004): The Industry Employability Index: taking account of supply and demand characteristics. *International Labour Review*, 143 (3), 211–235.
- Eichler, M., Lechner, M. (2002): An Evaluation of Public Employment Programmes in the East German State of Sachsen-Anhalt. *Labour Economics*, 9 (2), 143–186.
- Fraisse, L. (2008): France. In: Jacques Defourny and Marthe Nyssens (Eds.): *Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments*. Liege: EMES European Research Network, Belgium, 40 p.
- Fugate, M., Kinicki, A., Ashforth, B. (2004): Employability: a psycho-social construct, its dimensions, and applications. *Journal of Vocational Behavior*, 65 (1), 14–38.
- Gazier, B. (1998): Employability: definitions and trends. In Gazier, B. (ed.) *Employability: Concepts and Policies*. European Employment Observatory, Berlin.

- Ghinararu, C. (2012): Working vs Doling, Romania's Experience with Subsidised Community Works Programmes for the Unemployed, GHK Consulting Ltd and CERGE-EI.
- Giagnocavo, C. (2012): *The Almería Agricultural Cooperative Model: creating successful economic and social communities*. United Nations, Division for Social Policy and Development, Department of Economic and Social Affairs, UN, New York, 12 p.
- Groot, W., van den Brink, H. (2000): Education, training and employability. *Applied Economics*, 32 (5), 573–581.
- Gonzales, V. (2008): *Social cooperatives and empowerment: assessing the value-added for the citizen consumer*. ISSAN Working Papers, University of Trento.
- Gore, T. (2005): Extending employability or solving employers' recruitment problems? Demand-led approaches as an instrument of labour market policy. *Urban Studies*, 42 (2), 341–353.
- Hazans, M. (2012): What Works when the Labour Market Doesn't? (Latvia), GHK Consulting Ltd and CERGE-EI.
- Kertes G., Varga J. (2005): Foglalkoztatás és iskolázottság Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 52 (4), 633–662.
- Koltai L. (2012): Work Instead of Social Benefit? Public Works in Hungary, GHK Consulting Ltd and CERGE-EI.
- Koltai J. P., Szalka É. (2013): A vállalkozói hajlandóság vizsgálata a női hallgatók körében Magyarországon. *Vezetéstudomány*, 44 (7–8), 71–79.
- Köpeczi Bócz T. (2000): *A szakképzés fejlesztése a foglalkoztathatóság szemszögéből*. Budapest, 116 p.
- Lal, R., Steve, M., Lieuw-Kie-Song, M., Kostzer, D. (2010): *Public Works and Employment Programmes: Towards a Long-term Development Approach*, Working Paper, International Policy Centre for Inclusive Growth, Poverty Practice, Bureau for Development Policy, UNDP, Brasilia, 74 p.
- Leigh-Doyle, S. (2012): *Can Public Employment Programmes Effectively Meet Multiple Objectives? (Ireland)*. GHK Consulting Ltd and CERGE-EI.
- Les, E. (2008): Poland. In: Jacques Defourny and Marthe Nyssens (Eds.): *Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments*. EMES European Research Network, Liege, 40 p.

- Liveng, A. (2008): Denmark. In: Jacques Defourny and Marthe Nyssens (Eds.): *Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments*. EMES European Research Network, Liege, 40 p.
- Manoudi, A. (2012): *What Works with Public Works? A Brief Comparison of Practices Between Latvia and Greece*. GHK Consulting Ltd and CERGE-EI.
- Major, K., Tétényi, T. (2013): Munkahelyteremtés és foglalkoztatás. *Közgazdasági Szemle*, 60 (5), 965–991.
- Matkovic, T. (2012): *As is Nothing had Happened? Increasing Scope but Retaining the Tone of Public Works (Croatia)*. GHK Consulting Ltd and CERGE-EI.
- McGrath, S. (2009): *What is Employability?* Project paper, UNESCO Centre for Comparative Education Research, School of Education, University of Nottingham, 15 p.
- McQuaid, R. (2006): Job search success and employability in local labor markets. *Annals of Regional Science*, 40 (2), 407–421.
- McQuaid, R., Green, A., Danson, M. (2005): Introducing employability. *Urban Studies*, 42 (2), 191–195.
- McQuaid, R.W., Lindsay, C. (2005): The concept of employability. *Urban Studies*, 42 (2), 197–219.
- Nasioulas, I. (2012): Social Cooperatives in Greece. Introducing New Forms of Social Economy and Entrepreneurship. *International Review of Social Research*, 2 (2), 141–161.
- Nyssens, M. (2008): Belgium. In: Jacques Defourny and Marthe Nyssens (Eds.): *Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments*. EMES European Research Network, Liege, 40 p.
- Ramos, F. (2012). *How Far Should Occupational Measures Go in Supporting Those at Higher Risk of Poverty? (Portugal)*. GHK Consulting Ltd and CERGE-EI.
- Osti, G. (2012): Green social cooperatives in Italy: a practical way to cover the three pillars of sustainability? *Sustainability: Science, Practice, & Policy*, 8 (1), 82–93.
- O’Shaughnessy, M. (2008): Ireland. In: Jacques Defourny and Marthe Nyssens (Eds.): *Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments*. EMES European Research Network, Liege, 40 p.
- Ötvös M. (2013): Bevonás – felzárkózás – integráció: Az ormánsági romák foglalkoztathatóságának javulása. *Szociális Szemle*, 6 (1–2), 97–102.
- Peck, J., Theodore, N. (2000): Beyond ‘employability’. *Cambridge Journal of Economics*, 24., 729–749.

- Perista, H. (2008): Portugal. In: Jacques Defourny and Marthe Nyssens (Eds.): *Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments*. EMES European Research Network, Liege, 40 p.
- Stryjan, Y., Pestoff, V. (2008): Sweden. In: Jacques Defourny and Marthe Nyssens (Eds.): *Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments*. EMES European Research Network, Liege, 40 p.
- Spear, R. (2008): United Kingdom. In: Jacques Defourny and Marthe Nyssens (Eds.): *Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments*. EMES European Research Network, Liege, 40 p.
- Tésits R., Tóth J., Vonyó J. (Eds.) (2005): *Atypical Forms of Employment Expansion: Experiences of the Visegrad Countries*. Doctoral School of Earth Sciences, University of Pécs; Baranya County Labour Centre, Pécs, 254 p.
- Thomas, A. (2004): The Rise of Social Cooperatives in Italy. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 15 (3), 243–263.

Egyéb források:

- European Commission Brussels, 2014: Draft Joint Employment Report from the Commission and the Council Accompanying the Communication from the Commission on the Annual Growth Survey 2015. 47 p.
- Europe 2020 Strategy: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Communication from the Commission, Brussels, 2010. 37 p.
- Council Decision (EU) 2015/1848 of 5 October 2015 on Guidelines for the Employment Policies of the Member States for 2015. 5 p.
- A 2014–2020 közötti időszak foglalkoztatáspolitikai célú fejlesztéseinek megalapozása – szakpolitikai stratégia. Melléklet az NGM/21664 /2013. kormány-előterjesztéshez 2013. 138 p.
- Kiemelt projekt-tervezési felhívás a Társadalmi Megújulás Operatív Program Keretében a „Decentralizált Programok a Hátrányos Helyzetűek Foglalkoztatásáért” Kódszám: TÁMOP-1.1.2/07/1. 2007. 12 p.
- A Kormány 106/2015. (IV. 23.) Korm. rendelete a kedvezményezett járások besorolásáról szóló 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet módosításáról. Magyar Közlöny, 56. 2015. április 23.
- Eurostat 2010: Synthesis Quality Report. Adult Education Survey. 51 p.
- Adó Online 2017: <https://ado.hu/rovatok/ado/helyi-adok-2017-hol-mennyi>. (2017. 03. 27. 10:24)

**THE ROLE OF SUBJECTIVE FACTORS IN THE EMPLOYABILITY OF JOB SEEKERS
IN UNDERDEVELOPED REGIONS**

RÓBERT TÉSITS – LEVENTE ALPEK B. – TAMÁS LENDVAI

The primary aim of the study is to examine the employability of disadvantaged jobseekers in the convergence regions from a territorial and structural perspective and to propose alternatives for mobilizing the labour potential. The geographical basis of the survey were the districts to be developed with a complex programme, and the related questionnaires were filled in by 739 persons. Issues examined included employee aptitude, success and satisfaction factors, job choice motivation, job search and retention techniques, propensity to mobility and training, entrepreneurial willingness, as well as career building awareness. Although in some cases gender differences proved to be more important than the differences by qualification, the most significant dividing line was education. Another important differentiating factor was the persistent absence from the primary labour market, which mainly manifests itself in the disadvantages, different living conditions, strategies and vision of public work programme participants.

Keywords: employability; job seekers, mobility, underdeveloped regions

A SZOCIÁLIS GAZDASÁG KIÉPÍTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI GILVÁNFÁN EGY SZAKÉRTŐI INTERJÚ ALAPJÁN

DR. JUHÁSZ GÁBOR - DÓZSA ZSÓFIA

Bevezetés

A „Szegregált élethelyzetek felszámolása Gilvánfán” című pályázati projekt keretében megvalósított, a szociális gazdaság kiépítésének lehetőségeit vizsgáló projektemhez kapcsolódóan végzett tanácsadói tevékenység helyzetfeltárás, diagnózis alkotás és stratégiai tervezés alkalmazásával kísérte meg a közfoglalkoztatásból a szociális gazdaság kiépítése felé mutató folyamat lehetőségeit és akadályozó tényezőit feltérképezni Gilvánfán. A tanácsadói tevékenység célja a településen létrehozott szociális szövetkezet szociális / szolidáris gazdálkodási tevékenységeinek facilitálása, a településen élő halmozottan hátrányos helyzetű célcsoport foglalkoztatásának munkaerő-piaci, foglalkoztatási tanácsadás keretében történő támogatása volt. A tanácsadói tevékenység keretében félig strukturált szakértői interjú készült a projektben részt vevő egyik szociális munkással, aki munkaerő-piaci mentori feladatokat is ellátott a projektben.

A jelenleg (2020 tavasza) is fizikai megvalósítás alatt álló, a Bevezetésben említett pályázati projektben szociális munkásként dolgozó interjúalanyunk feladatai közé tartozik a hátrányos helyzetű, tartós munkanélküli gilvánfai lakosok foglalkoztatásának ösztönzése, elsődleges munkaerő-piacon való elhelyezkedésük támogatása. Interjúalanyunk a projektben vállalt szociális munkás tevékenységeit megelőzően egyfelől munkaerő-piaci, foglalkoztatási területen látott el szakmai és módszertani feladatokat a Baranya Megyei Kormányhivatal Foglalkoztatási Főosztályán, másfelől a térség és a település kutatójaként feltérképezte a foglalkoztatási, munkaerő-piaci feltételeket, lehetőségeket, amelyekből származó adatokat, információkat jelenlegi munkakörében is folyamatosan és nagy haszonnal alkalmaz.

A továbbiakban az említett szociális munkással készült interjú alapján felmerült információk elemzéséből származó, a publikáció címében szereplő tárgykörre vonatkozó eredményeket összegezzük.

Kulcsszavak: szegregáció, társadalmi és munkaerő-piaci integráció, halmozottan hátrányos helyzetű célcsoport és település, szociális / szolidáris gazdaság

A gazdasági és társadalmi folyamatok összefüggései

Interjúalanyunk szerint a gilvánfai történések szoros összefüggésben állnak a mindenkori hazai társadalmi és gazdasági helyzet alakulásával. A rendszerváltást megelőző, korábbi rezsimben például az ipar és a mezőgazdaság fejlesztése során létesült munkahelyek segítették a gilvánfaiak foglalkoztatását és egzisztenciális boldogulását is, ami az 1950-es évektől fokozatosan vált érzékelhetővé a településen. Ebben az időszakban (az 1950-es évektől az 1980-as évekig) viszonylag sokan dolgoztak a település aktív korúnak számító lakói közül, igaz, hogy

valamennyien alacsony kvalifikációjú munkakörökben. A rendszerváltást (1989-1990) követően, a gazdasági szerkezetváltás folyamán azonban a korábbi munkahelyek nagy része megszűnt, ami elsősorban az alacsony képzettséggel rendelkezőket – köztük a gilvánfaiakat – érintette negatív módon, akik a tömeges leépítések miatt nagyobb részben tartós munkanélkülivé váltak rögtön az 1990-es évek első felében. Néhány rövid élettartamú kísérleti kezdeményezést leszámítva nem volt lehetőség az elmúlt időszakban új munkahelyek létrehozására a településen (leszámítva a közmunka-, illetve közfoglalkoztatási programok által képviselt munkalehetőségeket), így – munkaalkalmak hiányában – a gilvánfaiak jelentős része szinte kizárólag segélyekből vagy a közfoglalkoztatásban szerzett jövedelmekből és az ezeket kiegészítő vagy pótló „feketemunkából” próbált megélni az elmúlt évtizedekben. A segélyekből, „feketén” szerzett ad hoc jellegű jövedelmekből való élés tartós deprivációt, s ehhez kapcsolódóan „alternatív megoldási utakat, módozatokat” eredményezett, egyben számos devianciát is felszínre hozva, megerősítve. A leginkább negatív előjellel jellemezhető megküzdési, életviteli stratégiai generációról generációra öröklődve határozták meg a gilvánfai egyének és családok sorsát, érdekérvényesítési, illetve megélhetési lehetőségeit. Mivel a számukra különböző jogcímenen elérhető transzferkifizetések volumene csaknem elérte a minimálbérnek megfelelő, illetve a közfoglalkoztatásban elérhető összeget, így a településen élőknek nem volt különösebb motivációja a nyílt munkaerő-piacon való munkakeresés és elhelyezkedés tekintetében, amelynek révén is konzerválódott a tartós munkanélküliség és a vele járó depriváció a település lakói között.

A gilvánfaiak akkor kezdtek nagyobb mértékben újra foglalkoztatási lehetőségek iránt érdeklődni, amikor a gazdasági változások eredményeként a megszerzhető munkajövedelmek és a transzfer kifizetésekből származó jövedelmek nagysága közti rés növekedni kezdett az elmúlt években (2016 és 2019 között). Ugyancsak motiválta őket hitelképességük helyreállítása is, igaz, hogy az általuk felvett hitelek csak egy része szolgálta a hitelfelvevő családok hosszú távú gyarapodását.

A foglalkoztatási és jövedelemszerzési lehetőségeket alapvetően befolyásolják az iskolázottsági adatok, a képzési, oktatási feltételek és lehetőségek körét. Az 1960-as évektől a KSH népszámlálási adatai szerint egyre javultak a gilvánfaiak iskolázottsági adatai. A településen élő, 8 általános iskolai végzettséggel sem rendelkező fiatalok száma 10 fő alá csökkent (köszönhetően elsősorban az elmúlt években megvalósított vagy megvalósítás alatt lévő TÁMOP és EFOP pályázati projekteknek). Az iskolázottsági adatok javulásával ugyan elvileg nőtt a településen élők nyílt munkaerő-piacon való elhelyezkedésének esélye, azonban a közfoglalkoztatásban való részvétel és további, a szegregációt mind a mai napig fenntartó tényezők jelentős akadályokat gördítettek a gilvánfaiak elsődleges munkaerő-piacon való foglalkoztatása elé. Ráadásul a gilvánfaiak iskolázottsági adatai az említett pozitív változás ellenére is alacsonyabb szinten maradtak, mint a járási, illetve a megyei átlag adatok. Hosszú ideje nyilvánvaló azonban az a tény, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű településeken szegregált körülmények között élő deprivált célcsoportok esetében komplex, hosszú távú, folyamatosan jelen lévő szakemberek bevonásával megvalósuló, mélyreható intervenciók lehetnek csak sikeresek a társadalmi és munkaerő-piaci integráció, felzárkózás és esélyteremtés céljainak elérése érdekében. Gilvánfán az előbb említett komplex beavatkozások megvalósítására a TÁMOP és EFOP keretében végbemenő projektek végrehajtása során adódott csak lehetőség, azonban ezen projektek közti, „támogatásokat

„nélkülöző” időszakokban nem sikerült fenntartani a projektek által elért eredményeket. Ennek megfelelően csak a projektek fizikai megvalósítási intervallumaiban, azaz időszakosan javult azon mutatók többsége, amelyek a képzettség és foglalkoztatottság mellett a jóléttel hozhatók közvetlenül vagy közvetve összefüggésbe.

Változások a foglalkoztatásban

A 2018. április elején kezdődött, aktuálisan zajló EFOP pályázati projekt megvalósítása közben is tapasztalható volt a foglalkoztatási helyzet folyamatos javulása Gilvánfán. Egyfelől a környéken létrejött termelő egységek foglalkoztatási képessége javult az elmúlt időszakban (2019), így ezek a cégek részben képesek voltak felszívni a térségben, illetve Gilvánfán még rendelkezésre álló szabad munkaerő kapacitást is. Azt is látni kell azonban, hogy a foglalkoztatók egyre nagyobb mértékben igénylik a szakképzett munkaerőt, így felértékelődött a képzés, szakképzés szerepe, jelentősége az elhelyezkedés során. Ehhez kapcsolódóan érdemes megemlíteni a gilvánfai tanodát, amely jelentős szerepet tölt be évek óta az oda járó gyerekek tanulással kapcsolatos attitűdjeinek megváltoztatásában, s igyekszik tudatosítani a tanulás és a szakképzettség megszerzésének fontosságát a gyermekekben annak érdekében, hogy a tanulást és a szakképzettséget az értékrendjükben magasabb szinten preferálják és felkészüljenek arra, hogy az általános iskolai szintet meghaladó végzettségeket szerezzenek iskolában töltött éveik során.

Az említett vállalkozások személyzeti politikáját és emberi erőforrás-gazdálkodási sajátosságait vizsgálva érdemes megemlíteni, hogy különbséget kell tenni az egyes cégek között abban a tekintetben, hogy miként járulnak hozzá a tartós munkanélküliség felszámolásához. A multinacionális cégek térségi foglalkoztatáshoz való hozzájárulásából például bizonyos esetekben már a korábbiakban is kitűnt, hogy személyzeti politikájuk nem minden esetben segíti elő a térségi munkaerő fejlődését, hiszen előszeretettel alkalmaznak alacsony iskolázottsággal rendelkező munkaerőt bérköltségeik féken tartása érdekében, akiknek a képzéséről, továbbképzéséről csak csekély mértékben és / vagy kizárólag sajátos érdekeiknek, céljaiknak megfelelően gondoskodnak. Így bizonyos multinacionális cégek esetében megvalósult foglalkoztatás bár csökkentette a korábbiakban, illetve mérsékelheti jelenleg és a jövőben is rövidebb vagy akár hosszabb időszakokra vonatkozóan is a települési, térségi, területi értelemben vett munkanélküliséget, az nem minden esetben értékelhető hosszú távon is eredményként. Abban az esetben ti., ha az aluliskolázott dolgozók nem kerülnek kompetenciáik, ismereteik, képzettségük tekintetében továbbfejlesztésre, illetve nincsenek motiválva továbbképzésük tekintetében - hiszen az alkalmazó cég ezt nem várja el tőlük -, akkor a multinacionális cég esetleges „tovább állása”, térségben való foglalkoztatói szerepének megszűnése nagyon nehéz helyzetbe hozza ismét a munkaerő-piacon a továbbra is alacsony kvalifikációval rendelkező munkanélkülieket. Az említett példát megtestesítő cégek személyzetgazdálkodása tehát felveti és visszatükrözi a szakképzettség hiányból fakadó munkaerő-piaci problémákat, ami hosszútávon jelentős mértékben is visszavetheti a foglalkoztatás bővülését térségi, területi szinten. A stratégiai megállapodások alapján támogatott multik keretében létrejött megállapodások részeként kormányzati részről célszerű

lehet nagyobb mértékben elvárni, hogy a multik folyamatosan gondoskodjanak az alkalmazottaik továbbfejlesztéséről, továbbképzéséről.

A közfoglalkoztatás visszaszorulása mellett kalkulálni kell települési szinten – így Gilvánfán is – azon egyénekkal, akik a munkaerő iránt folyamatosan bővülő kereslet ellenére sem jutnak az elsődleges munkaerő-piacon foglalkoztatási lehetőségekhez. Az említett személyek az életkoruk, alacsony vagy elavult iskolázottságuk, képzettségük, fizikai vagy szellemi adottságaik, hátrányos, illetve szegregált élethelyzetük miatt nem számíthatnak tehát a településen vagy azon kívül nyílt munkaerő-piaci elhelyezkedésre, azonban megélhetésükről gondoskodni kell. A közfoglalkoztatás évről évre történő visszaszorulásával, az említett dilemmák hosszabb távú megoldása érdekében felvetődött a szociális / szolidáris gazdaság kiépítésének igénye a településen, amelynek első lépései között létrejött egy szociális szövetkezet.

A szociális gazdaság kiépítésének lehetőségei és akadályai

Az elmúlt időszakban létrejött szociális szövetkezet azonban mind a mai napig egyelőre kihasználatlan szervezeti keretet, kihasználatlan kapacitást képez a településen. A tanácsadói intervenció arra irányult, hogy a szociális szövetkezet „felélesztésével”, dinamizálásával új, elsősorban azon személyek részére megoldást jelentő foglalkoztatási lehetőségek teremődjenek, akik nem számíthatnak az elsődleges munkaerő-piacon való elhelyezkedésre. Az említett célcsoportot figyelembe véve, a vonatkozó törvény alapján az alapításhoz szükséges minimális szövetkezeti tagok mellett nagyjából további 10-12 fő gilvánfai lakos csatlakozására, tagi jogviszonyba kerülésére nyílna azáltal lehetőség, hogy a szövetkezet ténylegesen megkezdje a működését. A rendelkezésre álló erőforrásokat, kapacitásokat nézve nagyjából az említett létszámnak megfelelő „alternatív” munkavégzési lehetőség teremthető meg Gilvánfán a szociális szövetkezetben belül, ami a szociális / szolidáris gazdaság keretei között történő jövedelemszerzést biztosíthat az érintetteknek. A településen korábban hozzávetőlegesen 50 főt számláló közfoglalkoztatottak nagyjából fele volt az elmúlt időszakban orientálható az elsődleges munkaerő-piac felé, részben a jelenleg folyó projekt támogatásával is. A közfoglalkoztatotti állomány másik feléből – akik kevésbé vagy egyáltalán nem számíthatnak az elsődleges munkaerő-piacon történő munkavállalásra –, a fent említett 10-12 fő elhelyezkedését lehetne biztosítani a szociális szövetkezet keretei között, amely intézkedések nyomán jelentős mértékben javulna a foglalkoztatási helyzet Gilvánfán.

Az említett tények alapján, valamint kormányzati ösztönzésre felerősödhetnek a szociális gazdaság településen való kialakítását és a hozzá kapcsolódó alternatív foglalkoztatási lehetőségek létrehozását megtestesítő intézkedések, intervenciók. Ezeket azonban mind a mai napig beárnyékolják azok az objektív tények és környezeti feltételek, akadályok, amelyek részint a szegregációval, részben pedig az erőforrások hiányával hozhatók elsősorban összefüggésbe.

Egyfelől jelentős gondot okoz a szociális gazdaság létrehozásához szükséges alapvető erőforrások hiánya, így például a termőföld, mint termelési tényező tekintetében talán a legszembetűnőbb ez a hiány Gilvánfán, ahol sem az önkormányzat, sem pedig az időközben létrejött szociális szövetkezet tulajdonában

nem állnak rendelkezésre megfelelő mennyiségben megművelhető földterületek. A településen található és környező termőföldek ti. magántulajdonba kerültek a privatizációs folyamatok során. Így hiába hozott létre az önkormányzat a korábbiakban zöldség- és gyümölcs-termesztésén alapuló kertészetet a tulajdonában álló csekély méretű ingatlanon, amit közmunkásokkal műveltetett meg, hiába áll rendelkezésre a falu lakossága részéről megfelelő hozzáértés, szakmai jártasság és kézimunkaerő, ha nincs lehetőség a kertgazdálkodás további bővítésére, fejlesztésére az említett erőforrás hiány miatt. Így féltő, hogy a szabadföldön és fólia alatt termesztett zöldségek volumene és minősége a továbbiakban is az önellátás fedezetét biztosíthatja csak a településen élők, illetve a szövetkezeti tagok esetében (a megtermelt terményt a falu lakossága között osztják szét egyelőre).

Amennyiben az említett kertészeti gazdaságot képező földterület és a földműveléshez, illetve a növénytermesztéshez szükséges eszközök, valamint az említett humán erőforrások a szociális szövetkezet keretei között kumulálódhatnak, érdemes lenne elgondolkodni azon, milyen irányban, hogyan lehet továbbfejleszteni a tevékenységeket, hogy a szövetkezet kifelé, a piaci igényeknek is eleget tudjon tenni fenntartható működésének zálogaként. Nyilvánvalóan érdemes lenne megtartani a továbbiakban is a kertészeti gazdálkodást, azonban nem pusztán alapanyag-termelő, lakossági élelmiszeri igényeket kielégítő szinten és módon, hanem piaci igényeknek is eleget tevő, illetve azokhoz alkalmazkodó feldolgozó és értékesítési tevékenységekkel kiegészítve érdemes ezt az üzemágat fejleszteni. Rögtön, az első lépések között célszerű kísérletet tenni az említett erőforrás hiány kompenzálása érdekében a szövetkezeti tagok, illetve a helyi lakosok tulajdonában vagy kezelésében lévő, a lakóházakhoz tartozó kertek bevonására, amelyek a korábbi „háztáji” gazdálkodásnak megfelelően addicionális erőforrásként jöhetnek szóba. A lakóépületeket övező – jelenleg művelés alól kivont, parlagon álló - kertek ti. ugyancsak lehetőséget biztosíthatnak – megfelelő termesztéstechnológiai keretek alkalmazása mellett – zöldség- és gyümölcs-termesztésre is. Az ilyen módon bevonásra kerülő földterületek révén növekedhet a termelés volumene és szélesedhet az előállított termékek kínálata, kihasználásra kerülhet a rendelkezésre álló erőforrások zöme. A termőföld, mint alapvető, a gazdálkodáshoz nélkülözhetetlen erőforrás hiányát az állami földalapról – amennyiben lehetséges – igényelhető földterületek bevonásával lehetne nagyobb mértékben enyhíteni. Az igényléshez kapcsolódó lépéseket mielőbb meg kell tenni a település vezetése részéről.

Az alapanyag termelés kiegészíthető feldolgozott vagy félig feldolgozott termékek előállításával: a zöldségek és gyümölcsök elsődleges és további, de „hagyományos” módszerekkel való feldolgozása ugyancsak kézimunka-igényes tevékenységeket feltételeznek, amelyekhez az elsődleges munkaerő-piacról kizorult, a szövetkezet keretei között viszont alkalmazható emberi erőforrások rendelkezésre állnak. Itt említhető példaként a gyümölcsfeldolgozás eredményeként a lekvárkészítés, különböző befőttek, ivólevelek, szörpök „házi” minőségben való előállítása, amelyek akár bio minőséget is képviselhetnek és települési brand alá is vonhatók.

Melléküzemági keretei között esetleg – turisztikai fejlesztésekhez és a hagyományos cigány mesterségek felélesztéséhez kapcsolódóan – szóba jöhet kézműipari cikkek előállítása is a szövetkezeten belül. A Gilvánfa határán lévő földterületek, mint vizes élőhelyek például kiváló lehetőséget biztosíthatnak a fűzfavessző előállításához, amelyből hagyományosan különböző fonatokat (kosár, kerítés stb.) készítettek a korábbiakban a cigány emberek.

Turisztikai attrakciók, azok fejlesztése nélkül soha nem lesz Gilvánfán túrizmus. Azonban, ha például a Varga telep (Gilvánfa település része) bizonyos részei, épületei megfelelő források rendelkezésre állása esetén egy cigány helytörténeti gyűjtemény részeivé lennének alakíthatók, akkor lehetőség teremtődne egy akár Európában egyedülállónak mondható cigány helytörténeti múzeum (beltéri és szabadtéri elemekkel) kialakításához, ami már jelentős turisztikai vonzerőt képviselhetne és lökést adhatna a falusi turizmus fejlesztéséhez.

Állattenyésztésről, állattartásról kevésbé beszélhetünk, mivel a takarmánynövények termesztéséhez szükséges földterület teljes mértékben hiányzik és az idegen forrásból származó, drága állati takarmányok és az egyéb, kapcsolódó ráfordítások költségei valószínűleg nem lennének kigazdálkodhatók. Ugyancsak hiányzik nagyobb mértékben az állattartáshoz szükséges szakmai tapasztalat is a helyi lakosok körében. Esetleg szintén a termelőszövetkezet időszakából megmaradt tapasztalatok éleszthetők még fel a lakóházakhoz kapcsolódó, „háztáji” jellegű állattartás tekintetében, de ez inkább önellátási célokat szolgálhat, kevésbé piaci igényeknek megfelelő állattartás kialakulását. A háztartások önellátását szolgáló állattartás tekintetében az állatfajok közül elsősorban a baromfi és a sertéstartás jöhet szóba.

A Gilvánfát környező erdő szintén nem a gilvánfai lakosoké ugyan, bár a tulajdonosokkal kötött megállapodás alapján – erdőtisztítás, takarítás, karbantartás fejében – a gilvánfaiak bejárhatnak és joguk van a lehullott ágakat, valamint gombát és gyógynövényeket gyűjteni. A gombák és a gyógynövények ugyancsak feldolgozóipari tevékenységek alapanyagait képezhetik.

Az említett tevékenységekhez kapcsolódó termékek helyben való értékesítését szolgálhatja az önkormányzat által a közelmúltban megvásárolt, korábban az ÁFÉSZ tulajdonában álló épület, amelyben a helyi termékek értékesítésére is sor kerülhet más termékek mellett. A jelenleg felújítás és kialakítás alatt álló épület szintén egy régi hiányosságot pótol egyfelől, hiszen Gilvánfán nem található bolt, a gilvánfai lakosok így kénytelenek vagy más településeken beszerezni a számukra szükséges termékeket vagy pedig a nagyon drágán értékesítő mozgó árusoktól vásárolni. Amennyiben a boltot a szociális szövetkezet üzemeltetné, akkor a kialakításra kerülő helyiség nem csak általános (például vegyes profilú) üzletként, illetve raktárként, hanem bizonyos további fejlesztések révén a helyi termékek mintaboltjaként, értékesítési helyszínként is funkcionálhatna. A szövetkezet fejlődésével pedig nem kizárólag Gilvánfán, hanem a környező településeken is létesíthetne üzletet a szociális szövetkezet saját termékeinek bolthálózat keretei között való értékesítése céljából, amelyhez saját brand építés és marketing tevékenységek is kapcsolódhatnak.

Az erőforrásokat nézve szintén hiányzik a tevékenységek és a kapacitások fejlesztéséhez, valamint működtetéséhez szükséges pénztőke. Adicionális források bevonása érdekében kapóra jöhet a 2019 elején megnyílt Magyar Falu Program, amely intézkedéseinek kihasználásával az említett, szociális gazdaság kialakításához is alkalmas és a Gilvánfán élők élethelyzetének javításához egyaránt megfelelő források állnak rendelkezésre. A Magyar Falu Program által nyújtandó pályázati lehetőségek kihasználásával jelentős lépéseket lehetne tenni az infrastruktúra-fejlesztés, a kapacitás-és foglalkoztatás-bővítés, az egyéni, családi és közösségi lét javítása érdekében egyaránt.

Következtetések és javaslatok

A munkanélküliség hazánk egyik leghangsúlyosabb és igen hosszú ideje fennálló társadalmi-gazdasági feszültségforrása, amelynek elmélyülése települési, mikrotérsgéi, térségi, illetve országos szinten egyaránt a gazdasági teljesítőképesség csökkenését okozza, hozzájárulva ezzel térségi-területi egységek, települések tartós marginalizálódásához, illetve szegregációjához, valamint a lakosság elvándorlásához.

A településen élők egy része azért nem kerülhet foglalkoztatásra a nyílt munkaerő-piacon, mert a gilvánfai szegregátum esetében rendkívül korlátozott közlekedési lehetőségekkel állnak szemben. Így, ha a gilvánfaiak találnak is munkahelyet más településeken, nem áll rendelkezésre megfelelő közlekedés a munkába járáshoz. A közlekedési lehetőségek javítása, a szegregált helyzet feloldása érdekében rendkívül jelentős lépést jelenthet az M6-os autópálya várható bővítése a horvát határ irányában, amely Gilvánfától kb. 20 km-re fog elhaladni. A településen élők elhelyezkedési esélyeit nagyban javítaná, ha sikerülne „összekötő utat” találniuk a település és az autópálya között.

Ugyancsak oldaná a szegregációt és javítaná a térség közlekedési és gazdasági, kereskedelmi, egyben munkaerő-piaci feltételeit és lehetőségeit a Sellye és Skopje (Horvátország) közti közvetlen összeköttetés megteremtése a korábbiakban már tervbe vett híd megépítésével, amiből a gilvánfaiak is profitálhatnának.

A lakhatási szegregáció további enyhítése érdekében folyamatosan fejleszteni szükséges a lakhatási feltételeket és lehetőségeket. Gilvánfa ERFA finanszírozású, a lakhatási szegregáció enyhítésére kiírt EFOP-os pályázati projektje a jelenleg futó EFOP-1.6.2-es azonosítójú projekt társ-projektjeként képviselheti a tématerületen várt fejlesztések megvalósítását. Az említett Magyar Falu Program keretében ugyancsak szükséges az ez irányú fejlesztéseket is tovább folytatni, hiszen a gilvánfai lakások felújítása mellett a közterületek, utak felújítása ugyancsak jelentős szerepet játszhat az itt élők helyben maradásának elősegítésében.

A lakhatási feltételek mellett nem feledkezhetünk meg a közösségi és humán szolgáltatások fejlesztésének szükségességéről sem, hiszen Gilvánfán például nem található posta, orvosi rendelő vagy közösségi színtér sem, amelyekre szintén nagy szüksége van a település lakóinak.

A települési infrastruktúra (materiális és humán) fejlesztése során a helyi igények és szükségletek maradéktalan figyelembevételére lenne szükség, illetve az elmondottakat stratégiai tervezés keretei között célszerű megfontolni. Ehhez a folyamatos jelenléten alapuló, komplex támogatást nyújtó szakmai team / team-ek munkájára van szükség, amelyben szociális és egyézségügyi szakemberek, közösség-és településfejlesztők, pszichológusok, pedagógusok és gazdasági szakértők közösen gondoskodnak komplex programok tervezéséről és megvalósításáról, további pályázati projektek, egyéb fejlesztési programok keretében.

Végezetül kiemelten fontos a közösségfejlesztés, közösségszervezés szerepéről és jelentőségéről külön is említést tenni, hiszen az elmondott tevékenységek, a tervbe vett fejlesztések nem valósulhatnak meg anélkül, hogy a gilvánfai lakosság körében ne történne folyamatos közösségfejlesztés. A közösségfejlesztés gyakorlati módszerei és eszközei nem csak abban segíthetnek, hogy az itt élők közül mind többen támogassák a fejlesztési célkitűzéseket, hanem azért is, hogy a gilvánfaiak is képesek legyenek „funkciót” váltani, ezáltal

lehetőségeiket bővíteni. Ahhoz például, hogy a jelenlegi közfoglalkoztatottakból elsődleges munkaerő-piacon helytállni képes alkalmazottak, vállalkozók vagy a szociális szövetkezet keretei között tagok és / vagy alkalmazottak legyenek a gilvánfaiak, elsőrendűen fontos velük közösen, a lehető legnagyobb mértékben bevonva felkészíteni őket a folyamatos változásokra, hogy azokhoz megfelelően tudjanak alkalmazkodni. Bár az említett gazdasági és társadalmi változások nyomán megindult a szemléletmód és a gyakorlat változása, mégis, annak érdekében, hogy a gilvánfaiak ne csak a rövid távon belátható távlatokban (egyik napról a másikra) tudjanak gondolkodni, minden változási folyamatot közösségfejlesztési intervencióval kell megerősíteni, megalapozni. Ilyen módon magát a szövetkezet, illetve a szociális gazdaság kialakításához szükséges lépéseket is külön facilitálni kell a közösségen belül a közösségfejlesztés eszközeivel és módszereivel.

A társadalmi felelősségvállalás fényében nem csupán ezen települések elszigetelt érdeke, hanem társadalmi, nemzeti érdek is a kevésbé reziliens települések felkészítése a válsághelyzetek átvészelésére, illetve számukra olyan problémamegoldási stratégiák kidolgozásában való segítségnyújtás, amelyekkel a helyi kapacitásaira támaszkodva, megmaradt erőforrásait mozgósítva tudnak tartós megoldást találni a gazdasági véráramba történő – legalább viszonylagos – be-, illetve visszakapcsolódásra.

Különösen fontos a felzárkóztatás és esélyteremtés során a helyi szükségletekre és kapacitásokra alapozott intervenciók előtérbe helyezése, hiszen ezen települések sajátos karakterisztikával jellemezhetők. A hátrányos helyzetű álláskeresők munkaerő-piaci esélyeinek igen alacsony színvonalának kialakulásában nem csupán az alacsony iskolai végzettségük és hiányos munkaszocializációjuk játszik szerepet, hanem a technológiai és technikai, műszaki innovációk hiánya is, amelyek nélkül a modernizációhoz való kapcsolódás elképzelhetetlen. A premodernnek nevezhető feltételek és struktúrák konzerválódása igen nehéz helyzetbe hozza a perifériális társadalmak szereplőit, álláskeresőit, a versenyben jelentős hátrányt okozva számukra, különös tekintettel a primer és szekunder szektorokban, amelyek ezen csoportok rendszerváltás előtti foglalkoztatásában nagy szerepet játszottak. A kiélezett versenyben olyan kulcskompetenciákra van szükség, amelyek elsajátítása szinte lehetetlen a hátrányos helyzetű álláskeresők esetében komplex intervenciók alkalmazása nélkül. Ezt pedig tovább nehezíti, hogy az egyéni nehézségek a térbeli helyzetből fakadó relatív versenyhátrányokkal kapcsolódnak össze.

Összegzés

A rendszerváltás óta megváltozott peremfeltételek, az egyre fokozódó esélyhátrányok az ország északkeleti és délnyugati aprótelepüléseinek tartós lemaradását okozták, létrehozva ezzel olyan települési zárványokat, amelyekben a társadalmi-gazdasági-szociális problémák sokasága kumulálódik. Bár hazánk Európai Unióhoz történt csatlakozása óta számos prioritás célozta ezen területek társadalmának és gazdaságának fejlesztését, az alkalmazott beavatkozások többsége a leghátrányosabb helyzetű térségek pozícióját nem tudta számottevően javítani. Így napjainkra egyértelművé vált, hogy a depressziós, perifériális térségek lakosai viszonylag elhanyagolható esélyekkel rendelkeznek csak a gazdasági és társadalmi értelemben vett felzárkózás tekintetében.

A Gilvánfán élő aktív korú foglalkoztatottak esetében 2018-ban és 2019-ben egyre több nyílt munkaerő-piaci elhelyezkedési lehetőség merült fel elsősorban az országban – így a projekt szempontjából érintett térségben is – tapasztalható fokozódó munkaerőhiány miatt. Ugyanakkor láthatóvá vált, hogy a közfoglalkoztatottak egy része továbbra sem – valószínűleg tartósan – képes integrálódni az elsődleges munkaerő-piacra, ezért a tanácsadói tevékenység egyfelől a gilvánfai népesség foglalkoztatását meghatározó munkaerő-piaci, foglalkoztatási tényadatokra és kapcsolódó folyamatokra irányult, másfelől pedig a Gilvánfán bejegyzett, egyelőre azonban nem működő szociális szövetkezetet célozta meg, mint a közfoglalkoztatást lehetőség szerint felváltó alternatív foglalkoztatási lehetőséget biztosító formális szerveződést a szociális / szolidáris gazdaság facilitálásának kiindulópontjaként.

A települések és térségek népességének sajátosságai egyre nagyobb szerepet játszanak abban, hogy milyen gazdasági növekedést és társadalmi fejlődést képesek produkálni, s így milyen életkörülményeket, jövedelmi viszonyokat tudnak maguk számára biztosítani. A gazdasági, foglalkoztatási, jövedelmi, vagyoni adatok, a népesség iskolázottsága, korösszetétele, a kulturális sajátosságok és számos további adat és képzett mutató segítségével írható le egy térségi, területi egység vagy település társadalma és gazdasága. Az infrastrukturális feltételek, mint például a közművek kiépültsége, a humán- és közszolgáltatások hozzáférhetősége, a lakáshelyzet, az utak állapota, a települések elérhetősége ugyancsak hozzájárulnak, mint befolyásoló tényezők ahhoz, hogy a településeken lakók milyen életkörülményeket tudhatnak magukénak és ennek következtében hogyan alakul a települések népességmegtartó ereje. A települési és térségi gazdaság és társadalom fejlődésében elsődleges szerepet játszhatna Magyarországon is a szociális / szolidáris gazdaság, amennyiben mind makro-, mind pedig mikro szinten a jelenlegihez képest nagyobb mértékben meghatározó, komplex stratégiai intervencióként kerülne meghatározásra, elfogadásra és bevezetésre a fejlesztési programok között.

Források

Albert, J., Antalóczy, P., Baráth, A., Bertalan, P., Birher, N., Bogács, E., Boros, I., Czakó, K., Czilik, I., Csikós, L., Glázer, A., Győri, P., Homicskó, Á., Hevesi, J., Juhász, G., Kincsei, A., Rixer, Á., Veress, G. (2013) *A társadalmi felzárkózás szakpolitikai eszközeinek integrált fejlesztése I. – VI.* (Szerk.: Birher, N., Boros, I.) Budapest: Patrocinium Kiadó.

Dr. Antalóczy, P., Dr. Bertalan, P., Dr. Birher, N., Boros, I., Boros, I. ifj., Dr. Czakó, K., Dr. Erdei, G., Dr. Homicskó, Á., Dr. Juhász, G., Kovács, M., Kovátsné Vörös, Á., Mandák, Cs., Dr. Veress, G. (2014) *Tanulmányok az ESZA-típusú programok hatékonyságáról, a roma lakosság vonatkozásában.* Budapest: Advocata Kft.

Juhász, G., Garai P. (2007) *Human Research in the Non-Profit Sector. The role and importance of human resources and organizational development in fostering operational effectiveness of the organizations in order to facilitate social and labour market integration.* Pécs: University of Pécs,

Dr. Juhász, G. (2013) A felzárkóztatás politika, mint integrált, komplex szakpolitika kialakításának szempontjai. In: Albert, J., Antalóczy, P., Baráth, A., Bertalan, P., Birher, N., Bogács, E., Boros, I., Czakó, K., Czilik, I., Csikós, L., Glázer, A., Győri, P., Homicskó, Á., Hevesi, J., Juhász, G., Kincsei, A., Rixer, Á., Veress, G. *A társadalmi felzárkózás szakpolitikai eszközeinek integrált fejlesztése IV. Indikátorrendszer* (Szerk.: Birher, N., Boros, I.) Budapest: Patrocinium Kiadó.

Dr. Juhász, G. (2013) A szociális gazdaság szerepe és jelentősége a helyi társadalom és gazdaság fejlesztésében, valamint a térségi-területi felzárkózásban. *Szociális Szemle*, 6 (1-2) pp. 20-27.

Dr. Juhász, G. (2013) The Role and Importance of Social Economy in the Development of Local Community and Economy and Regional Convergence. *Humán Innovációs Szemle*. 4 (1-2), pp. 38-45.

Dr. Juhász, G. (2014) Roma információs csatornák feltérképezése kérdőíves felmérése, elemzés. Kérdőíves kutatás a romák felé irányuló programok hatékonyságának vizsgálatában. In: Dr. Antalóczy, P., Dr. Bertalan, P., Dr. Birher, N., Boros, I., Boros, I. ifj., Dr. Czakó, K., Dr. Erdei, G., Dr. Homicskó, Á., Dr. Juhász, G., Kovács, M., Kovátsné Vörös, Á., Mandák, Cs., Dr. Veress, G. *Tanulmányok az ESZA-típusú programok hatékonyságáról, a roma lakosság vonatkozásában*. Budapest: Advocata Kft.

Molnár, D., Dózsa, Zs., Juhász, G. (2016) A Gilvánfán lakók körében végzett, szükséglet- és helyzetfeltárássra irányuló kérdőíves vizsgálat eredményei. *Humán Innovációs Szemle*, 7 (1), pp. 29-46.

Molnár, D., Dózsa, Zs., Juhász, G. (2016) A Gilvánfán lakók körében végzett, szükséglet- és helyzetfeltárássra irányuló kérdőíves vizsgálat eredményei. Gilvánfa, Pécs: Human Exchange Alapítvány.

THE FEASIBILITY OF CREATING A SOCIAL ECONOMY IN GILVÁNFA AS REVEALED BY AN INTERVIEW WITH AN EXPERT

DR. GÁBOR JUHÁSZ - ZSÓFIA DÓZSA

The consultancy activity carried out in the framework of the “Elimination of Segregated Living Conditions in Gilvánfa” tender project covered situational awareness, diagnosis formulation, and strategic planning, related to the project element examining the feasibility of creating a social economy, meant to explore the opportunities and obstacles of the process from public employment to building a social economy. The aim of the consulting activity was to facilitate the social / solidarity economic activities of the social cooperative established in the settlement, as well as to support the employment of the target group living with multiple disadvantages in the settlement within by providing them labor market and employment counselling. As part of the consultancy activity, a semi-structured interview was conducted with one of the social workers involved in the project, who also performed labor market counselling tasks in the project.

The tasks of our interviewee, who is working as a social worker in the previously mentioned tender project currently (Spring 2020) in progress, include promoting the employment of disadvantaged, long-term unemployed Gilvánfa residents and supporting them to obtain job in the primary labor market. Prior to the social worker activities undertaken in the project, our interviewee performed practical and methodological tasks in the field of labor market and employment at the Employment Department of the Baranya County Government Office, and also as a researcher he examined the employment and labor market conditions of the region. This activity proved to be useful and highly beneficial in his current job. The results of the analysis of the information obtained from the interview with the above mentioned social worker are summarized below.

Keywords: segregation, social and labor market integration, multiple disadvantaged target group and settlement, social / solidarity economy

HUMÁN INNOVÁCIÓ

DR. HABIL. CZAKÓ KÁLMÁN – DR. HABIL. BIRHER NÁNDOR

Dr. habil. Czako Kálmán (czakokal@gmail.com), Dr. habil. Birher Nándor (birher.nandor@kre.hu)

Absztrakt

A humán innováció kritériumai az emberi természetből következnek. A szabad, értelmes, lelkiismerete szavát követő innovátor mindig időben és térben cselekszik, egyéni tevékenysége beleszövődik a közösség életébe. A humán természet közös minden emberben, cselekedetei abból következnek és az egyes személyes képességek és felelősségek szerint sokszínűek. A cikk annak a megfogalmazása, hogy az emberiségben meglévő közös alapra lehet építeni, és lehetséges a szükségletek, érdekek, attitűdök, döntések, célok, akciók, hálózati tevékenység harmonizálását szolgáló innovációkkal előmozdítani Földünkön az egész emberi közösség javát.

Kulcsszavak: humán minőség, kritériumok, innováció

1. Az emberi természet

Az ember visszaél szabadságával, amikor lelkiismeretének szava ellenére cselekszik, melyben hajlamai és tévedései is közrejátszanak.¹ Van azonban többre vezető út előttünk, amelyen járva közelíthetjük az elérhető legjobbat.² Sőt ez nemcsak lehetőség, hanem egyedül ez a törekvés méltó az emberhez. A humán, az ember természetének megfelelés minden személy feladata, természetéből következően hivatása. Az ember szabad lényként részben a természetes jóakarattal, részben a nootikus transzcendens kapcsolat révén leküzdheti az akadályokat. A már bevált vagy az új megoldás alkalmazása a maga helyén eredményes lehet. - Az embernek van természete és személyes tevékenysége. Ahhoz, hogy a humán teljességhez közelebb kerüljünk, folyamatosan, minden újabb szituációban szükség van a helyzetnek megfelelő *kreatív* tevékenységre, ami mindig *alkotás* a szó eredeti értelmében és valódi emberi *innováció* a lényege szerint. Európai kultúránk számtalan innovatív út megtalálásával gazdagodott a történelem folyamán az emberi méltóságnak, a testvériségnek megfelelő, az együttműködés útjait kiépítő, a segítség számtalan formáját kialakító, a védelem feladatainak ellátásban megvalósítható eljárások, a szolidaritás formáinak megtalálását jelentő utak létrehozásában. Tapasztalatokra, belátásra, előrelátásra épülő innovációk szolgálják a fejlesztést valamennyi szociológiai praxisterületen. Mind a polgárok bármely csoportjának, mind az egyházaknak, mind a szervezeteknek bármely tevékenysége és országos vagy világméretű elvei, szabályai, eljárásai részei az emberi közösségek életének.

¹ *Gaudium et Spes* enciklika 13,2§

² *Gaudium et Spes* enciklika 22,1§

A humán jellemzők mindegyike a saját helyén válik fontossá. Ezek közé tartozik az a képesség, mely révén az ember képes magát az őt megillető igazi java felé irányítani; a lelkiismeret (conscientia), a megértésre képes értelem (ratio), emberi méltóság (human dignitas), sorsközösség vállalása (szolidaritás), a minőségében értékesebbé váló tevékenység, egészen a hősi fokban gyakorolt erényekig (virtus). Elérhető tökéletességét az ember a 'jó és az igaz felkutatásában és a szeretetben' leli meg.

Téma az ember. Téma filozófiai antropológiában sokféle szempontból, például az ember és a történelem, az ember és a hagyomány, a társadalmi folyamat, szeretet és jog, személy és közösség, az idő és az örökkévalóság közötti állapot szempontjából, az éenség és a bűn, remény vagy halál, biztonság vagy bizalom, az emberi létfeladat és a nyelv, a világra nyitottság, valamint a metafizika vonatkozásában. – Megannyi könyv szól az emberről. Bizonyítottnak vagy kitaláltnak mutatkozó vélemények sokasága színezi a humán mibenlétet, e létminőség tulajdonságainak leírását. Filozófusként sokat tudunk az emberről, de nem fejtettük meg, hogy 'mi az ember'.³ Az ember eredetének, természetének elképzelése, elbeszélése, a leírtak értelmezése mellett az elméleti leírások, tanok, formák és lények elkülönítése, továbbá a rendszerezés, vagy az élőlények csoportosítása, hasonlóságok és különbségek megnevezése része a tudományos törekvéseknek. – A tudományok mellett azonban mindenki felmerül a kérdés: Mi az ember?⁴

A 'human' szó értelmezésének sokszínűségében meglévő közös tartalom alapján a szót jelzős szerkezetben, képzett alakban, toldalékokkal ellátva, szóösszetételben használjuk elvek, szabályok és eljárások tartalmának megjelölésekor. Emberi jogokról, emberhez méltó szabályokról, emberi módon alkalmazott eljárásokról beszélünk, az emberség okán pedig vannak elvárásaink.⁵ – Az ember természete szerint értelmes, lelkiismeretű hallgat, szabad. Az emberi személynek méltónak kell lenni természete lényegéhez. Az emberi minőség az ember méltóságának forrása, minden személy számára emberi hivatás. Az emberi természet megsebzettsége⁶, gyengesége következményeként a tökéletesebb szabadság elérése, az értelmesebb tevékenység, a lelkiismeretesebb törekvés emberi energiát is igényel. A szabadságot veszélyezteteti például az hatalommal való visszaélés, az értelem útkeresését a félrevezetés, a tévedés. A lelkiismeret hangjának meghallását az elbizakodottság, a nagyravágás, az

³ HEIDEGGER, Martin, 1929/1930, *Die Grundbegriffe der Metaphysik. Welt – Endlichkeit – Einsamkeit*. Klostermann, Frankfurt am Main 2004. Angolul 1953, *Introduction to Metaphysics*. Yale University Press. In: Heidegger, Martin (ford. Vajda Mihály), *Bevezetés a metafizikába*. Ikon, Budapest, 1995

HEIDEGGER, Martin, 1927, *Die Grundprobleme der Phänomenologie*. Klostermann, Frankfurt am Main. In: *A fenomenológia alapproblémái*. In: Heidegger, Martin (ford. Demkó Sándor, görög és latin szöveggond. Ábrahám Zoltán), *A fenomenológia alapproblémái*. Osiris–Gond – Cura Alapítvány, Budapest, 2001

⁴ Zsid. 2,5: Mi az ember, hogy gondot viselsz reá?

⁵ A kereszténység a Biblia alapján így fogalmaz: „vándorok és jövevények” (Filippiekhez írt levél 2,6-7) számára az ígéret beteljesedése a húsvéti remény betöltése, mert Krisztus hasonló lett az emberekhez és keresztthalála után feltámadott

⁶ Bármilyen kiindulópontok alapján fogalmazzuk meg véleményünket, annyi bizonyos, hogy az emberi természetnek megfelelő tevékenység fejleszhető, korrigálható. és a megfoghatkozott képességek részben visszanyerhetőek.

önismeret hiánya, a restség. Az emberi energiát úgy értelmezzük, hogy az a jobb, tökéletesebb irányában felhasználható forrás, mellyel szabadságunk révén a lehetőséget megragadhatjuk, ami által a megismerhető feltárásában nem szűnünk meg az igazság szerint cselekedni, és ami által a lelkiismeret szavát teljesíthetjük és másokat is támogathatunk, szerethetünk.

Ember mivoltunk annak aranyfedezete, hogy semmilyen faj, bórszín, származás, vallás, nem stb. alapján közösségeinkből nem zárhatjuk ki az önmagunktól eltérőket, másféléket, mert létezésünk azonos lényege alapján a tevékenységben egyformán kötelezettek vagyunk a több, jobb, igazabb, tökéletesebb elérésére. Emberi méltóságunk megköveteli, hogy ember maradjon mindenki minden körülményben. Lényegük szerint nincsenek kiválasztottak és lenézettek, erősek és gyengék, szentek és bűnösök, igazak és gazemberek, jók és gonoszok, fogyatékosak és kiválóak. Az ember tettei azonban sokfélék, minőségük szerint eltérőek, különböző értékűek.⁷ Tennivalónk a szeretetben teljeseedik ki.⁸ A különbség forrása a személyes tulajdonság, a cselekedet. Az embernek kijáró mindenkinek jár, amivel szemben nincs kiválasztottság, nincs mások leigázására való jog, nincs születésből fakadó előbbre valóság, hovatartozás alapján létrejött elsőbbség, nincs különbségtévő nemzedéki hivatkozás, nincs eltérő történelmi esély. Mindenki egyenrangú embervolta alapján. Aki cselekedetei alapján megmutatja magát, azt nem az elérendő, nem a humán minta közelítésére való kötelezettsége, hanem az abban elért eredménye alapján kell megítélni. Az eszmény tisztelete és vonzása ugyanis nem azonos annak elfogadásával, követésével. - Vörösmarty megfogalmazásában „Ember vagyunk, a föld s az ég fia.”⁹ – ez a közös, az emberi természet, mibenlétünk, melynek teljes mintáját megismerhettük. de annak elérésére személyesen kell törekednünk.

A 'human' szó az ember természetére vonatkozó megjelölés. A 'homo természete' minden emberben azonos. Az emberek sokféleségét az egyéni tulajdonságok, tevékenység, viselkedés hozza létre. Az individuális, személyes vonások tesznek bennünket megismételhetetlen személyiséggé, egyedivé.

2. Az innovátor

Milyen tulajdonságai vannak az embernek, aki innovátorként alkot? Legegyszerűbb a filozófiai antropológiát segítségül hívni abban a vonatkozásban, hogy mit mondtak elődeink az emberről.

A filozófiai antropológia¹⁰ a vélemények sokféleségét megfogalmazó gondolkodók egész sorát tudja felvonultatni és minden nemzedékkel növekedik a véleményalkotók köre. A legfontosabbak közül néhányat felidézzük.¹¹ – Az ember

⁷ Szent Pál az egységet a humán mintában jelöli meg: „Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert mindnyájan egyek lettek Krisztus Jézusban.”

⁸ Gal 6,15: Krisztus Jézusban ugyanis nem az számít, hogy valaki körülmetélt vagy körülmetéletlen, hanem csak a hit, amely a szeretetben teljeseedik ki.

⁹ Vörösmarty Mihály, 1844, *Gondolatok a könyvtárban*

¹⁰ <http://www.ppek.hu/text/nytemv01.txt> [2020.04.14.]

¹¹ http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/indexbaba.html?opti on=com_tanelem&id_tanelem=982&tip=0 [2020.04.14.]

bízzon abban, hogy képes megismerni (1.) sok mindent, hogy a megismerhető alapján helyes ítéletet tud hozni és azt javára tudja felhasználni. Esze, keze van, nyelvet használ (2.). Rejtélyes, meghökkentő (3.), mértékadó (4.), szabadon engedett lény (5.) az ember valójában. Az elbizakodottság nem indokolt, bár kitüntetett lény a Földön, hiányosságai és tévedései mindig figyelmeztetik, és a történelmi tapasztalatok alapján (6.) is látható, hogy az ember képes gonoszságra, önzésre, önhittsége, dicsőségre vágyó, miközben tehet jót is, magában is bízhat, önismerettel tekinthet magára (7.), erkölcsi ítélőképességére (8.) támaszkodhat, többre juthat (9.). Sír, nevet (10.), hazudhat (11.), elfajulhat, játszik (12.) (13.) és eszközt használ (14.), újjászülethet (15.), állathoz vagy angyalhoz hasonlóan mutatkozik (16.), bolond, bölcs (17), bűnös és szent lehet. Vannak, akik az embert biológiai hiányai (18.) alapján, a fejlődés folyamatának kudarcaként (19.), a véletlen eredményeként (20.), programozott robotként (21.), gépként (22.), ragadozóként, az 'ember farkasaként' (23.), öngyilkosságra képes lényként (24.) is látatják. Az ember az, amivé teszi magát (25.), ahogyan sorsát alakítja (26.), ahogyan környezetét (27.) és az emberi társadalmat formálja (28). Öntudatos, szellemi lény az ember (29.), aki emlékezik (30.), haláltudata is (31.) van, én-te kapcsolatra képes (32.). A kereszténység szerint „a testi lények különbsége világosan mutatja, hogy egyike sem az, ami magától lehetett volna, hanem minőnek a mindenható, változhatatlan és legbölcsebb teremtő rendezése és munkája által teremtett”¹²: Isten képmása, a természethez képest kiválasztott, de véges, esendő, szüksége van Isteni szeretetére és a kegyelemre.

Figyelemre méltó, hogy egyetértés látszik ebben: az ember sorsa alakításában felelős, mert képes megismerni és cselekedni, jövőjének alakítására jó esélye van. A változtatás hatékonysága, célja, értéke nagyon különböző mértékű és nagyon sokféle lehet, ezért fontos a hatásgyakorlás minősége, jósága, tökéletessége is, melynek garanciális alapját erkölcsi ítélőképessége, dialógusképessége és a legteljesebb és a legtökéletesebb irányában való előre haladás képessége adja. - A humán innováció legalább három területen szolgálja az emberi hatásgyakorlást: a szabadság érdekében a szabadosság és a hatalommal való visszaélés ellenében, az értelem érdekében a megismerés tévútjaival szemben, és a lelkiismeret épségének megtartásában a helyes szem elől tévesztésével szemben. - Amit az ember természete szerint elérhet, annak elérésére törekednie is kell. Az ember nem mondhatja magáról, hogy természete szerint kapott szabadságát már megélte, hanem csak annyit mondhat, hogy annak megélésére hivatott élete során. Amennyiben felelős tettei azt nem igazolják, nem nyerheti el azt másoktól. Hasonlóképpen az igazság megismerésére nem törekvő ember nem jut világosabb

1. CICERO, 2. ARISZTOTELÉSZ, 3. SZOFOKLÉSZ, 4. PRÓTAGORASZ, 5. HERDER, 6. DILTHEY, 7. CRASSUS CAECUS, 8. KANT, 9. AQUINÓI SZT TAMÁS, 10. PLESSNER, 11. SCHOPENHAUER, 12. SCHILLER, 13. HUIZINGA, 14. FRANKLIN, 15. PICO DELLA MIRANDOLA, 16. PASCAL, 17. JEAN PAUL RICHTER, 18. GEHLEN, 19. KÖSTLER, 20. SIMPSON, 21. DAWKINS, 22. LA METTRIE, 23. HOBBS, 24. CAMUS, 25. SARTRE, 26. MONOD, 27. FISH, 28. MARX, 29. HEGEL, 30. PROUST, 31. HEIDEGGER, 32. BUBER

¹² Fabius Claudius Gordianus FULGENTIUS (460-533) az emberi természetről. In: *Munkálatai a pesti növendék-papság magyar iskolájának*. Nyolczadik kötet. Buda, 1841. 30. – fordítás latinból. Kais. Kön. Hof Bibliothek 55.253 – B Alt. Még: Vanyó László: Ókeresztény írók. II. Bp., 1980.

felismerésre attól, hogy mások arra törekcsenek. A lelkiismeret szavát elnémító ember cselekedetei mások erkölcsi tisztánlátásától nem lesznek más minőségűek.

A tettekkel igazolt jobbra törekvés megtapasztalása beláttatja, hogy jogok, rendűségek, nyilvánvalóságok kisajátítása félrevezető, öncélú, hamis látszat formájában az emberiség életét végig kíséri az értelmi homály és az akarati gyengesség, a lelkiismeretlen cselekvés. A teljes szabadság helyett a korlátozottan szabad ember mindig hivatkozik valamire, és ugyanakkor vergődik hatalmi játszmáiban. A világos felismerések helyett a maga elképzeléseiben megoldást kereső ember ideológiákban akarja igazolni törekvéseit. A lelkiismeret tisztasága helyett a színlelés és a megtévesztés útjain tévelyegve keresi kiútját a bajból a hibázó. – Ezekkel szemben kell megtalálni szabadság biztosabb megélését, az igazságkeresés tisztább útját és a lelkiismeret őszintébb, természetűnknek megfelelő működését. – Egybehangzik ezzel Madách remekművében Ádám - „A célt, tudom, még százszor el nem érem. ... S az ember célja e küzdés maga.¹³ – és az Úr - „Mondottam ember: Küzdj, és bízva bízzál!”¹⁴ - szava.

3. Innováció és integráció

3.1. Innováció

Kiindulhatunk abból, hogy az ember mibenléte és tulajdonságaira utaló bármelyik kijelentés alkalmas arra, hogy a humán innováció megjelölhető kiindulópontja legyen a mibenléttel és a tulajdonságokkal kapcsolatban megfogalmazható pozitív vagy negatív tartalmak tekintetében.

Humán fogalom tartalmához kapcsolódóan az innovációk közé tartozik mindaz, ami az ember természet szerint történő eseményekkel (pl. születés, gondoskodás, halál) kapcsolatos (humanitus – emberi) teendők fejlesztését jelent. Teendőink vannak az emberség okán (communis humanitas causa). Mindaz, ami az emberi természet sajátja - a szabadság, az értelem, a lelkiismeret -, az eredő pontja a humanitasnak és az embert megkülönbözteti az állatoktól. Viselkedésűnk emberséges kell, hogy legyen; emberbarátilag, ember módjára tehetjük dolgainkat; emberhez méltóan cselekszűnk a kultúra, a segélyezés, a segítségnyújtás terén. Emberi természetűnknek megfelelően vagyunk humánusak, emberként vagyunk sérülékenyek, érzékenyek, védjük magunkat, őrizzük meg lelki egyensúlyűnk. Sorsűnk emberi sors, tévedésűnk emberi tévedés. Az emberi nemzetségből (gens) eredűnk, emberi nemhez (genus) tartozunk. Emberi lények (homines) vagyunk.

Az emberi tevékenység sokféleségét szem előtt tartva soroljuk fel azokat a tevékenységűtűpusokat, akcióűtűpusokat, amelyeket az innováció szempontjából is a legfontosabbnak tarthatunk. Ezek a következők: 1. rokonszenv kinyilvánítása, 2. ellenszenv kinyilvánítása, 3. együttműködés, 4. versengés, 5. segítés, 6. akadályozás, 7. védeés, 8. támadás, 9. szolidaritás, 10. agresszió. Ahhoz, hogy ezek a tevékenységűek az egymásra épűlő folyamatok és szerveződések egészében a lehető legértelmelesebben és a lehető legjobb akarat szerint, szabadon szerveződve, a legteljesebb mértékben valósuljanak meg, számtalan humán innovációra van szükség.

¹³ MADÁCH Imre, 1883, *Az ember tragédiája*. XIII.szín – Ádám szavai az űrben

¹⁴ MADÁCH Imre, 1883, *Az ember tragédiája*. XV.szín – Az Úr szavai

A tevékenység állapotnak megfelelően, szituációhoz, azaz a helyzethez és időtartamhoz kötődik. A történelem pillanatokból, megélt életszakaszokból tevődik össze, benne a személyes sors és a másokkal vállalt sorsközösség egybefonódik. Családtagok, csoporttagok, közösségbe tartozók sorsa fonódik egybe, melyet sem a megosztás, sem az önzés, sem a közönyösség, sem a megfélemlítés nem tehet tönkre, ha a legegyszerűbb jóra törekvés, a testvériség, a felelősségvállalás és az élet reménye teszi azokat szilárdná. Nincs jogos ideje a közönyösségnek, a rombolásnak, a felelősség elhárításának sohasem.

A személyes és közösségi fejlődés nagyobb esélye érdekében cselekedhetünk. Akcióink a fejlődés normál folyamatának megvalósulásában preventívek, a korábbi tapasztalatok támasztják alá, előrelátásra épülnek. Kezelésre kerül sor, ha korrekcióra, kijavításra, helyreigazításra van szükség. Ha elvesztett képesség visszanyerésére törekszünk, rehabilitációt végzünk. - Bármely tevékenység típusban vagyunk hatásgyakorlók, beavatkozásaink lehetnek időben új lehetőséget hozók, *preaktív*ak, vagy valamely más akcióra adott válaszok, *reakció*ók, esetleg valamilyen kapcsolatban készülséget eredményező, *proaktív*ók.

Embervoltunk közös a Földön mindenhol. Az integráció során kialakuló szerveződések egyetemesek lehetnek ezen tény alapján. Ez a tény nem azonos a személyek döntése révén kialakuló praxismegoldások elterjedtségével, amelyek integrációja során a szükségletek, érdekek, kapcsolatok, értékek, célok, tranzakciók, hálózati folyamatok juthatnak döntő szerephez. - Minden tevékenység, minden funkció helyet kap a teljes valóságban, a valóságos rendszerben. Új kombinációk alakulnak ki, a populációk összetétele új részekkel bővül, vagy a régiak kilépésével csökken, a megmaradás érdekében küzdelem indul, mely eredményeként vagy fennmarad a korábbi állapot, vagy új csoportok, új egyensúlyok alakulnak ki, bekövetkezhet olyan váratlan változás, mely hirtelen rögzül és kiküszöbölhetlenül átalakítja az események sorát, de az is előfordulhat, hogy a tevékenység a rendszer folyamatait irányíthatatlanná teszi, sodródásnak kiszolgáltatja, létét fenyegeti.

A Humán Innovációs Szemle megnevezés utal arra, hogy a folyóirat a személyes, közösségi, egyetemes és kulturális feladatok humán megoldásában közreműködőként jelenti magát a mindannyiunkra vonatkoztatható innovációk terén.

Ha feltételezzük, kétszer nem történik meg ugyanaz az esemény, akkor minden alkalommal minden szituációban innovációra van szüksége az embernek. Ennek felel meg szabadsága is, mely a választhatók valamelyike irányában érvényesül. Az ember képes új, jobb megoldások bevezetésére, mert ő az, aki természetének megfelelően a legjobbra irányultsága szerint képes cselekedni. Emiatt a 'humán innováció' lehetséges a megváltoztatás minden egyes dimenziójában, azaz a 'ki', 'mi', 'hol', 'minek segítségével', 'milyen okból', 'milyen céllal', 'hogyan', 'mikor', 'mennyi', 'minőség' vonatkozásában. A humán és az innováció egymással összekapcsolódnak témánkban, mert az ember az innovátor. Innováció egy új identitás, egy új minőség létrehozása, a motiváció hatékonyabb formájának kialakítása, a hagyományba beépíthető új megoldás alkalmazása, a közösség új szabályozása, új utak feltárása, kezdeményezések bevezetése, a szolidaritás új módjának létrehozása, a jobb cél kimunkálása, új legitimitáció bevezetése, új szemlélet felvázolása, új kapcsolatok létesítése, új legitímabb és tökéletesebb mintá felmutatása stb. Vég nélküli a felsorolás. - Az a jó innováció, amelyik összhangban van a minél teljesebb elérésével, az egység növelésével, a minőség fejlesztésével, az ember javát szolgálja és megfelel a teljes valóságot figyelembe vevő igazságnak. Ezen kritériumok az ember természetéből

következnek. A jó fa terem jó gyümölcsöt, a szőlőtőkével élő kapcsolatban lévő hajtás hoz termést; a legteljesebb mintát követő és megvalósító ember lesz az az innovátor, akire szükségünk van. A humán természetnek megfelelő tevékenység megvalósítandó, egyben kitüntetett lehetőség az egyes ember és az egész emberiség számára.

3.2. Integráció

Legalább két irányból induló innovációk adják meg az értelmes, jó integráció megvalósulásának lehetőségét. A magasabbnak tekintett, teljesebb integrációt igénylő szint döntéshozóinak köszönhetően jöhetnek létre azok a szabályozó, törvényeket alkotó, jogokat meghatározó döntések, amelyek a közösségi mozgásteret formálják az elfogadandók és a felelősen kötelezhetők szempontjából. Az alacsonyabbnak tekintett, további, teljesebb integrációt igénylő szint döntéshozóinak köszönhetően jöhetnek létre azok a szerveződést és működést meghatározó döntések, amelyek a közösségi mozgásteret formálják az elfogadottak, a felelősen vállalandók szempontjából.

Tér-idő keretei között élünk fizikai valóságunkban, tehát az integrációt hely szerint vagy idő szerint tudjuk tárgyalni. A személyek valahol, valamikor vannak, és egyre bővül az a 'tér és idő', amelyben szerveződhetnek. Az egyes funkciók összehangoltsága és szerveződése minél nagyobb mértékű, minél magasabb szintre terjed ki, annál nagyobb mértékű lesz az egész rendszer integráltsága. Minden szinten horizontálisan és a szintek között vertikálisan valósul meg a funkcionális szerveződés. A funkciók szerveződése azonban eltérő szinteken, eltérő helyeken, eltérő mértékű. Az integráció az egyébként külön kialakuló szerveződések egymásra hatásakor csak akkor lesz sikeres, ha a létrehozó funkciók eredménye nem szűnik meg, és az új szerveződés képes a régi-új feladatok ellátására egyre több területen. Ugyanúgy, ahogyan a sejtek léte nem szűnik meg a szövetben, a szövet léte nem szűnik meg a szervben, a szerv léte nem szűnik meg a szervrendszerben, a szervrendszer léte nem szűnik meg a szervezetben, a szervezet nem szűnik meg a családban, a család nem szűnik meg a közösségi szerveződésben, a településen, a tájegységben, az országban, országcsoportokban...-. Az ország sem szűnik meg saját funkcióit tekintve a nemzetek nagyobb közösségében, nem szűnik meg a glóbusz valamennyi népességében, de funkcióinak teljesítésével új funkcionális szerveződésben része az integrációnak. - Napjainkban nyilvánvalóvá teszi ezt az is, hogy elsődlegesen a kormányok feladata saját népességük életének szolgálata, amely a feladatnak megfelelést további helyi szinten is lehetővé teszi, azaz az általános kötelezőn túl a másoktól való eltéréseket, helyi sajátosságok szerint való szabályozást is lehetővé teszi a helyi teendők teljesítésére. A magasabb szint által ellátható tevékenység időben meghozott eredményei a sokféleségben kirajzolódó közös kötelezettségek vonatkozásában kerülnek előtérbe a helyi tevékenységek számára. Az integrációt előmozdítják a magasabb szinten megjelenő iránymutató jó elvek, szabályok és eljárások, amelyekkel egyirányba mutatnak a helyi szinten alkalmazott jó elvek, szabályok és eljárások. Az integráció tehát személyes, döntéshozókhöz tartozó kötelezettséget, teret adó keretek létrehozását igényli, amelyet a szubszidiaritás szerint kötelezettséget vállaló döntéshozók választhatnak és a gyakorlatban adottságaiknak, helyzetüknek, vállalt felelősségüknek megfelelően a közösségi érdekeikkel és céljaikkal összhangban alkalmazhatnak.

A teljes rendszerben megjelölhető szintek megnevezése sok esetlegességet hordoz. Gondolkozásunkban azonban benne van a szintek egymásra épülése.

Egyszerűbbtől az összetettebb felé haladva például a következő szinteket jelölhetjük meg: dologi szint, individuum-szint, család-szint, csoport-szint, intézmény-szint, település-szint, tájegység-szint, országrész-szint, ország-szint, országcsoport-szint, régió- szint, földrész szint, kultúra-szint, globusz-szint, virtualitás-szint.

Az emberi tevékenység integrációs szintjein mindenhol személyek vannak, akik tevékenységük tényezőinek erejétől függően hatásgyakorlók. A hatásgyakorlás lehet innovatív az emberi természetnek megfelelő új módon, és ez képes az integrációt, a funkciók egybeszerveződését előmozdítani. Ha a tevékenység megreked valamelyik összetevőjénél, például az érdeknél, és nem tud megfelelni az értékek összehangolásának, az integráció megszakad. Az integrációt megakasztja az is, ami az egymással össze nem egyeztethető célokat egymással szembe fordítja. Az integráció egy negentrópus folyamat eredménye, amely folyamat emberi energia befektetését igényli és az egész rendszer rendjének kialakulása irányában hat. Az egész emberiséget átfogó egyetemesség, azaz a humán természet alapján álló legtágabb földrajzi kiterjedésű praxis lehet jogosultja a globális törekvéseknek. Akármelyik praxis, amelyik a szabadság, értelmesség, lelkiismeretesség vonatkozásában hiányos, és saját határain túlterjeszkedve a személyes döntések vonatkozásában elfogadhatatlan, emiatt részérdekek, önös célok, hatalmi törekvések eszköze, az nem lehet eredményes a 'humán' globális megvalósításában. A döntések ugyanis az önzés következményeként egyéni és közösségi érdekei miatt mások jogos érdekeit kiszorítják, olyan motivációnál rekednek meg, mely méltatlan az emberhez, olyan célokat tűznek ki, amelyek a szabadságot, értelmességet, lelkiismeretességet mellőzik, olyan akciókhoz vezetnek, melyek a teljes közösség javát csökkentik, ellehetetlenítik. A szociológiai praxisok összhangban történő fejlesztése szolgálja az emberi tevékenység integrációját globális méretekben.

Érdekellentétek megakasztják a folyamatokat. Az érdekek integrálása a közös értékek mentén valósul meg. Egymásnak ellenmondó értékválasztások megakadályozzák a közös célok elérésére törekvést. A célok különbözősége megbontja a tervezett akciók közös végrehajtását. A közös akciók megütköznek a másféle érdekek, értékek, célok, akciók sokaságával a nagyobb közösségben, a teljes népeességben. - Minden szinten emberek, személyek cselekednek, akik az integrációs szinteken másféle szerepben nevezhetők meg: individuumok, családtagok, barátok, munkatársak, lakosok, polgárok, európaiak, eurázsiaiak, földlakók. - Az integráció döntéshozatali folyamatai asszertívak, a célhoz több lépésben együtt közelítenek az integráció két irányából, időbeli folyamatok. Nem a struktúrák megváltoztatásától, hanem a funkciók szerveződésétől várható el a kívánatos irányban történő integrált változás.

A Világ még nincs készen!¹⁵ - Kialakításában mindenkinek személyesen részt kell venni! Mindenkinek ki kell egészíteni¹⁶ valamivel a meglévőt! A 'Hegyi beszéd', a 'Nyolc boldogság'¹⁷ erről szól. Az elérhető legtöbb vonatkozásában senki sincs előnyben vagy hátrányban, bárhol született, bármikor élt. A teljesíthető szempontjából mindenki személyesen kell, hogy emberként álljon helyt, a változtatást önmagán kezdve. - Egyéni történeteink mellett köztörténeteink sorolhatók fel. Ezekben benne rejlenek mindazok az innovációk, amelyek az

¹⁵ UNESCO Société Planète – Planet Society programja: Le Monde Reste à Faire. - The World is in the making.

¹⁶ Kol 1,24

¹⁷ Mt 5-7, vö. Lk 6,20-49

információkkal, az értelmezéssel, az ítélettel, attitűddel, döntéssel, életciklussal, szituációkkal, hatásrendszerekkel, eseményszférákkal, integrációs szintekkel, események minősítésével kapcsolatosak. Egyéni fejlődésünk pályáját végig jellemzi, hogy 'ember vagyok, amíg élek, és ember akarok maradni, amíg élek'. Reméljük, hogy pályánk végén az út életre nyíló kapun át halad.

A lehetőségeket a személyes képességek szerint tudjuk felhasználni. Képességünk korlátjai szabnak határt felelősségünknek. Ezért a humán innovációk a képességek és a felelőségek vonatkozásában minden szinten, minden szerepben, bármely akcióban jogos és alkalmazandó kezdeményezések.

Az integráció egy sajátos módja: a szolidaritás. Ahhoz, hogy az ember képes legyen az értékek mentén integrált rendszereket kialakítani szükséges még egy fontos szempontot figyelembe venni. Ez pedig nem más, minthogy az ember zoon politikon, közösségi, társadalmi létező is. Az élete nem értelmezhető a másik nélkül. Egyedül nem képes megfoganni, megszületni, felnőni, tanulni. A vele szemben álló másik nem lehatárolja, nem egyszerűen csak tudatosítja a személyes végességét – ahogyan azt Jean Paul Sartre fogalmazta meg, a másik számára nem a pokol, hanem éppen ellenkezőleg, az élet – az örök élet – lehetősége. Minden valóságos élet találkozás - tudjuk Martin Bubertől. A szolidaritás ezeknek a találkozásoknak a helyes kezelése, a találkozások érdek nélküli megélése. A szolidaritásban nincs közvetlen önzés. A szolidaritás arra a felismerésre épül, hogy bármikor kerülhetek olyan helyzetbe, amikor segítségre van szükségem. Éppen ezért nekem is kötelességem segíteni. A szolidaritás ráadásul az a sajátos alapelv, amelyik a normarendek mindegyikében megjelenik. Sem a jog, sem az erkölcs, sem a vallás nem képzelhető el a szolidaritás elvének érvényre juttatása nélkül. Valójában erre az elvre épül John Rawls igazságosság elmélete is. Az a társadalom, amelyik ezt az alapelvet háttérbe szorítja, életképtelenné válik. Az önzők világa nem reproduktív. A Názáreti Jézus szépen fogalmazza meg ezt az evolúciós igazságot: „ha a búzaszem nem hull a földre, és nem hal el, egymaga marad, de ha elhal, sok termést hoz.” Az igazi innováció nem lehet más, mint felismerni az egymásra utaltság szükségszerű és örömteli erejét. Itt az egymásra utaltság azonban nem a termelői és fogyasztói láncok összekapcsolódását jelenti, mivel azok öncélúak és nem érintik a humán anyagi valóságot túllépő horizontjait. Az egymásra utaltság családot, nemzetet, államot jelent - Arisztotelész értelmezésében, Jézusban pedig szeretetet és örök életet. A nyugati ember életében a fenntarthatóságot kell, hogy jelentse. Ha nem tudatosodik ez a tény, képtelenek leszünk az unokáink és dédunokáink által ránk bízott jövőt biztosítani.

Minden innováció mögött a szolidaritás, mint az emberi jövő biztosításának az alapeszménye kell, hogy álljon.

4. Az integrációt szolgáló humán innovációk kritériumai

Milyen az emberi természetnek, a személyes tevékenységnek és az integrációnak megfelelő innováció?

Amelyik a humán természetnek megfelelő szabadságot a kellő mértékben biztosítja annak, aki az eseményhez legközelebb álló kompetens döntéshozó, azaz

1. a szabad döntés lehetőségét biztosítja mind a magasabb, mind az alacsonyabb integrációs szint funkcióinak szerveződéséhez,

2. amelyik annyi szabadságot biztosít amennyi lehetséges és annyi megkötést, kötelezettséget követel, amennyi szükséges,
3. a funkciók integrációját szolgáló eseményhez legközelebb álló felelős szereplőknek adja meg a döntés lehetőségét,
4. a kompetenciákkal rendelkező felelősök által a humán méltóságnak, minőségnek megfelelő szükségletek, érdekek, motivációk, célok, akciók tekintetében az integrációt előmozdítja, és
5. helyet ad a lelkiismeret szavának, hogy a helyesnek, igaznak, javunkra válónak, egységet létrehozónak tartott szerint tapasztalatunk, előrelátásunk, belátásunk alapján cselekedjünk.

Bibliográfia

Fulgentius, F.C.G. (460-533) az emberi természetről. In: *Munkálatai a pesti növendék-papság magyar iskolájának*. Nyolczadik kötet. Buda, 1841. 30. – fordítás latinból. Kais. Kön. Hof Bibliothek 55.253 – B Alt. Még: Vanyó László: Ókeresztény írók. II. Bp., 1980.

Gaudium Et Spes (A II. Vatikáni Zsinat GAUDIUM ET SPES kezdetű lelkipásztori konstitúciója) az Egyházzól a mai világba. 1965. december 7., (2020) Elérhető: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=16#GS13> (Letöltve: 2020.04.14.)

Heidegger, M., (1995), *Die Grundbegriffe der Metaphysik. Welt – Endlichkeit – Einsamkeit*, 1929/1930 (2004) Frankfurt am Main: Klostermann, Angolul *Introduction to Metaphysics*. (1953) New Haven, Conn.: Yale University Press. In: Heidegger, M. (ford. Vajda Mihály), *Bevezetés a metafizikába*. Budapest: Ikon

Heidegger, M. (2001) *Die Grundprobleme der Phänomenologie*, 1927 Frankfurt am Main: Klostermann In: Heidegger, M. (ford. Demkó Sándor, görög és latin szöveggond. Ábrahám Zoltán), *A fenomenológia alapproblémái*. Budapest: Osiris-Gond. – Cura Alapítvány

Nyíri, T. (1981) *Az ember a világban*. Budapest: Szent István Társulat elektronikus változata: Nyíri, T. (2020) *Az ember a világban*. Elérhető: <http://www.ppek.hu/text/nytemv01.txt> (Letöltve: 2020.04.14.)

Szabadbölcsészet – A filozófia témakörei. X. fejezet: Antropológia. (2020) Elérhető: http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/indexbaba.html?option=com_tanelem&id_tanelem=982&tip=0 (Letöltve: 2020.04.14.)

UNESCO Société Planète – Planet Society programja: *Le Monde Reste   Faire. - The World is in the making* Elérhető: <http://www.unesco.org/archives/multimedia/document-397> (Letöltve: 2020.04.14.)

HUMAN INNOVATION

DR. KÁLMÁN CZAKÓ– DR. NÁNDOR BIRHER

The criteria of human innovation originate in human nature. The innovator, who is free, intelligent and relies on his conscience, always acts in time and space. His individual activity is integrated in the life of the community. Human nature is a property that all people have in common, all human actions are based on it, but these actions vary according to individual personal abilities and responsibilities. The article states that it is possible to build on the common foundation that exists in humanity, and it is possible to promote the benefit of the entire human community on Earth by innovations to harmonize needs, interests, attitudes, decisions, goals, actions and networking.

Keywords: human quality, criteria, innovation

A NORMÁK TRANSCENDENS GONDOLATI HÁTTERE

ZÁMBÓ KÁROLY

Absztrakt

A normák előfeltétele a gondolkodás. Ezért a normák gondolati hátteret feltételeznek. Ezalatt azt értem, hogy a norma előfeltétele a közös gondolat, ami minden emberi közösség összetartója. Ugyanakkor a gondolkodásnak sajátos vonásai vannak: megjelennek az ember legmélyebb kérdései az élet eredetére, és végső értelmére vonatkozóan. Ebben az irányban a gondolkodás eljut az abszolútumig, az élet természetfeletti végső értelméhez és céljához. Mivel az abszolútumot az emberi gondolat nem a világban, hanem a világ felett fedezi fel, ezért tekinthető ez a gondolkodási irány transzcendensnek. Vallástól, világnézettől függetlenül, jelen van ez az irány az emberi gondolkodásban. Ilyen értelemben jelen van a transzcendens irányultság a nyelvben, az egyes szavak jelentés tartományától kezdve az összetettebb kifejezéseikig. A normák, mivel nyelvi jelenségek is, magukon hordozzák a gondolkodás nyelvi sajátosságait, és ilyen értelemben a transzcendens irányultságot. A vallási norma egyértelműen a gondolkodás transzcendens irányultságára épül, de az erkölcsi norma is rendelkezik ezzel a transzcendens irányultsággal. Ez az írásom gondolatilag kapcsolódik a „Jogi norma szekularizációja” című írásomhoz, amiben a római jogtörténet példáján mutattam be a normák transzcendens gondolati eredetét.¹

Kulcsszavak: „mi” tudat, abszolútum, transzcendentális látásmód

Az emberi gondolkodás, mint a normák eredete

A jogtudományt megalapozó jogelméleti munkák elengedhetetlen része a normák tárgyalása. A norma olyan magatartás-előírás, amely a lehetséges magatartások közül előírja a követendő magatartást.² A normák egyidősek az emberiséggel, egészen bizonyosan egyidősek az emberi gondolkodással. A gondolkodó ember közösségalkotásra képes, és ezért igénye is a közösségalkotás. Ettől a belső igénytől vezérelve megalkotta a közösséggel egyidejűleg azokat a szabályokat, amelyek a közösség működésének előfeltételei, és amelyek a közösség evolúciós előnyeinek biztosítását lehetővé tették. Ez az előny az együttműködés képessége (intencionalitás), és a „mi” tudat, amely lehetővé tette az emberi faj túlélését, és növekedését, melynek során a természet erőin úrrá tudott lenni.³ Maga az emberi gondolkodás azonban nem állt meg ezen a szinten. Az emberi közösség, de maga az

¹ Zámbo Károly: A jogi norma szekularizációja, in. Humán Innovációs Szemle 2019/1. 64-70.

² Szilágyi Péter: Jogi Alaptan, Osiris Kiadó Budapest, 2006. 209.

³ Birher Nándor: A Közösség szabályai, Gazdaságetika.hu 2013(5)pp.001-032(2013) 9.

egyéni ember is keresi az életének a célját, de egyúttal az okát is. Az emberi gondolkodás nem tud megállni a praktikumnál, annál a kérdésnél, hogy hogyan juthat a túléléshez, hanem a maga természeténél fogva el kell, hogy menjen addig, hogy miért kell túlélni, miért kell élni... Az ezekre a „miértekre” adott válasz meghatározza az egyéni ember gondolkodását, de az emberi közösség, egy adott társadalom gondolkodását is.⁴

Ugyanakkor az élet végső kérdései, és az élet végső értelmére vonatkozó kérdések a természetfeletti létre vonatkozó kérdésekkel járnak együtt. Az emberi gondolkodást alapvetően meghatározza, hogy az élet végső értelmére rákérdez-e, vagy gondolatilag megáll a látható világ határainál, és nem kérdez tovább. A pozitívista filozófia ezen az úton jár: a lét végső értelmére, és a lét eredetére vonatkozó kérdést nem teszi fel. Ennek a gondolkodásmódbeli önkorlátozásnak az a következménye, és talán az is a célja, hogy az ember ne ismerjen el saját elgondolásain kívül álló erkölcsi fórumot, és ez által a szabadság fogalmát erkölcsi téren kiterjessze.⁵

Ugyanakkor ez a gondolkodásmódbeli önkorlátozás, amely az erkölcsi érelemben vett szabadság látszólagos kiterjesztését jelenti, a közösség szintjén, minél szélesebb körben jelenik meg, annál kevésbé tud a közösség funkcionálni. Ha ugyanis kizárjuk az ember felett álló erkölcs lehetőségét, és csak az ember sajátos elgondolásai mentén kialakított erkölcsi elvek érvényesülnek, akkor ez az emberi közösségek megosztottságához vezet. A közösség egészén belül kisebb közösségek alakulnak etnikai, világnézeti, ideológiai alapon, vagy vagyoni osztály alapján, és ezek a kisebb csoportok a saját elgondolásaikat már nem az egész közösség érdekének megfelelően, hanem a maguk érdekének megfelelően fogják alakítani. Ez elvezethet végső soron az erkölcsi törvények egyetemességének tagadásához, és erkölcsi relativizmushoz.⁶ A pozitívista filozófiák ezért Joseph Ratzinger, a későbbi XVI. Benedek pápa szerint nem alkalmasak arra, hogy belőlük fejlődjön ki az a filozófia, amelynek egykor majd az egész világon érvényesülnie kell.⁷ Ratzingernek ez a megállapítása azért különösen is érdekes, mert arra világít rá, hogy az egész világon egységesen érvényesülni egy filozófiának van esélye inkább, mint egy vallásnak. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy ha a világon érvényesülni fog egy közös gondolat, az inkább egy közös filozófia lehet, mint egy közös vallás. Az a szempont, aminek alapján jobbnak látja, hogy az élet végső értelmére rákérdező, a metafizikai gondolkodást is magában foglaló filozófia érvényesüljön, inkább filozófiai, etikai, mint vallási szempont. Ez pedig egy érték-alapú gondolkodás lehetőségének felvetése, amely a kereszténység értékeit veszi alapul, és a kereszténység értékeinek érvényre juttatásával képzei el az emberi fejlődést.⁸

A normák eredetével foglalkozó jogbölcselet filozófiai alapon áll, mint minden szellemtudomány. De nem mindegy, hogy milyen ez a filozófiai alap, hiszen amennyire erős az alap, annyira lehet stabil az „épület”, jelen esetben a jogbölcseleti gondolkodás. Ratzinger nemcsak azért tartotta fontosnak, hogy a filozófia

⁴ Birher Nándor - Szabó Adrienn: Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései, Jel Kiadó, Budapest, 2004.67.

⁵ Joseph Ratzinger: Benedek Európája a kultúrák válságában, fordította: Dr. Diós István, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2005.42.

⁶ Birher – Szabó: i.m.33.

⁷ Ratzinger: i.m.43.

⁸ XVI. Benedek pápa: Caritas in Veritate (Szeretet az igazságban) enciklika, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék könyvkiadója, Budapest, 2009.7.

metafizikai dimenzióval is rendelkezzen, mert a teológiának is filozófiai megalapozottsága van, hanem azért is, mert az emberi közösség nagyobb egységéről való gondolkodás, az államok, a civilizáció szintjén is meghatározó a filozófia. Hogy milyen az államokkal, az ember nagyobb közösségével kapcsolatos szemlélet, emberkép, azt jelentősen meghatározza, hogy milyen filozófiai gondolkodással alapozzuk meg szemléletünket.⁹ Az, hogy a jogtudományt megalapozó jogbölcselet, és ezáltal a jog filozófiai alapokon áll, abból is látható, hogy a klasszikus filozófia legfontosabb kérdései közé tartozik az állammal kapcsolatos felfogása.¹⁰ Ugyanakkor az állammal kapcsolatos gondolkodásban kulcsfontosságú szerepe van az igazságosságnak. Platón Állam c. munkája hosszú fejtegetéssel próbálja meg körülírni, hogy mi is az igazságosság. Az, hogy párbeszéd szerű körülírást alkalmaz, már önmagában jelzi, hogy nem egyszerű kérdéstről van szó: a jó emberrel, a baráttal jól tenni, a rossznak, az ellenségnek ártani vajon mindig igazságos? És nem fordulhat elő, hogy tévedek, és a barátról kiderül, hogy ellenség, az ellenségről kiderül, hogy barát? És egyáltalán valakinek ártani lehet igazságos?¹¹

Az, hogy valakivel mikor cselekszünk igazságosan, azért fontos Platón számára, mert ez az igazságosság az alapja az emberei közösségnek, amely legmagasabb szinten maga az állam. Ugyanakkor az is látszik, hogy az igazságosság keresése az emberi cselekvésben; az erkölcs kérdése. A platóni filozófia eszerint úgy látja az államot, mint ami ideális esetben az igazságosság által meghatározott erkölcsös életen alapul.¹² Az igazságosság keresése tehát kulcsfontosságú kérdés Platón számára. De az igazságosság keresése magában foglal egy még alapvetőbb keresést, az igazság keresését. Az igazság keresése olyan alapvető kérdés, amely mindig ugyanannyira aktuális. Az igazság kereséséről nem lehet lemondani.¹³ De ha ez a keresés valóban keresés, akkor nem ragadhat le a keresés mozzanatánál, hanem azért keres, mert találni akar. Fel kell tehát tennünk a kérdést: van-e igazság? Ezt a kérdést azért kell így feltenni, mert ha azt gondoljuk, hogy van igazság, akkor őszinte a keresésünk, mivel abban a meggyőződésben keressük az igazságot, hogy azt meg is találhatjuk. Ellenkező esetben, ha azt gondolnánk, hogy nincs objektív igazság, akkor az igazság keresésére irányuló erőfeszítéseink nem volnának hitelesek, mert nem volnánk őszinték önmagunkhoz, ha azt állítanánk, hogy keresünk valamit, amit megtalálni nincs esélyünk. Az az ember keres őszintén, aki úgy gondolja, hogy amit keres, az létezik, és ezért reménykedik benne, hogy egyszer megtalálja azt, amit keres. Ratzinger rámutat arra, hogy az ember az igazság kereséséről nem mondhat le olyan indokkal, hogy nem tartja magát képesnek az igazság felismerésére. Ez szerinte hamis alázat, mely ugyanakkor párosul egyfajta hamis göggel azáltal, hogy az ember önmagát helyezi az igazság helyére, és ilyen

⁹ Ratzinger: Benedek Európája, 43.

¹⁰ Turay Alfréd: Filozófiatörténeti vázlatok, Szent István Társulat, Budapest (évszám nélkül) 27.

¹¹ Platón: Az Állam fordította: Jánosy István, 9.
file:///C:/Users/notebook/Dokuments/03629.pdf

¹² Platón: Az állam, 25.

¹³ Birher Nándor: Ius, Fas, Mos – The Emergence of Norms, 13.

https://www.researchgate.net/publication/328274920_Ius_Fas_Mos_the_Emergence_of_Norms

(Letöltés:2019.08.31.)

módon arra irányul gondolkodása, hogy uralkodjék a dolgok felett.¹⁴ Az igazság őszinte keresése azt jelenti, hogy úgy gondoljuk, hogy van igazság. Ratzinger kifejti, hogy az igazság és a szeretet összetartozik. A szeretet aligha képzelhető el igazság nélkül; és ez az emberi kapcsolatok minden szintjére érvényes, nem csak a legszemélyesebb emberi kapcsolatokra, hanem a legszélesebb értelemben vett társadalmi kapcsolatokra is.¹⁵ Mindebből világosan látszik, hogy az igazság őszinte keresése, amely magában foglalja azt a meggyőződést, hogy van objektív igazság, túlmutat az egyéni ember saját látásmódján, az egész közösség ügyévé válik. Az igazságkeresés, és az igazság létezésének meggyőződése olyan mélyen áthatja az emberi kapcsolatok szövevényét a legszélesebb horizontig, hogy bátran kijelenthetjük, hogy az igazság közüggé vált.¹⁶ Az igazságkeresés, és az objektív igazság létének meggyőződése teszi lehetővé, hogy egyáltalán közügyről, egyáltalán „közről” beszélni lehessen. E nélkül olyan szubjektív látásmódok sokasága jelenne meg az emberek között, amely lehetetlenné tenné, hogy bármilyen közös ügy, bármilyen közügy legyen.¹⁷ Az a meggyőződés, hogy van objektív igazság, az emberekben nyilván különböző. Annyi féle meggyőződés van az igazságról, ahány ember, azaz ahány alanya van ennek a meggyőződésnek. Mégis, ami közös az egyéni meggyőződések sokaságában, az teszi lehetővé, hogy közügyek legyenek, hogy közös ügy, hogy egyáltalán „köz” legyen.¹⁸ Így jutottunk vissza az eredeti kérdéshez, amely

¹⁴ Ratzinger C.S. Lewis gondolatmenetéhez kapcsolódva azt a gondolkodási magatartást kritizálja, amely a szellemtudományok esetében a történelmi környezetbe helyezve olvassa klasszikus szerzők kijelentéseit, pl. Platón vagy Dante műveit, olyan módon, hogy ezáltal felmenti magát az alól, hogy a művek állításait igaznak, vagy tévesnek fogadja el. „Meg tudjuk magyarázni, hogy egy kijelentés mikor és milyen körülmények között keletkezett, és így azt a történelem hatókörébe utaljuk, amely végső soron nem tartozik ránk. Az effajta „történelmi értelmezés” mögötti filozófia, a valósággal szemben tanúsított alapvető magatartás hűzódik, amely így szól: azt a kérdést, hogy mi van, értelmetlen feltenni. Csak azt kérdezhetjük, hogy mit tudunk kezdeni a dolgokkal. Nem az igazságról van szó, hanem a gyakorlatról, arról, hogy saját hasznunkra uralkodjunk a dolgokon. Az emberi gondolkodás ilyen látszólag meggyőző korlátozásával szemben természetesen felmerül a kérdés: tulajdonképpen mi az, ami használ nekünk? És milyen értelemben használ nekünk? Miért is vagyunk egyáltalán? Ha jobban megvizsgáljuk a kérdést, a modern ember alapvető magatartása egyszerre jele a hamis alázatnak, és a hamis gögnek: a hamis alázat nem tartja képesnek az embert az igazság megismerésére, míg az önmagát a dolgok, az igazság fölé helyező hamis gög kiterjeszti hatalmát, és gondolkodása egyetlen célját a dolgok felett való uralkodásban látja.”

Joseph Ratzinger, XVI. Benedek: Hit, igazság, tolerancia A kereszténység és a világvallások, Ős-Kép Kiadó, Budapest, 2019. 155.

¹⁵ XVI. Benedek pápa: Caritas in veritate, 8.

¹⁶ XVI. Benedek pápa: i.m. 9.

¹⁷ XVI. Benedek pápa: i.m. 43.

¹⁸ Az hogy az igazságról való meggyőződés miért fontos a „köz” szempontjából, jól érzékelhető XVI. Benedek pápa gondolatmenetéből: „Az igazság nélkül egyfajta empirikus és szkeptikus életszemléletbe zuhanunk, amely képtelen túlemelkedni a gyakorlat szintjén, mivel nem érdekelt az értékek elfogadásában – olykor még ezek jelentésének elfogadásában sem -, amelyek alapján megítélhetné és irányíthatná a gyakorlatot. Az ember iránti hűség megkívánja az igazsághoz való hűséget, amely a szabadság és a sokoldalú emberi fejlődés egyedüli garanciája. XVI. Benedek pápa: i.m. 13.

a normák eredete. Le kell szögezni, hogy a norma az ebbe a közügybe kell, hogy tartozzon. (Magán norma, egyéni norma az lehetetlen lenne, mert önellentmondó még a gondolat is.) A norma az emberi gondolkodásnak azon a szintjén jelenik meg, amely az egyéni meggyőződésekben a közös gondolat, vagy úgy is lehetne fogalmazni, hogy az egyéni meggyőződések közös vetülete.¹⁹ Az eddigiek alapján úgy látszik, hogy az az egyéni meggyőződés, hogy van objektív igazság, teszi képessé az embert a normakövetésre. Vagy már arra is, hogy elfogadja, hogy vannak normák? Ez a kijelentés talán különösnek tűnik, hiszen valóban ellene lehetne vetni az eddig felvázolt gondolatoknak, hogy nem tudhatjuk, hogy mi van az emberek tudatában az objektív igazságot illetően²⁰... Hogyan lehetne akkor a normák létének, elfogadásának akár csak gondolati előfeltétele az igazságról alkotott belső meggyőződés? Hiszen az, hogy mi az egyéni ember, az „egy ember” belső meggyőződése, tudata, az nem ismerhető meg a maga teljességében. Valóban, az egyéni ember belső látása, tudata nem ismerhető meg egy másik ember által. De az ember viselkedéséből, magatartásából következtetni lehet arra, hogy mi van a tudatában.²¹ A tudat, a belső meggyőződés, ha nem is ismerhető meg a maga teljes valóságában egy másik ember által, de bizonyos elemekre következtetni lehet a magatartásból. Azok az elemei a tudatnak, melyekre következtetni lehet az ember külvilágban megnyilvánuló magatartásából, lehetnek jelentősek. A jog számára a felelősség megállapítása szempontjából elengedhetetlen, hogy következtessenek arra, hogy mi lehetett a tudatában pl. egy kár okozójának, vagy egy bűncselekmény elkövetőjének.²² Tehát ha azt állítjuk, hogy a normakövetés előfeltételeként lennie kell az emberi tudatban egy meggyőződésnek arról, hogy van objektív igazság, bár talán ilyen formában szokatlannak tűnik ez a kijelentés, mégsem elegendő érv ez ellen, hogy az ember tudata nem ismerhető meg. A közösségi tudat, a „mi tudat” feltételezi az egyéni tudatot.²³ A közösség egyénekből áll, ezért „tudata” egyéni tudat nélkül nem képzelhető el. Ha egy közösségi szabályból nem is tudjuk megismerni az egyének tudatában meglévő létét annak a szabálynak, de mégis feltételezni kell, hogy az egyéni tudat birtokolja a szabály ismeretét. A közösségi szabály az egyéni ember tudatában, részét kell, hogy képezze az ember belső meggyőződésének, amelynek mélyén az objektív igazságról való meggyőződése van.²⁴ A norma

¹⁹ Birher: A közösség szabályai, 14.

²⁰ Zlinszky János így ír az igazság és a lelkiismereti szabadság viszonyáról: „Nagyon sokáig nagyon sok fórum nehezen tudott kiegyezni azzal a lehetőséggel, hogy az igazság egy, és azt kell keresni, de az igazság megtalálása, és az igazság elfogadása is szabad. Tehát az embernek az igazságról való felfogása lehet sokféle, akár erkölcsi vagy hitigazság, akár társadalmi igazság, noha az igazság, az érték egységes. Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogászai etika, Szent István Társulat, Budapest, 2017. 5.kiadás, Változatlan utánnomás, 139.

²¹ Birher Nándor: A közösség szabályai 14-15.

²² Blaskó Béla: Magyar Büntetőjog, Általános rész, Tankönyv, negyedik, átdolgozott kiadás, Rejtjel Kiadó, Budapest - Debrecen, 2010.180.köv.

²³ Birher Nándor a mi tudat, és az én-tudat kapcsolatát így fejezi ki: „A mi életének óvása az én életének a feltétele. A bölcsellettörténet évszázadokon keresztül az én fogalmának varázsában élt, azonban az én nagyon kicsi ahhoz, hogy reflexív tudatába sűrítse azoknak az értékeknek a teljességét, amiket a mi már réges-régen megalkotott” i.m. 18.

²⁴ Birher Nándor – Szabó Adrienn közös művükben rámutatnak arra, hogy az „együtt-lét tévútjai” közé tartozik az is, ha az ént, az „egot” hangsúlyozzák túl, és az egész valóságot az „ego” részeként írják le, de az is, hogyha az egyén feloldódik egy közösségi

elfogadás és a normakövetés az emberi gondolkodással tehát olyan szoros összefüggésben van, hogy a norma eredetének az emberi gondolkodást tekinthetjük.

A gondolkodás transzcendens irányultsága, mint a vallási norma eredete

Az ember sajátossága, hogy szembesül saját létevel. Ebbe beletartozik az is, hogy létének korlátaira is ráébred. Ezzel együtt azonban elkezd keresni létének eredetét, és végső értelmét. Elkezd keresni azt, hogy mi végre van a világon, és azt is, hogy mi történik vele, miután elhagyja ezt az életet. Lesz-e valamilyen folytatás, vagy őrá is a megsemmisülés vár? Mai civilizációnk kétféle választ ad erre, egy materialista, és egy vallási megközelítést.²⁵ Azonban ha végigtekintünk az emberi történelmen, azt láthatjuk, hogy a materialista és ateista beállítottság merőben újkori jelenség. Ugyanakkor az ember valamilyen módon mindig hitt a túlvilágban, mindig „vallásos” volt. Ma is, az emberiség nagyobbik része valamilyen valláshoz tartozónak vallja magát. Az ember történelme ezért tekinthető az Isten keresés történetének. Azt is mondhatnánk, hogy az ember történelme azért válik valóban történelemmé, és nem csak történések sorozatává, mert az Istennel való kapcsolat története van jelen benne. Az ember élete nem valamiből, hanem valakitől ered, és valaki felé tart. Ez a valaki tudja csak beteljesíteni az embert, akitől az ember léte ered, és aki a végső értelmét megadja az ember életének. Descartes híres mondását „cogito ergo sum”, a teremtésben, tehát a saját teremtettségében is hívó ember valójában úgy korrigálja, hogy passzív igealakkal gondolja el: „cogitor ergo sum”, azaz nem „gondolkodom, tehát vagyok”, hanem „elgondolva vagyok valaki által, és ezért vagyok” (és nyilván ezért gondolkodom, mert a gondolkodás képességét is tőle kaptam).²⁶

Az emberi gondolkodás sajátos irányultsága az ember felett álló valaki léteire irányuló kérdés megfogalmazása.²⁷ Ez a kérdés kifejezetten arra a valakire irányul, akitől ered az ember személyes léte, és akiben egyúttal magyarázatot nyer a személyes lét végső értelme. A vallási norma mélyén, a belsejében az ember transzcendens, azaz saját természetes világa fölötti létezőre irányuló gondolkodása van. A kereszténységben ez az irányultság találkozik azzal a tapasztalattal, amit az ember az Isten kinyilatkoztatásaként élt át.²⁸

Amikor a rómaiak a három normarendet megkülönböztették, és a „Ius, Fas, Mos” megjelölést alkalmazták a jogi, vallási, és erkölcsi norma tekintetében, a vallási normáról azt a magyarázatot adták, hogy az ősök hagyományának a követése.²⁹ A vallást úgy meghatározni, mint hagyomány-követést, akár az ősök hagyományának a követését, nyilván nem lehetetlen, különösen akkor nem, ha tovább kérdezzük, hogy mi is az a hagyomány, amit az ősök átadnak. A vallás alapvető ismérve, hogy a létezők teljességére keresi a magyarázatot, mindennek a végső értelmét kutatja, és a

elvonatkoztatott „Weltgeist”-ban. Birher Nándor – Szabó Adrienn: Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései, 35-36.

²⁵ Birher Nándor – Szabó Adrienn: Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései, 67.

²⁶ Birher Nándor – Szabó Adrienn: Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései, 36.

²⁷ Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogászti etika, 21.

²⁸ Joseph Ratzinger, XVI. Benedek: Hit, Igazság, Tolerancia, 27.

²⁹ Birher Nándor: Ius, Fas, Mos – The Emergence of Norms, 12

természetfelettire irányul.³⁰ Hogyha egy hagyomány tárgya, amit átadnak, megfelel ennek, akkor lehet vallásról beszélni. Hogyha csak bizonyos jelenségek magyarázata képezi egy hagyomány tárgyát, akkor az inkább a mítoszok világába tartozik. A vallás a mítoszokból az egyetemességével emelkedik ki. A filozófiai Istentantól, illetve az Isten létét elfogadó, de filozófiai jellegű gondolkodási rendszerektől pedig az különbözteti meg a vallást, hogy személyes kapcsolatot keres az abszolútummal.³¹ Ennek a tartalomnak, mint hagyománynak az átadása kell, hogy jellemezze a vallási normát.

A vallás egyetemességre törekszik, és olyan tanítást fogalmaz meg, amely a teljes emberi életre irányul. Az ember teljességére vonatkozó tanítás – a mítoszokkal szemben – sajátossága a vallásnak. Az ember teremtése, a jelen viszonyainak, küzdelmeinek és halálának is az értelmezése, végül végső beteljesedése is, része a vallási tanításnak. A vallás egyetemessége tehát a világról való tanítás, és az emberről szóló tanításban egyaránt tetten érhető. Az ember, aki szembesül az élet végességével, egyúttal szembesül azzal a vágyával, szemléletével is, amely túlmutat a végességén. Másképp megfogalmazva: az ember egyszerre szembesül a saját létének korlátaival, de azzal a vágyával is, amely túlmutat ezeken a korlátokon.³²

Az ember, aki az igazságot keresi, kénytelen feltételezni, hogy van igazság, objektív igazság, máskülönben igazságkeresése értelmetlen lenne. Ugyanakkor igazságkeresése gondolkodás útján történik. A gondolkodó ember ráébred saját egyediségére, arra, hogy ő az, aki gondolkodik, a gondolkodásának az alanya. Erre a felismerésre utal Descartes már fentebb idézett híres mondása „Cogito ergo sum”.³³ Az egyediségével együtt azonban eljuthat arra a felismerésre is, hogy létezése nem szükségszerű. Saját esetlegességére rádöbbenhet a gondolkodó ember. Arra, hogy tudna nem-lenni, mint ahogy volt is olyan, hogy nem volt. A valóság fennállt, és fennállhatna az ő személyes léte nélkül is. Most mégis van az ember, aki önmagáról kimondja, hogy: „én”. És ez az „én” megismeri a valóságot, amely létezett előtte, és amely tudna létezni nélküle is. Az ember gondolkodásában ezen a ponton megjelenik a lét titka. A lét titkával együtt pedig elkezd keresni a maradandót, az örök értéket. Elkezd keresni azt, ami mindig volt, és mindig lesz. A „valami mindig volt” érzése kérdésként felmerül benne, még ha nem is változik át eleinte a valami valakivé ebben a gondolatban. Mint ahogy később megérlelődik: „valaki mindig volt”, valaki, akinek nincs kezdete. Ahogy megtapasztalja önmagában a létezés esetlegességét, úgy eljut arra a gondolatra, hogy ebben a valamiben/valakiben, aki mindig volt, meg kell lennie a lét szükségszerűségének. Ezen az úton haladva pedig eljut az ember a lényeg felismeréséig. A lényeg felismerése abban áll, hogy a kezdet nélkül létező valami vagy valaki olyan lény, aminek, vagy akinek a léte és a lényege egybeesik. Más szóval a lényegéhez hozzátartozik az, hogy van. Ezen a gondolati

³⁰ „A Teremtő elutasítása egyúttal a teremtmény léte értelmének a megtagadása, életpályájának vakvágányra futtatása, céljának be nem töltése lesz. Ebben nem vagyunk szabadok. Bizonyos szempontból igenis determinált a mi pályánk; meg van szabva, hogy tudunk jól, értéket megvalósítón haladni rajta. Nem vagyunk kötelesek ennek eleget tenni. De akkor nem valósulnak meg azok az értékek, amelyek bennünket teljessé tesznek.” Zlinszky János: Keresztény erkölcs, és jogászai etika, 22.

³¹ Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogászai etika, 20.

³² Birher Nándor – Szabó Adrienn: Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései, 18.

³³ Birher Nándor – Szabó Adrienn: i.m. 36.

úton az ember eljut a létezésből a létig.³⁴ Úgy is meg lehetne fogalmazni, hogy a vallás egyetemességéhez hozzátartozik az a gondolati út, ami a létezésre reflektálva a létig eljut. Ez persze filozófiai elgondolás, a léttel foglalkozó, metafizikai megközelítés. A vallás nyilván nem ebben merül ki. A metafizikai, filozófiai elgondolás önmagában még nem vallás. A valláshoz az Istennel való személyes kapcsolat, vagy annak keresése hozzátartozik. A létezésből a létig ívelő gondolati út ugyanakkor előfeltétele a vallásnak. Ez a gondolati előfeltétel akkor is jelen van a vallásban, ha nincs megfogalmazva tételesen. A metafizikai, azaz a létezésből a létig ívelő gondolati út nélkül az Istennel, vagy Istenséggel való személyes kapcsolatkeresés legfeljebb spirituális misztika lehetne, vagy akár a mágia körébe is tartozhatna.³⁵

Amikor a gondolkodás transzcendens irányultságát úgy kívánom bemutatni, mint a vallási norma eredetét, akkor tekintetbe kell venni, hogy a vallás fogalma némileg különbözik a vallási norma fogalmától. A vallási jelenség megközelítésének három fő szempontja különböztethető meg: „az alany (a vallási tudat alánya), a tárgy (a vallás tárgya: természetfeletti valóság), és a vallás intézményesült formái.”³⁶

Azonban amikor a vallást normaként, vagy normarendként írjuk le, mint „vallási norma”³⁷, akkor annak tárgya nem csak a természetfeletti valóság, mint a vallásnak magának, hanem: a követendő magtartás, amit a norma előír (vagy leír). De tárgy lesz a normának a vallás „intézményesült formái”³⁸, azaz a szervezeti, és adott esetben a vallás rituális megjelenése is. A vallási norma alánya tehát az ember, mint magának a vallásnak az alánya. A vallási norma tárgya azonban egyrészt magának a vallásnak a tárgya, másrészt a vallás intézményes, szervezeti, vagy rituális megjelenése is. A vallási norma egyrészt előírja, hogy mit kell hinni (vallás tárgya), másrészt hogy hogyan, milyen keretek között (vallás intézményes/rituális megjelenése). Ilyen értelemben különbözik, ha a vallásról általánosságban beszélünk, attól, ha kifejezetten vallási normáról beszélünk.³⁹ A gondolkodás

³⁴ Birher Nándor – Szabó Adrienn: i.m. 19.

³⁵ A spiritualitás és a mágia itt olyan összefüggésben jelenik meg, mint a (hiteles) vallás ellentéte. Pontosabban, az igazság-keresést olyan elengedhetetlen feltételnek látom, amely szükséges a vallásban. A spiritualitás, vagy spiritizmus, és mágia esetében az ember, valamilyen kapcsolatba, akár személyes kapcsolatba is kerülhet valamilyen szellemi erővel. Ugyanakkor, hogyha nincs meg az emberben az a szándék, hogy azzal a szellemi erővel kerüljön kapcsolatba, akitől minden létező ered, mivel a lényegéhez tartozik a lét, tehát a legvégső abszolútum, az utat nyithat a vallási jellegű tévelygéseknek. Ez az álláspontom nem azt jelenti, hogy „filozófusnak” kell lenni ahhoz, hogy az ember vallásos lehessen. De az a gondolati igény, amely a legvégső abszolútumra irányul, és a filozófia által definiálva van, és elemezve, kutatva van, annak jelen kell lenni a kifejezett filozófiai reflexió nélkül is. Ebben kifejezésre jut a filozófia, különösen a metafizika leíró tudomány jellege. vö.: Kuminetz Géza: Egy tomista jog- és állambölcsélet vázlata, Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2018. 297 (296-298)

³⁶ Ez a három megközelítési szempont Kuminetz Géza hivatkozott munkájában a „Vallás és a vallásosság fogalma” cím alatti bevezetőben szerepel, az idézett formától némileg eltérő módon. Kuminetz Géza: i.m. 108.

³⁷ Birher Nándor: Ius, Fas, Mos – The Emergence of Norms, 14.

³⁸ Kuminetz Géza: i.m. 108.

³⁹ Birher Nándor: Ius, Fas, Mos – The Emergence of Norms, 14.

transzcendens irányultsága elsősorban a vallásnak az eredete, de ezen keresztül eredete a vallási normának is.⁴⁰

Láthatjuk, hogy árnyalatnyi, úgy is tűnhet, hogy csupán nyelvi jellegű a különbség a „vallás”, és a „vallási norma” kifejezések között. Mégis, ha a vallást úgy közelítjük meg, mint vallási normát, más hangsúlyok jelennek meg a gondolkodásunkban, mintha a vallásról általános értelemben beszélünk. Például: Az Isten és az ember személyes találkozásaként, kapcsolataként leírható a vallás abban az esetben, ha a vallási élményre koncentrálnak, ha a vallás „élményszerű”, „misztikus” vonásaira utalunk. Ugyanakkor, ha a vallási normáról gondolkodunk, akkor az kevésbé vonatkozik az „Istennel való találkozás” személyes élményére, inkább utal valamilyen leírt, előírt, vagy áthagyományozott szabályra. Ugyanakkor ennek olyan szabálynak kell lenni a vallási norma esetében, amely közvetve vagy közvetlenül visszavezethető Istenre, az Istennel való kapcsolatra, vagy az Isteni akaratra.⁴¹

A vallás, mint jelenség, tehát megközelíthető az alany oldaláról, a vallás tárgya felől, és a vallás szervezeti és rituális megjelenésének az irányából.⁴² Mindhárom szempont a gondolkodás transzcendens irányultságát feltételezi. Az alany, az egyén gondolkodása ugyanakkor ráirányul arra, „amit, vagy akit az ember végső valóságként megsejtett”.⁴³ A végső valóságról való gondolkodás nevezhető egyfajta tapasztalatnak, amit nevezhetünk „vallási tapasztalatnak”, ami olyan tapasztalat, amely tekinthető „az emberi tapasztalás legsajátosabbjának”.⁴⁴

Ennek az ún. „vallási tapasztalatnak” öt fő összetevője állapítható meg: 1. „Totalitás-tapasztalat”, „mely teljesen bevonja az alanyt a maga lényének és létezésének a mélységeibe.” Ez a tapasztalat az értelem, az akarat, és az érzelmi élet olyan szintézisét jelenti, amely magában foglal egy olyan szintézist világlátás, és életérzés tekintetében, amelyre „az ember egyáltalán képes”. 2. „A végső valóság tapasztalata”, „ami nemcsak több mint az ember, hanem a legfőbb valóság; ami nemcsak meghaladja az embert, hanem a vele való belső összetartozás tudata is kíséri. (a transzcendencia és az immanencia tapasztalata).” 3. „Valóság-tapasztalat”, az „Istenség” – e szerint a tapasztalat szerint - „minden valóság létének alapja és elve”, azaz minden létező valóságnak, voltaképp magának a létnek „teljessége, alapja és célja”. 4. „Üdvösségtapasztalat”, ami azt a felismerést foglalja magában, hogy „az Isteni hatalomnak üdvözítő jellege van, vagyis megment a megsemmisüléstől, a(z örök) haláltól”. 5. Az „aszimmetrikus kapcsolatnak a tapasztalata”, amely azt jelenti, hogy a Mindenható Isten, aki valóban az egyetlen abszolútum, nem lehet másmilyen az embert illetően, mint nála végtelenül nagyobb, aki az ember javát akarja, meg akarja az embert a legnagyobb jóval ajándékozni, és ezért az embertől feltétlen, „szabad elfogadást” vár. Az, hogy szabad elfogadást vár az Isten az embertől azt is magában foglalja, hogy „nem kényszerít”.⁴⁵

⁴⁰ vö.: Kuminecz Géza: Egy tomista jog- és állambölcselet vázlata, 121.

⁴¹ uo.

⁴² Kuminecz Géza: i.m. 108.

⁴³ Kuminecz Géza: i.m. 110.

⁴⁴ uo. 2.bek.

⁴⁵ Kuminecz Géza hivatkozott művéből átvettem ezt a részt, ami a vallási tapasztalat főbb jegyeire vonatkozik 1-5. számozásban. Az idézőjelbe tett szavakat, mondatrészeket szó szerint vettem át, az idézőjelbe nem tett részeket parafrázeáltam, azaz részben

A szabadságnak ez az adottsága a forrása az ember lelkiismereti szabadságának. A vallás oldaláról értékelve ez a szabadság az Istentől van, melyet a Teremtő Isten azért adott az emberi természet lényegi vonásaként, hogy az ember szabadon tudjon Istenre Igent mondani.⁴⁶ Az, hogy az Isten az embernek ezt a szabadságot megadta, előfeltétele annak, hogy az ember tudjon az Isten mellett dönteni. Ez a szabadság jogilag is értékelhető. Az Isten vonatkozásában felismert szabadság megjelenése a jogban a lelkiismereti szabadság deklarálása által történik.⁴⁷ Ez a lelkiismereti szabadság éppen ezért a gondolatilag felismerhető Istenre vonatkozás miatt szükséges, hogy magában foglalja a vallásszabadságot is.⁴⁸ A vallásszabadság ezért ebben az összefüggésben nem úgy jelenik meg, mint a lelkiismereti szabadságnak egy szelvénye, vagy egy mellőzhető, háttérbe szorítható összetevője, hanem úgy jelenik meg a vallásszabadság, mint a lelkiismereti szabadság olyan lényegi eleme, amelynek kiemelésével, vagy kiüresítésével, maga a lelkiismereti szabadság üresedne ki. Ezért a vallásszabadság deklarálása, és feltétlen biztosítása elengedhetetlen feltétele annak, hogy a lelkiismereti szabadság megjelenjen.⁴⁹ A lelkiismereti szabadság a vallásszabadságot magában foglalja, de ez mégsem korlátlan szabadság, mivel a lelkiismereti szabadság, mint az elnevezése is utal rá, magában foglalja a lelkiismeretet. A lelkiismerete szavát pedig köteles követni az ember. Ez azt jelenti, hogy őszintén keresnie lelki az embernek az igazságot, és a megismert igazságot követnie kell.⁵⁰

A vallási norma a gondolkodásnak arra a képességére épül, hogy fel tudja ismerni az abszolút igazságot. A norma, mint elvárás, mint követendő magatartás, ebben az összefüggésben azt írja elő, hogy az ember kövesse az az igazságot, amit felismer a végső abszolútum irányában. A végső abszolútumra irányuló döntés, ebben az összefüggésben az, amit az ember Istenként, Istenségként elismer. Maga a vallás, valóban értékelhető úgy, mint „az Isten és az ember találkozásának

egyszerűsítve, és egy-egy hozzáadott szóval magyarázva nem szó szerint idéztem. vö.:

Kuminetz Géza: Egy tomista jog- és állambölcselet vázlata II. 110. 2. bek.

⁴⁶ Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogászai etika, 139.3.bek.

⁴⁷ Zlinszky János: i.m.141.

⁴⁸ Zlinszky János hivatkozott művében Voltaire híres mondását idézi: „Voltaire-nek volt az a sokszor idézett nevezetes mondása, hogy a vallásos embernek a meggyőződése ellen holtáig harcolni fog, de hogy annak a meggyőződése szabadon megvallható legyen, azért hajlandó akár az életét is kockáztatni.” Zlinszky János: i.m.142.

⁴⁹ Ki kell térni arra, hogy amikor a lelkiismereti szabadság az európai jogban megjelent, akkor a vallásszabadság a korábbi abszolutizmus történelmi ellenhatásaként úgy jelent meg, mint a vallási élet államegyházi szabályozásának a megszüntetése. Az „állam és egyház elválasztásának a kívánalma” és a vallásszabadság egyszerre jelentek meg, mint szorosan összetartozó követelések. „Az egyházak a folyamatot vallásellenes mozgalomként élték meg, noha bizonyos vonatkozásokban épp a keresztény vallási szabadság elvén alapult.” Zlinszky János: i.m.143.

⁵⁰ Zlinszky János felhívja a figyelmet arra, hogy megismert igazságot követnie kell az embernek akkor is, hogyha az áldozattal jár. „Minden lelkiismereti szabadságát meggyőződése szerint megvalló és aszerint cselekedni akaró ember találkozhat az életben olyan esetekkel, olyan jelenségekkel, amikor azért, mert nem fogadja el a szokványost, a félmegoldást, a langyos megoldásokat, üldözik, megvetik, vagy legalább leszólják, számárnak tartják – különböző fokai vannak az üldözésnek. Nem mindig lesz belőle keresztre feszítés, még csak börtön sem. De vannak igen kellemtelen formái egyszerűbb fokon is.” Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogászai etika, 140.5.bek.

egzisztenciális élménye”.⁵¹ Ez azonban felveti azt a problémát, hogy annak az élménynek a tárgya, amely élményt az ember az Istennel való találkozásként él meg, az mennyire valóságos, mennyire az igaz Isten? És ezt továbbgondolva az a kérdést veti fel, hogy a végső abszolútum tekintetében van-e megismerhető objektív igazság? Illetve úgy is meg lehetne fogalmazni, hogy elképzelhető-e, és elvárható-e az embertől, hogy ezt az igazságot megtalálja? Ez utóbbi kérdés tisztázásra szorul. Ugyanis a végső abszolút igazság megtalálásával kapcsolatban részletesebben ki kell fejteni, hogy mit értünk a megtalálás alatt ebben az összefüggésben. A végső igazság megtalálása alatt nem lehet azt érteni, hogy valaki olyan értelemben birtokába jut a végső igazságnak, hogy teljesen átlátja, és maradéktalanul birtokolja azt. Az Istenség fogalmi sajátosságához hozzátartozik az, hogy tökéletesen és abszolút módon nem ragadható meg. Ezért is nevezi a vallástudomány az Istenséget titoknak, Numinózumnak, azaz olyan valóságnak, amely tökéletesen nem ragadható meg.⁵² Ez azonban nem vezethet el arra a gondolatra, hogy a végső igazság megtalálása lehetetlen, és ezért annak kereséséről le kell mondani. Ez utóbbi gondolat az agnosztikus álláspont igazolása lehetne, mivel azt mondja ki, hogy a végső igazság az Isten vonatkozásában nem ismerhető meg, az Istenség végtelensége, hatalmassága, kimeríthetlensége miatt.⁵³

A végső igazság, az abszolútum vonatkozásában az a felismerés, hogy van végső igazság, együtt jár azzal a felismeréssel, hogy tökéletesen nem ismerhető meg. Ugyanakkor az a felismerés, hogy van végső igazság, a legmélyebb szinten, egzisztenciális valóságában érinti az embert. Olyan felismerés ez, amely az ember életét alapjaiban megváltoztatja. Lehet, hogy ez úgy tűnik, hogy nem gyakorlati felismerés, de arra a valóságra irányul, amely minden létezőnek, és ezért minden gyakorlatnak az alapja, mivel az ebben a kérdésben való állásfoglalás alól nem lehet kitérni, maga az egész élet válik egy állásfoglalássá a végső igazság kérdésében.⁵⁴ Ezen a ponton tudjuk a vallás, és a vallási norma eredetét az emberi gondolkodásban talán legjobban megragadni. Amikor az emberi gondolkodás eljut odáig, hogy a végső igazság, abszolútum, bár nem ismerhető meg teljesen a végtelensége, és kimeríthetlensége miatt, mégis ez az a valóság, amely a legmélyebb szinten az ember személyes valóságát meghatározza, a hívő gondolkodás kezdetét jelenti. Amikor a végső igazság keresésében az ember személyes létének a végső igazságát keresi, és ráébred arra, hogy ez szükségszerűen egybeesik végső igazság, az abszolútum keresésével, az már vallási keresés.⁵⁵

⁵¹ Kuminetz Géza: Egy tomista jog és állambölcselet vázlatok II. 110.3.bek.

⁵² Kuminetz Géza: i.m. 111.

⁵³ Joseph Ratzinger: Benedek Európája a kultúrák válságában, 86.

⁵⁴ Joseph Ratzinger: i.m. 88.

⁵⁵ Joseph Ratzinger így fogalmazta meg hivatkozott művében az Isten-kérdés jelentőségét az agnoszticizmussal szemben érvelve: „Megállapíthatjuk, hogy az Isten-kérdés kikerülhetetlen, és nem tűr elodázást. De nyilvánvalóan (s hogyan is lehetne másként?) megismerésének feltételei sajátosak. Ebben a kérdésben ugyanis nem izolált valóság töredékeinek elemzéséről van szó, melyeket bizonyos értelemben kézbe vehetünk, tapasztalatiilag bizonyíthatunk, s végül uralkodhatunk rajta. A kérdés nem az alattunk, hanem a felettünk lévő valóságra irányul: nem arról szól, ami fölött uralkodhatunk, hanem arról, aki rajtunk és minden létezőn uralkodik.” Joseph Ratzinger: Benedek Európája a kultúrák válságában, 89-90.

A vallás, mint normarend, a vallási norma, mint magatartás-előírás, eredete az emberi gondolkodásban van. A vallási norma eredetétől azért lehet a gondolkodást megjelölni, mivel meg van a gondolkodásnak az a tulajdonsága, hogy a természetfeletti valóságra irányul. Az, hogy a gondolkodást nevezem az eredetnek, és nem magát a Teremtőt, vagy a teremtést, ez arra utal, hogy a norma az ebben az esetben is egy értelmi, gondolkodásbeli reflexió egy adott valóságra.⁵⁶ A vallási norma esetében ez a valóság a Teremtés, és a Teremtő személye, és ennek összefüggésében az ember felismert teremtett mivolta. A gondolkodó ember a saját valósága mögé, és fölé néz, és szembesül saját létének végességével és törékenységével, de ugyanakkor felismerheti, és elfogadhatja azt a létébe ültetett irányultságot, amely az örök beteljesedésre mutat, és megtalálhatja létének örök célját, felfedezheti teremtett valóságát, és elfogadhatja a teremtő Isten meghívását.⁵⁷ Az ember azért szabad, hogy erre a felismerésre, erre a felismert meghívásra szabadon, igennel feleljen.⁵⁸ Ez a szabadság magában foglalja az elutasítás lehetőségét is, és egy Istent, és természetfeletti valóságot tagadó álláspontra is vezethet. Ez a szabadság sajátossága a vallási normának. Az ember legmélyebb döntését érintő, abszolút szabadság ez. Ilyen abszolút szabadság a joggal (jogi normával) szemben semmiképpen nincs, fogalmilag is kizárt, hogy legyen. A vallási norma esetében azért más a szabadság, azért abszolút, szemben a jogi normával, mert akitől a norma tárgyát képező valóság ered, a Teremtő, az adja meg a normával szembeni szabadságot, azért hogy szabadon tudjon az ember dönteni mellette.⁵⁹ A jogi norma vonatkozásában tehát ilyen szabadság, amelyet a norma magában foglal, nincs. De ha jobban meggondoljuk, az erkölcs vonatkozásában is nehezen elképzelhető ilyen abszolút szabadság. A vallás sajátossága ez az abszolút szabadság a normarendek között. Ez a szabadság a jog szempontjából is jelentős.⁶⁰ Ebből a szabadságból következik, hogy a vallás nem lehet kényszer tárgya, szemben a joggal, amelynek fogalmi eleme a kikényszeríthetőség. A vallási meggyőződés, a hit fogalmi eleme pedig a szabad elfogadás, a szabad döntés mellette, vagy ellene. Amikor vallási jellegű intézményeket jogilag szabályozni kell, mindenképpen figyelembe kell venni ezt az abszolút szabadságot. Ez azt jelenti, hogy olyan módon kell a vallási intézményeket az állam életében betöltött szerepük szerint, tehát jogilag szabályozni, hogy ez az abszolút szabadság semmiképpen ne legyen csorbítva.⁶¹

A gondolkodás közösségi irányultsága, mint az erkölcsi norma eredete

Az egyén személyes szabadsága

Az emberi együttélés és gondolkodás kapcsolata nyilvánvaló. Az emberi gondolkodás feltételezi az én-te kapcsolatot. Az ember önmagáról, mint „én”-ről,

⁵⁶ Birher Nándor: A közösség szabályai, 28.

⁵⁷ Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogászai etika, 20.

⁵⁸ „A szabad akaratot meghatározza az egyén transzcendensre való nyitottsága is. Az, hogy hajlandó-e felismerni az Abszolútum meghívását.” Birher Nándor – Szabó Adrienn: Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései, 31.

⁵⁹ Zlinszky János: i.m. 21.

⁶⁰ Zlinszky János i.m. 143.

⁶¹ Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogászai etika, 144.

csak egy másik ember, egy „te” vonatkozásában tud gondolkodni. Az egyén gondolkodásában szükségszerűen jelen van a közösségi tudat. Ezt a gondolkodási alapelveket Martin Buber mi-tudatként írta le.⁶² A mi tudat az egyénben jelenik meg, mint gondolkodási irányultság. A gondolkodás alanya az ember, az egyén. De tárgya lehet a közösség, a másik emberrel való kapcsolat. Ezt az álláspontot azonban árnyalni kell azzal, hogy maga a gondolkodás, az értelem használata sajátosan feltételezi a közösséget, mégpedig annak történelmével együtt. A mi-tudat ezért történelmi tudatot is jelent.⁶³ Azért jelentős a mi-tudat történelmi jellege, mert az egyes ember gondolkodása magában foglalja azt a tudást, amivel a közösség rendelkezik. Ez egy történetileg egyre gyarapodó ismeretanyag, és tapasztalat. Ez egy gondolkodási sajátosság, amit a közösség minden új tagja elsajátít. Ezt a tudást, ezt a közösségi ismeretet azonban az egyénnek kell elsajátítani. Az egyén azonban azért kell, hogy elsajátítsa ezt az ismeretet, hogy a közösség tagja lehessen, hogy alkalmassá váljon arra, hogy másokkal együtt éljen. Az individualizmus és a kollektívizmus felfogása egyaránt egyoldalúan szemléli a közösség és az egyén összetett kapcsolatát. Az egyén a gondolkodásának alapelemeit, és alapvető jellemzőit a közösségtől kapja, de közösség nincs egyének nélkül.⁶⁴

A már említett Martin Buber szerint a találkozás alapvető fontosságú. Az egyén nem személytelen valósággal lép kapcsolatba, hanem egy másik személlyel. Amikor a közösség, és az egyén individualista-kollektívista jellegű szemléletét hangsúlyozzák, gyakran figyelmen kívül hagyják, hogy az ember a közösséggel, mint személytelen valósággal nem találkozik, hanem a másik emberrel. Az „én” és a „te” találkozása az a bonyolult viszony, ami az ember gondolkodásának a kezdete.⁶⁵ Ez a gondolat abból a felismerésből indul ki, hogy az ember a gondolkodás által a saját személyes létére ébred rá. Személytelen gondolkodás nincs, fogalmilag is kizárt, hogy legyen. A gondolkodásnak alanya van, aki gondolkodik. A nem alanyként létező lények esetében gondolkodásról nem beszélhetünk. A mesterséges intelligencia működése sem gondolkodás, és az állatok ösztönös élete sem.⁶⁶ A gondolkodás ugyanis személyes, alanyi létet feltételez. A személyes lét pedig egy másik személlyel való találkozás alapján tudatosul.⁶⁷ A találkozás pedig személyek között történik. Ami nem személyes valóság, annak a vonatkozásában csak analóg értelemben lehetne találkozásról beszélni. Éppen úgy, ahogy a személyes valósággal nem rendelkező létező esetében cselekvésről sem lehet beszélni. Amikor egy állat, vagy egy gép, akár egy mesterséges intelligencia valamit „csinál”, az nem cselekvés. A cselekvés tudatot, szabadságot, felelősséget, személyes létet feltételez. Az „én” gondolata a „te” vonatkozásában jelenik meg, ez a „találkozás”, olyan értelemben jelenik meg ebben a gondolatban, mint a személyes lét tudatosulásának az alapja. A személyes viszony a másik ember elfogadását jelenti. A másik ember létének a tiszteletben tartása annak az elismerése, hogy nem birtokoljuk a másik embert. A birtoklás tárgyasítást jelent, a másik ember egy igazi emberi kapcsolatban nem lehet tárgy.⁶⁸ Az azonban, ahogy az ember a nem személyes létezőkhöz viszonyul, az lehet birtokviszony. A világ maga tárgyasítható, használható. A világ dolgai

⁶² Birher Nándor: A közösség szabályai, 27.

⁶³ Birher Nándor: A közösség szabályai, 12.

⁶⁴ Birher Nándor – Szabó Adrienn: Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései, 37-39.

⁶⁵ Birher Nándor – Szabó Adrienn: Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései, 39.

⁶⁶ Birher Nándor: A közösség szabályai, 9.

⁶⁷ uo.

⁶⁸ Birher Nándor – Szabó Adrienn: i.m. 40. 2. bek.

birtokolhatók, birtokba vehetők, használhatók.⁶⁹ A hatalmas ontológiai szakadék a személyes, és a nem személyes létezők között van. A szeretet, az önátadás, a szolgálat csak a másik személy vonatkozásában képzelhető el. Az erkölcs a személyes lét terében létezik. Az erkölcs személyek közötti kapcsolatot feltételez. Ezért az erkölcs tere a találkozás. Önmagunk megtalálása a másik ember által. Az „én” megszületése a „te” által. Ugyanakkor az ember a „te” által megnyílik értelmében az „abszolút Te” irányába is, és ezzel együtt felismeri saját létének célját, és értelmét.⁷⁰ A vallás és az erkölcs szoros kapcsolata ebből adódik: a gondolkodás megnyílik a másik személy irányába, és egyúttal a végső abszolútum irányába is. Az abszolútum tökéletesen nem ismerhető meg, de abszolút mivolta megérthető. Amint az ember megéri a végső abszolútum abszolút mivoltát, azzal együtt kénytelen belátni örök titok mivoltát is. Ugyanakkor a másik ember, éppen személyessége miatt valamilyen szinten szintén „titok” marad. A személyes szeretet, az embertársunk helyes szeretet nem éppen azt feltételezi, hogy a másik ember „titok” mivoltát tisztelőben tartjuk? Az, amiben az ember „titok” mivolta leginkább megnyilvánul, az a személy mivoltából következik, és a gondolkodással van összefüggésben. Bizonyos vonatkozásaiban az emberi psziché működése megismerhető. De az egyén gondolkodása a maga teljességében nem válik kiszámíthatóvá. Ezt a gondolati felismerést az emberrel kapcsolatban figyelembe kell venni a normák vonatkozásában.⁷¹ Az ember cselekvését a szabadság jellemzi. A szabadságot ebben az esetben úgy kell érteni, hogy előfeltétele annak, hogy cselekvésről beszélni lehessen. A szabadság fogalmi alapeleme a cselekvésnek.

A szabadság nem csak a cselekvésnek az alapfeltétele, hanem a morális, erkölcsi felelősségnek is.⁷² Amikor az erkölcsi normáról, és annak gondolati eredetéről van szó, akkor a morális felelősség szempontjából a cselekvést a lehető legtágabban kell értelmezni. Ez adott esetben lehet valaminek az elmulasztása is, lehet valaminek a passzív szemlélete, a valamely tevése előli kitérés, nem csak a konkrét tevése. Minden olyan magatartás lehet ilyen értelemben cselekvés, amely döntést feltételez. Ilyen értelemben lehet csak beszélni a cselekvés, és az erkölcsi felelősség összefüggéséről.⁷³

Az erkölcsi (morális) felelősség érdemelméleti megközelítése⁷⁴

Az erkölcsi (morális) felelősség érdemelméleti megközelítését azért tartom fontosnak, mert arra mutat rá ez a megközelítés, hogy az erkölcs, bár személyes

⁶⁹ uo. 3. bek.

⁷⁰ uo. 4. bek.

⁷¹ Birher Nándor – Szabó Adrienn: i.m. 41.

⁷² A következőkben Bernáth László doktori disszertációja értelmében a morális felelősség kifejezést használom, de az erkölcsi felelősség kifejezéssel azonos jelentőségűnek tekintve. Mivel dolgozatomban az erkölcsi normáról van szó, ezért az erkölcsi felelősség kifejezést is használom. vö. Bernáth László: Morális felelősség, érdem és kontroll – A morális felelősség metafizikája, doktori értekezés, Budapest, 2016. (link a bibliográfiában)

⁷³ Bernáth László: Morális felelősség, érdem és kontroll – A morális felelősség metafizikája, doktori értekezés, Budapest, 2016. 20.

⁷⁴ A következőkben alfejezetben az érdemelméletet ismertetem nagy vonalakban, és ehhez Bernáth László (fentebb már hivatkozott), A Morális felelősség metafizikája c. doktori értekezését veszem alapul a 19. oldaltól kezdődően.

viszonyulások horizontális irányában mozog, mégis olyan gondolati törvényszerűségek jelennek meg benne, amelyek túlmutatnak a személyes kapcsolatok horizontális síkján. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy ha a vallási norma esetében azt láttuk, hogy a gondolkodás a transzcendens irányultságával rámutat az Abszolútumra, akkor a közösségre irányuló gondolkodás esetében látnunk kell, hogy az pedig túlmutat önmagán. Nem az Abszolútumra mutat egyenesen, de olyan határozott rendre, amely feltételezi az Abszolútumot. A morális felelősség érdemelméleti megközelítése egy egyszerű alaptételből indul ki, miszerint morális felelősséget „akkor viselünk valamiért, ha morális hibáztatást vagy dicséretet érdemlünk érte.”⁷⁵

Ebből az alaptételből kitűnik, hogy az érdemelméletet tárgyalva az erkölcsfilozófiai gondolkodás túlmutat önmagán. Mégpedig olyan módon, hogy amikor arról tárgyal az érdemelmélet, hogy valamely magatartás elmarasztalást, más magatartás pedig dicséretet érdemel, akkor olyan elemeket szerepeltet a rendszerben, amely elemek nem magyarázhatók a rendszeren belül, ezért kifelé mutatnak a rendszerből, vagy úgy is lehetne fogalmazni, hogy túlmutatnak rajta. Meg kell, hogy kérdezzük ugyanis, hogy ki, és miért határozza meg, hogy mi érdemel hibáztatást, vagy dicséretet? Ugyanakkor azt is meg lehetne kérdezni, hogy ez a hibáztatás, vagy dicséret tényleg csak „érdem”, vagy azt is jelenti (jelentheti), hogy „valaki” ténylegesen hibáztatni, vagy dicsérni fog? Ezen a ponton túlmutat magán az erkölcsi (morális) gondolkodás, hiszen hogy lehetne állítani, hogy valamilyen magatartás hibáztatást vagy dicséretet érdemel, hogyha soha, senki nem fog dicsérni, vagy hibáztatni értük?⁷⁶

Külön érdekes kérdés, és rávilágít a probléma lényegére, hogy hogyan lehetséges hibáztatni vagy dicsérni valakit azokért a cselekedetekért, vagy bármilyen módon megnyilvánuló valamilyen magatartásért, amiről senki nem tud?⁷⁷ De ha tudnak is egy cselekedetről az emberek, akkor biztosan lehet állítani, hogy egy cselekedetért hibáztatni fogják, vagy dicsérni fogják „elkövetőjét”? Hiszen az emberek által tudott magatartásoknak az esetében nagyon is előfordulhat, hogy valamiért, ami hibáztatást érdemelne, nem hibáztatnak, mert megértőek (például mert ők is hasonló problémával küzdenek), vagy hibáztatnak, amiért nem kellene, vagy amiért dicsérni kellene, akkor, ha nekik nem tetszik valamiért a cselekvésünk.⁷⁸

Tehát az érdemelméleti gondolkodás, amikor abból indul ki, hogy a morális felelősség abban áll, hogy vannak cselekedetek, amelyekért morális hibáztatást, míg másokért dicséretet érdemel elkövetőjük, önkéntelenül is rámutat egy olyan tényezőre, amely alapján hibáztatni, vagy dicsérni lehet a cselekedeteket. Ebből következően vannak hibáztatandó, és dicsérendő cselekedetek. Ebben két kérdés érhető tetten: egyrészt, hogy ki határozta meg, hogy mely cselekedet hibáztatandó, vagy dicsérendő, és hogy ténylegesen ki fog hibáztatni vagy dicsérni? (Jogbölcseleti megfogalmazásban ezt úgy lehetne visszaadni, hogy ha állítjuk, hogy van törvény,

⁷⁵ Bernáth László: i.m.19.1.bek.

⁷⁶ uo.

⁷⁷ Zlinszky János Keresztény erkölcs és jogászai etika c. művében a Hűség erényét úgy tárgyalja, hogy a hűséget jelentő latin fides kifejezés másik jelentésére utal, ami a hitet jelenti. Ezért a hűség erényének tárgyalásában már az elején szerepelteti a „hűség a Teremtőhöz” kifejezést. vö. Zlinszky János: i.m.146.

⁷⁸ uo.

akkor azt is állítjuk ezzel, hogy van törvényhozó, és van „bíró”, azaz olyan fórum, ahol érvényesíteni lehet a törvényt.)

Az érdemelméleti gondolkodás ezen a ponton az Abszolútum irányába mutat, azaz egy olyan abszolút létezőt feltételez, aki a törvényt megalkotja, és számon is kéri. Az erkölcsfilozófia az érdemelméleti megfontolásokban ezért túlmutat önmagán, mert rámutat az Abszolútumra.⁷⁹

A fentiekhez hozzátéve azt is látnunk kell, hogy az erkölcsi gondolkodás akkor mutat túl önmagán, ha megjelenik benne a jó, az igaz, vagy a szép fogalma. Ezek ugyanis nem vezethetők le pusztán az emberi tudatból, vagy valamilyen közös megegyezésből, vagy együttlátásból. Ha egy gondolkodás során kimondják, hogy van jóság, szépség és igazság, akkor annak szükségszerűen az emberek látásmódjától függetlenül is léteznie kell, és ezért az ilyen gondolkodás feltételezi az Abszolútumot. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy a gondolkodás a jóság, szépség, és igazság fogalmának a használatával nyitottá válik, az erkölcs emberi kapcsolatokat mellérendelő, horizontális világa ezeken a fogalmakon keresztül szükségszerűen megnyílik fölfelé, az örök változhatatlan, abszolút érték világának vertikális dimenziói felé.⁸⁰

A jóság, szépség, és igazság értékein keresztül embertársainkat szolgáljuk. mivel ezek az értékek transzcendentális tartalmúak a maguk természete szerint, ezért el lehet jutni arra a felismerésre, hogy a jóság, szépség, és igazság erényeivel megvalósuló emberi kapcsolatok szükségszerűen az Abszolútummal való kapcsolathoz vezetnek. Ilyen értelemben igaz Zlinszky János megállapítása Keresztény erkölcs és jogászai etika c. művében: „(...) a hazán keresztül lehet csak az emberiséget és a világot szeretni, ugyanúgy, ahogy csak az egyes embertársan keresztül lehet az Abszolútumot, a végtelen Istent szeretni. Hazug az a szeretet, amely a saját hazához nem hűséges, hanem valamely elvont ideált keres magának.”⁸¹

Azt is látnunk kell, hogy az érdemelméleti gondolkodás a felelősség fogalmát szétbontja, és többféle felelősséget megjelöl, majd rámutat arra, hogy nem minden felelősség morális felelősség. Ebből a szempontból vizsgálva a kérdést, látnunk kell, hogy morális felelősség nem minden felelősség esetében állapítható meg. Lehet szó olyan felelősségi módokról, ahol a morális felelősség csak részben, vagy egyáltalán nem állapítható meg.⁸² Ilyen az oksági kapcsolat. Az oksági kapcsolat önmagában nem feltétlenül tartalmaz morális felelősséget. Csak arról van szó, hogy valakinek, vagy valaminek valamely „cselekvése” valamit okoz, bármilyen etikai jellegű következmény nélkül.⁸³

⁷⁹ Bernáth László: i.m. 19.1.bek.

⁸⁰ uo.

⁸¹ Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogászai etika, 147.

⁸² Bernáth László: i.m. 19.2.bek.

⁸³ Az „oksági felelősség”-re Bernáth László doktori disszertációjában a következő példát hozza: „Okságilag akkor felelős valami egy eseményért, ha okozta azt. Ebben az értelemben egy tornádó is lehet felelős egy város elpusztításáért. Ez a fajta felelősség önmagában véve még csak nem is etikai jellegű, így könnyen elkülöníthető a morális felelősségtől.” Bernáth László: i.m. 19. 3. bek. Az, hogy a tornádó nem rendelkezik etikai felelősséggel, talán nem a legszerencsésebb példa, mivel a tornádó nem igazán „alany”, legfeljebb nyelvtanilag, hanem maga is „történet”, természeti jelenség. Az oksági felelősség, amelyben nincs etikai vonatkozás, akkor szemléltethető jobban, ha van egy történetnek ténylegesen „alanya”, de nincs etikai felelőssége. Például: egy fa rádől egy

A felelősség olyan módja, amelyet valóban nevezhetünk felelősségnek, de nem minden megnyilvánulásában jár együtt morális felelősséggel, az a jogi felelősség. Egyrészt arról van szó, hogy a felelősség alanya az nem csak természetes személy lehet, hanem jogi személy is.⁸⁴ Igaz, a jogi személyek mögött, különféle módon, természetes személyek állnak, akikre adott esetben átruházódik a felelősség, amíg azonban a jogi személy viseli a felelősséget, addig az kevésbé etikai jellegű.⁸⁵

A jogi felelősség és a morális felelősség elkülönülésének klasszikus példáit azok az esetek szolgáltatják, amikor az alany, valamiért jogi felelősséget visel, de morális felelősség nem terheli ugyanazért. Például: „lehet valaki úgy felelős jogilag egy káreseményért, hogy morálisan aligha hibáztatható érte.”⁸⁶ Például ahogy egy futball klub felelős a szurkolói által okozott károkért, az inkább jogi felelősség, mint morális felelősség, különösen, ha a klub mindent megtett azért, hogy a károkat elkerülje.⁸⁷ A jogi felelősség világosan látható a szankcionálhatóság alapján. Azonban az erkölcs terén is lehet bizonyos értelemben szankcióról, elmarasztalásról beszélni, ezért a jogi felelősség a morális felelősségtől nem általános értelemben a szankcionálhatóság alapján különböztethető meg, hanem azáltal, hogy a jogi felelősség kifejezetten a törvények alapján állapítható meg. A jogi felelősség a jog alapján mondható ki, és a jog alapján szankcionálható. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a jog sajátos világán belül értelmezhető. Ilyen értelemben a jogi felelősség elválhat a morális felelősségtől, de együtt is járhat vele.⁸⁸

Ezzel a gondolattal érdemes megközelíteni a jogpozitivisták felfogását. A pozitív jogi iskola szerint csak az a norma tekinthető jognak, amit az illetékes állami hatalom tételesen előírt, és formálisan kihirdetett.⁸⁹ Az pozitivisták jogi felfogás szerint a jog feltétlen engedelmisséget követel, ami azt is jelenti, hogy a törvényt alkalmazni kell, a tartalmára vonatkozó erkölcsi megfontolások nélkül. Ilyen értelemben a törvény értelmezésekor a nyelvtani értelmezés az elsődleges, ami kizárja a törvények értelmezéséből az értékalapú megfontolásokat. Ez a felfogás látszólag megfelel a jog természetének, vagyis annak, hogy a jog érvényesülése a törvény alapján történik, és (a kontinentális európai gyakorlat szerint) nem is történhet másképpen. Ugyanakkor amennyiben a morális felelősség egy tényállásban központi szerepet játszik, akkor azt figyelembe kell venni, és ezzel együtt kell a törvény megfelelő paragrafusát alkalmazni. A pozitív jogi felfogás szerinti jogi felelősség megállapításánál az igazságosság érvényesülése érdekében figyelembe kell venni a morális felelősség szempontját. Ilyen értelemben a morális felelősség megjelenése egy tényállásban arra kell, hogy vezesse a jog értelmezőjét (és alkalmazóját), hogy a morális felelősséggel is rendelkező jogi cselekményt

autóra, és összetöri azt. Itt a történet az, hogy a fa rádőlt az autóra, az történet „alanya” a fa. Ugyanakkor nyilván lehetséges, hogy az összes körülményt figyelembe véve, lehet, hogy valakit terhel valamilyen fokú etikai felelősség, pl. hogy nem vágta ki időben az elkorhadt fát, de magát a fát nem terheli semmilyen felelősség.

⁸⁴ Bernáth László doktori disszertációjában a „valós személy” kifejezést használja, jelen dolgozatban a „természetes személy” kifejezést használom a jogi személlyel szemben. Bernáth használja még az „individuum” kifejezést is.vö. Bernáth László: i.m. 20. 1. bek.

⁸⁵ Bernáth László: i.m. 20. 1. bek.

⁸⁶ uo.

⁸⁷ uo.

⁸⁸ Bernáth László: i.m. 20. 2. bek.

⁸⁹ Kuminetz Géza: Egy tomista jog és állambölcselet vázolata II, 31.

természetjogi alapon kezelje. A morális felelősség ilyen értelemben gyakorlati összefüggésbe is hozható a jogi felelősséggel.⁹⁰

A felelősség következő formája a társadalmi szerepből adódó felelősség. A társadalmi szerepből adódó felelősség is - hasonlóan a jogi felelősséghez - együtt járhat morális felelősséggel, de morális felelősség nélkül is megjelenhet. Ugyanígy együtt járhat a társadalmi szerepből adódó felelősség a jogi felelősséggel is, és megjelenhet nélküle is. Társadalmi felelősség alatt azt értjük, hogy valakinek „bizonyos társadalmi szerepből adódóan kötelessége biztosítani valamilyen esemény bekövetkezését vagy elmaradását”.⁹¹ Ez a társadalmi szerep jelenthet akár családi állapottal járó kötelezettséget. Például az a kötelezettség, hogy egy apa képes legyen családját eltartani, ez morális felelősséget is jelent, ugyanakkor nem biztos, hogy ehhez minden társadalom biztosítja a jogi kereteket. A magyar jogrendszerben azonban hagyományosan jelen van ennek a társadalmi szerepnek a jogi háttere, ez a társadalmi szerepből adódó felelősség - a megfelelő szociális jellegű intézményrendszer felállításán és működtetésén keresztül is, - egyre hangsúlyosabban megjelenik a jogi normák világában.⁹²

A felelősség következő formája a személyes felelősség. A személyes felelősség sem jár minden esetben együtt a morális felelősséggel, bár az előbbieknél szorosabb kapcsolatban van vele. A személyes felelősség a legegyszerűbb esetben akkor áll fenn, ha valaki valamiért felelősséget vállal. Ennek a személyes felelősségvállalásnak legegyszerűbb formája az ígéret. Ha valaki valamit megígér valakinek, akkor személyes felelősséggel tartozik azért, amit megígért.⁹³ Ez személyes felelősség azonban elválhat a morális felelősségtől. Egyrészt előfordulhat, hogy valaki ígéretet tesz olyan dologra, aminek megtételére nem alkalmas, vagy személyében, vagy az adott szituációban nem. Másrészt, ha valaki olyan dologra tesz ígéretet, olyan dolgot vállal el, ami nem erkölcsös, ami morálisan elítélendő, akkor nem lehet mondani, hogy azért az ígéretéért morális felelősség terhelné.⁹⁴

Ez utóbbi eshetőséget a jog is ismeri. A szerződések esetében ugyanis ismeri a jog azt a kategóriát, hogy „jó erkölcsbe ütközik” egy szerződés. A kötelmi jog általánosan lefektetett jogelvét, a szerződési szabadságot, a „jó erkölcsbe ütközés” áttöri. Azonban a kötelmi jog nem határozza meg közelebbről a „jó erkölcsbe ütközés” mibenlétét, hanem csak általánosságban utal erre a lehetőségre. Igaz ugyan, hogy a jogrendszer egészéből következtetni lehet sok mindenre, ami a „jó erkölcsbe ütközik”, de még sincs a jogi normában konkrétabb utalás, és ezzel a jog „nyitva van” ezen a szinten. A „jó erkölcsbe ütközés” megítéléséhez, és értelmezéséhez ezért szükség van az erkölcsi norma ismeretére. Máskülönben lehetne a kötelmi jogban a „jó erkölcsbe ütközés” helyett „jogszabályokba ütközés, vagy „törvényekbe ütközés is”. Nyilvánvaló, hogy törvényekbe vagy jogszabályba ütközés kizárja egy megállapodás érvényességét, és érvényesíthetőségét. De a „jó erkölcsbe ütközés” ezen felül egy követelmény, amely morális jellegű. Ezen a szinten a jog egyértelműen utal az erkölcsre.⁹⁵

⁹⁰ Kuminetz Géza: i.m. 31-32.

⁹¹ vö. Bernáth László: i.m. 20. 3. bek.

⁹² uo.

⁹³ Bernáth László: i.m. 20. 4. bek.

⁹⁴ Bernáth László: i.m. 20. 4. bek. – 21.

⁹⁵ A kötelmi jog alatt a hatályos Ptk. szabályait értem, ahol a „jó erkölcsbe ütközés” utalásként (klauzulaként) szerepel.

A felelősség következő megnyilvánulása a kötelesség. A kötelesség igen gyakrabban együtt jár a morális felelősséggel. „A morális felelősség akkor áll fenn, ha valakinek morális kötelezettsége valamilyen esemény bekövetkezését, vagy elmaradását biztosítani.”⁹⁶ Amikor egyértelműen erkölcsi kötelességről van szó, akkor az mindig morális felelősséggel jár.⁹⁷

A különbségtétel a felelősség, mint kötelesség, és a morális felelősség között abban ragadható meg, hogy felelősség, mint kötelesség, a kötelesség tartalmához kötődik, a morális felelősség pedig ahhoz kötődik, hogy mennyire alkalmas az egyén a tulajdonságai révén arra, ami kötelességgé rá vonatkozik.⁹⁸ Például, hogy mindenki segítse a családját anyagilag, az kötelességgé általánosan kimondható, morális felelőssége a családja segítségével azonban annak van, aki ténylegesen abban a helyzetben van, hogy tud segíteni. Ennek alapján úgy tűnik, hogy a felelősség, mint kötelesség, egy általánosan megfogalmazott szabály, a morális felelősség pedig az elvárhatóság függvénye.⁹⁹

A morális felelősséggel kapcsolatban még ki kell térni a „morális felelősség, mint státusz”, és az ezzel szorosan összefüggő „valamiért viselt felelősség” kérdéseire.¹⁰⁰ A szabad akarat kérdése úgy jelenik meg ebben az összefüggésben, mint az előfeltétele annak, hogy valamely cselekedetért erkölcsi felelősség viselése legyen lehetséges. A valamiért viselt felelősség kérdésében az erkölcsi felelősség megállapítása úgy történik, hogy két tényezőnek kell együtt állni ahhoz, hogy az erkölcsi felelősség megállapítható legyen. Először azt kell eldönteni, hogy az, amiért felelősséget viselnek, az morálisan jó, vagy rossz. Ezek után pedig azt kell eldönteni, hogy aki felelősséget visel, az morális dicséretet, vagy hibáztatást érdemel.¹⁰¹ Ezekhez a kérdésekhez úgy kapcsolódik a morális felelősség, mint státusz, hogy a cselekvő nem csak a cselekvéskor rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyeknek alapján a morális felelőssége megállítható, hanem azt megelőzően, és azt követően is.¹⁰² Például szabad akaratlan a cselekvő nem csak a cselekvéskor rendelkezik.¹⁰³

⁹⁶ vö. Bernát László: i.m. 21. 1. bek.

⁹⁷ Bernát László disszertációjában itt azt a példát hozza, hogy egy kísérő tanárnak, aki felügyel egy gyerekcsoportot, erkölcsi kötelezettsége, és ezért erkölcsi felelőssége, hogy a gyerekekre vigyázzon egy erdei kiránduláson. vö. Bernát László: i.m. 21. 1. bek.

⁹⁸ Bernát László ezt kiegészíti azzal, hogy „Ha a felelősségre kérdezzük rá, akkor arra vagyunk kíváncsiak, hogy mire van valaki kötelezve. Ezzel szemben a morális felelősség kérdése arra vonatkozik, hogy ténylegesen vonatkoztatható-e valakire valamely kötelesség.” Bernát László: i.m. 21. 2. bek.

⁹⁹ vö. Bernát László: i.m. 21. 3. bek.

¹⁰⁰ vö. Bernát László: i.m. 21. 4. bek.

¹⁰¹ Bernát László doktori disszertációjában ez a meghatározás pontosan így olvasható: „Az erkölcsi felelősséggel kapcsolatban két alapvető kérdést kell megválaszolni: az egyik, hogy mit jelent, vagy legalábbis hogyan kell értelmezni azt, ha valaki morális felelősséget visel valamiért. A későbbiekben amellet fogok érvelni, hogy erre a legjobb válasz az, amit a morális felelősség érdemelméletei állítanak: morálisan akkor felelős S X-ért, ha – amennyiben X morálisan rossz vagy jó - S megérdemli X-ért a morális hibáztatás vagy dicséret valamilyen formáját.” Bernát László: i.m. 22-23.

¹⁰² vö. Bernát László: i.m. 23.

¹⁰³ Az érdemelméleti gondolkodás ezen a ponton is transzcendens vonásokat – szinte észrevétlenül – de belevisz az érvelésébe. Mert hogyan és miért jut arra a gondolatra,

Az érdemelméleti megközelítés tehát megkülönbözteti a felelősség konkrét társadalmi megjelenését a morális felelősségtől. Kimondja ez a megközelítés, hogy a morális felelősség az nem azonos a társadalmi, és a személyes felelősséggel és a felelősséggel, mint morális kötelezettséggel. A morális felelősség eszerint nem önmagában valaminek a létrehozására, vagy megakadályozására irányuló kötelezettség.¹⁰⁴ A morális felelősség az érdemelméleti megközelítés szerint abban ragadható meg, hogy nem függ közvetlenül sem a jogrendszertől, sem a közvélekedéstől. Ezért lehet azt állítani, hogy a morális felelősség nem azonos a társadalmi, és jogi felelősséggel, és a személyes felelősséggel sem, valamint a felelősséggel, mint státusszal sem. A morális felelősséget az érdemelmélet úgy közelíti meg, hogy olyan tényező függvénye, amely a jogrendszerrel, és a közvélekedéssel kevésbé esetleges. A jogrendszerrel, vagy közvélekedéssel kevésbé esetleges eszerint az, hogy jár-e a cselekedetért vagy mulasztásért válaszreakció, vagy sem. Külön ki szeretném emelni, hogy nem a válaszreakció az, ami az érdemelmélet szerint kevésbé esetleges a jogrendszerrel, vagy a közvélekedéssel, hanem kifejezetten annak a kérdése, hogy jár-e vagy sem válaszreakció.¹⁰⁵

Ez utóbbi gondolat ismét rámutat arra, hogy az erkölcsi felelősség érdemelméleti megközelítése tartalmaz transzcendens elemeket. Mert, ha jobban szemügyre vesszük a fentebb felvázolt gondolatot, akkor látnunk kell, hogy ha egy történésre adott válaszreakció, vagy az, hogy jár-e vagy sem válaszreakció, kevésbé számít esetlegesnek, mint a jogrendszer vagy a közvélekedés, akkor olyan tényező is jelen van történésről való gondolkodásban, amely túlmutat azon a rendszeren, amelyben a történés értelmezhető, amelyben történik. Az ugyanis, hogy egyáltalán történt-e valami olyasmi, amire adható válaszreakció, az - jogilag releváns történés esetén - a jogrendszertől függ, és az is hogy mi lehet ez a válaszreakció; egyébként pedig a közvélekedéstől függ, azoknak a vélekedésétől, akik a történésben érintettek, akiknek a vélekedését azonban meghatározza a közvélekedés. Másképpen fogalmazva, minden történés, valamilyen rendszerben történik. Ez a rendszer maga a társadalom, a közösség. Azt, hogy egy történésről hogyan kell gondolkodni, azt meghatározhatja a jogrendszer - jogilag releváns történés esetén - vagy a közvélekedés. A történésre, a cselekvésre adott válaszreakciót is a rendszer részének kell tekinteni, mivel azt, hogy jár-e, - és milyen - válaszreakció, azt a

hogy nem csak a cselekvéskor van szabad akarata a cselekvőnek, hanem mindig. A cselekvéskor van, különben nem lehetne cselekvésről egyáltalán beszélni. De miért kell azt gondolni, hogy nem csak akkor van? Hiszen az, hogy a cselekvés vonatkozásában felelőssége legyen ahhoz nem elég, ha csak akkor van szabadsága, amikor cselekszik? De ha valamilyen oknál fogva a cselekvőnek egyébként van szabad akarata, csak pont a cselekvéskor valamilyen körülmény miatt nincs (nem tudja használni), akkor ennek az egyébként meglévő szabad akarata miatt lehet morálisan felelősnek tekinteni, és ugyanakkor az adott cselekvés vonatkozásában a felelősség alól felmenteni? vö. Bernáth László: i.m. 22.

¹⁰⁴ vö. Bernáth László: i.m. 22.2. bek.

¹⁰⁵ Bernáth László disszertációjában okfejtésének ezen a pontján így fogalmaz: „A morális felelősség abban hasonlít a felelősségre, mint morális kötelességre, hogy nem aktuális jogrendszertől vagy közvélekedéstől függ, hanem valami ennél kevésbé esetlegestől – bármi is legyen az közelebbiről nézve. A jogi felelősséggel pedig abban osztozik, hogy a morális felelősség megállapítása sem a kötelességek tartalmával kapcsolatos, hanem azzal, hogy az adott cselekedetért, mulasztásért és más ehhez hasonlókéért jár-e valamilyen válaszreakció vagy sem.” Bernáth László: i.m. 22. 2. bek.

jogrendszer, vagy a közvélekedés, vagy mindkettő határozza meg.¹⁰⁶ Ha tehát annak az eldöntésében, hogy valakinek morális felelőssége van-e egy történésben, cselekedetben, vagy mulasztásban, azt határozzuk meg fő szempontként, hogy jár-e a cselekedetért (mulasztásért) valamilyen válaszreakció, és ezt kevésbé tekintjük esetlegesnek, mint a jogrendszert, vagy a közvélekedést, akkor úgy tűnik, hogy egy szervesen összefüggő rendszer egyes elemét kiragadtuk a rendszerből, és a rendszer többi összetevője fölé helyeztük. Ez az – első látásra logikátlanak tűnő – kiemelése a válaszreakció kérdésének, az a pont, ahol az érdemelméleti gondolkodás túlmutat önmagán. Rámutat arra, hogy az, hogy egy cselekvésnek, egy mulasztásnak, tehát egy emberi magatartásnak van olyan minősítése, amely túlmutat a jogrendszeren, és a közvélekedésen, biztosabb azoknál, és ez dönti el, hogy a cselekvés (vagy mulasztás) alanyának van-e a cselekvés vonatkozásában morális felelőssége.¹⁰⁷ Ez pedig arra irányítja figyelmünket, hogy az érdemelméleti gondolkodás, és maga az etikai és erkölcsi gondolkodás túlmutat önmagán. Túlmutat önmagán, amikor az igazság, igazságosság fogalmait akár rejtetten is, de beleviszi a gondolkodásába, és ezzel áttöri egy önmagában zárt rendszer relativizálható logikáját. Az igazság, igazságosság ugyanis nem lehet része egy önmagában zárt relativizálható rendszernek.¹⁰⁸

Az objektív valóság kérdése és az erkölcs kapcsolata

Az erkölcsi felelősség érdemelméleti vizsgálata rávilágított arra, hogy erkölcsről nem lehet beszélni egy zárt gondolati rendszerben. Ez a kérdés szoros kapcsolatban van azzal a kérdéssel, hogy van-e objektív igazság.¹⁰⁹ Van-e olyan igaz valósága a megismerhető dolgoknak, amely független a megismerő alanytól, és független a megismerés folyamatától. Ha ugyanis azt a gondolatot fogadnánk el, hogy nincs ilyen objektív valóság, amely a megismerő alanytól független, akkor kétséges, hogy egyáltalán lehet-e megismerésről beszélni. Hiszen a megismerés során a külső világ betör az értelembé, értelmeződik, rendszereződik. Ha nincs objektív külső világ, akkor a megismerés nem lenne igazán megismerés, hanem arról lehetne szó, hogy

¹⁰⁶ vö. Szilágyi Péter: Jogi alaptan, 321.

¹⁰⁷ Bernáth László: i.m. 22 2. bek.

¹⁰⁸ Zlinszky János: Keresztény erkölcs és jogászai etika, 57. 2. bek.

¹⁰⁹ Zlinszky János az igazságosság kérdése kapcsán így fogalmaz: „A három isteni erény után a keresztény erkölcsstanban a négy sarkalatos erényt szokták emlegetni mint olyan értékeket, amelyeket a keresztény embernek különös figyelemmel kell kísélnie: az okosság, az igazságosság, a bátorság és a mértékletesség erényét. Ezek közül jogi pályán az igazságosság értékjellege eleve természetesnek tűnik. Van minden emberben bizonyos igazságossági érzés, az ún. természetes igazságosság. Ulpianus azzal a tömör két szóval fejezte ki: *Suum quinque*, mindenkinek adjuk meg a magáét. Ha ezt valaki pontosan betartja, akkor a természet rendjén igazságosan cselekszik. A keresztény erkölcsben azonban az igazságosság nem elsősorban ezt jelenti. A természetfölötti igazságosság az Isten, a Teremtő tökéletességének része.” Zlinszky János: i.m. 57. 1-2. bek.

az ember a saját belső világát kivetíti, és valójában önmagából önmagába nézve nem ismer meg semmit.¹¹⁰

Ez az utóbbi gondolat, a megismerés dilemmája azzal oldható fel, ha tekintetbe vesszük, hogy az emberi értelem képes arra, hogy az önmagán kívüli valóságot megismerje. Az értelem megismerő tulajdonságai a valósághoz igazítottak, mert a valóság megismerésére vannak rendelve, és szorosan összefüggenek az ember személyes valóságával. Az ember személyes valóságától nem lehet függetleníteni a megismerő képességét. A megismerés az ember személyes, alanyi létéhez kapcsolódik. Van az ember, aki megismer. A mesterséges intelligencia tud rengeteg adatot tárolni, ezeket kezelni, használni tudja, és ezt aszerint, hogy hogyan alkották meg, egyre kifinomultabb módon tudja megtenni.¹¹¹ Mégsem lehet a mesterséges intelligencia esetében megismerésről beszélni, mert hiányzik belőle az alanyiség. A megismerés ugyanis nem adat-tárolás, hanem személyes viszonyulás a megismert valósághoz.¹¹²

Martin Buber interszjektív filozófiai rendszerében kétféle megismerést különböztet meg, egyrészt a tapasztalatot és a találkozást. A tapasztalat alatt azt érti, amikor az ember az őt körülvevő személytelen valósággal találkozik. Ettől radikálisan különbözik az, amikor a másik személlyel találkozik az ember. Amikor az ember, mint „én”, a másik emberrel, a „te”-vel találkozik, azzal létrejön a kapcsolat két személy között.¹¹³

Ez a kapcsolat az „én” és a „te” között nem tárgyiasítható. Van ebben a találkozásban valami titok, amely kimeríthetetlen. Az emberi személy sajátos méltósága ide vezethető vissza, nem tárgyiasítható, és ebből adódóan tökéletesen nem ismerhető meg. A személy megismerése ezért sohasem befejezett, és elvégzett,

¹¹⁰ Joseph Ratzinger, a későbbi XVI. Benedek pápa szerint az emberi értelem önkorlátozása a modern ember gondolkodásának alapvető problémája. Így ír erről Ratzinger: „Az egész természettudományos gondolkodás és az egész technikai alkalmazás arra a feltételezésre épül, hogy a világ szellemi törvények szerint rendeződik, olyan szellemet hordoz magában, amelyet a mi szellemünk is felismerhet. E szellem érzékelését azonban a tapasztalatnak is igazolnia kell. Minden olyan gondolat, amely meghaladja ezt a kapcsolatot, önmagában álló szellemet vagy a jelen világot megelőző valóságot feltételez, ellentmond a tudomány módszertani fegyelmének, és így mint tudományelőtti, tudománytalan gondolkodásmód kiközösítésre számíthat. A logoszt, a bölcsességet, amelyről egyfelől a görögök, másfelől Izrael beszélt, az anyagi világ dolgai közé utalják, amelyen kívül nem szalonképes. Joseph Ratzinger, XVI. Benedek: Hit, igazság, tolerancia, 131.

¹¹¹ Pokol Béla a Mesterséges intelligencia társadalma c. munkájában az öntanulásra képes algoritmusokat ismerteti. Látható ebből, hogy kifinomult módszerrel tud a mesterséges intelligencia ismereteket integrálni, és ezzel az ember értelmét, gondolkodási képességét, gyorsaságát messze felülmúlja. Ami ugyanakkor hiányzik egy mesterséges intelligenciából, az az alanyiség. A gondolkodás, a tudás feltételezi az alanyt, aki gondolkodik, aki tanul. A mesterséges intelligencia nem válik alannyá, ilyen értelemben nem gondolkodik. vö. Pokol Béla: A mesterséges intelligencia társadalma, 146-147.

¹¹² Marguerite A. Peeters egy tanulmányában az önazonosság válságáról ír. Szerinte a modern nyugati civilizáció jellemzője napjainkban, hogy mind az egyén, mind pedig egész nemzetek válságban vannak önazonosságukat tekintve. Marguerite A. Peeters: A polgár és a személy – Lázadás és kiengesztelődés, 3.
<https://katolikusvalasz.blog.hu/2019/03/14/> (letöltés: 2019. 04.12.)

¹¹³ Birher Nándor – Szabó Adrienn: Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései, 39.

hanem minden esetben egy olyan folyamat, amit megkezdeni lehet, folytatni lehet, de befejezni nem. Aminek a megismerése befejezhető, elvégezhető, az inkább a személlyel kapcsolatos adatok, de azok nem azonosak magával a személlyel. Az adatok, amelyek hozzátartoznak a személyhez, megismerhetők, mérhetők. De maga a személy nem mérhető, mert nem ismerhető meg a maga teljességében.¹¹⁴

A személynek ez a „titok” mivolta, a keresztény felfogás szerint misztérium, mely az ember egyedi teremtettségével van kapcsolatban. Éppen ezért, amikor a személy fogalma megjelenik, még ha olyan összefüggésben is, amely elvonatkoztat a vallási dimenziótól szükségszerűen, akkor is, a személy fogalmának a megjelenése önmagában egy utalás az abszolútumra. Ilyen értelemben a személy fogalmának a megjelenése, amikor az erkölcs vonatkozásában megjelenik, az egyúttal rejtett kapcsolatot jelent a vallási dimenzióval. Vallási dimenzió alatt itt kifejezetten azt a gondolati környezetet értem, amely akkor is megjelenik, ha evilági síkon mozgó jelenségeket tárgyalunk, de olyan fogalmakat használva, amelyek rejtetten bár, de önmagukban utalnak az abszolútumra.¹¹⁵ A személy fogalmát a jogi norma vonatkozásában tovább szándékozom tárgyalni, kifejezetten abban az összefüggésben is, hogy milyen módon van kapcsolatban a vallás és az erkölcs normarendjével a személy fogalma akkor is, ha a jogi norma összefüggésrendszerében jelenik meg. Az erkölcsi norma vonatkozásában pedig a fentiek alapján látható, hogy az objektív igazság, az objektív valóság olyan kérdés, amely az erkölcsi norma viszonyrendszerébe is „behozza” a transzcendentális látásmódot. Látható, hogy a transzcendentális látásmód rejtetten, de jelen van az erkölcs rendjében is, mivel az erkölcsi norma feltételezi, hogy van objektív igazság. Objektív igazság, amelyre építve lehet bizonyos magatartásokat elismerni jónak, és helyeselni, bizonyos magatartásokat rossznak tartani, és helyteleníteni. A „mindenkinek megadni, ami jár” gondolata, amely tekinthető erkölcsi alapgondolatnak, feltételezi az objektív igazságot, mivel ha rejtetten is, de benne van a „kell” parancsa. Ha pedig a parancs megjelenik egy gondolatban, egy gondolkodási rendszerben, az feltételezi a parancsoló létét.¹¹⁶

¹¹⁴ Birher Nándor – Szabó Adrienn: i.m. 40.

¹¹⁵ Ahogyan az ember leg személyesebb viszonyaiban az abszolútum, mint az „abszolút te” megjelenik, jól érzékelteti a következő idézett gondolat Birher Nándor – Szabó Adrienn: „Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései” c. könyvéből: „Önmagunk odaadása, az áldozat egységet teremt és nem hatalmi viszonyokat. Ebben a relációban az én és te kapcsolat tülemlelkedik a világon, tere a „zwischen”, a köztes lesz, ami ugyan még nem jelenti az Abszolútummal való teljes egységet, de már túlmutat a tapasztalati világ adottságain. A köztes térben nem birtokolható a te, azonban ezen a te-n keresztül lehetségessé válik az Abszolút Te megpillantása. Ez pedig nem jelent mást, mint a személyes lét céljának és az értelmének felismerését.” Birher Nándor – Szabó Adrienn: i.m. 40. 4. bek. (Ezt a részletet már meghivatkoztam az egyén személyes szabadságának a tárgyalásakor (1.1.3.1.). A személy szabadsága és méltósága éppúgy a teremtettségéből vezethető le, mint a személy titok mivolta, amely által az abszolútumra utal a személy, ha valamely gondolati összefüggésben megjelenik. vö. 69. lábjegyzet.)

¹¹⁶ Zlinszky János: i.m. 57. (vö. 108. lábjegyzet.)

Záró gondolat

A normákról való gondolkodást transzcendencia oldaláról vizsgáltam meg. A gondolkodás természetéhez, sajátosságaihoz tartozik a transzcendens látásmód. Ez önmagában nem jelent vallási és világnézeti meghatározottságot. Arra mutattam rá, hogy a gondolkodás alapelemei, nyelvi jellegéből is kimutatható alkotórészei tükrözik a gondolkodás történelmi háttérét. Ez a történelmi háttér magának az emberiségnek a történelméről tanúskodik, nem csak a történelmi eseményekről, hanem azokról a kérdésekről, amellyel az ember szembesült, amióta a földön él. Ezek a kérdések megjelennek az emberi gondolkodásban, és ezért a normákban is jelen vannak, mint sajátos értelemben vett gondolatokban. A transzcendencia a lét végső értelmével szembesít, és ennek során túlmutat a látható világon, és otthagyja nyomát a gondolkodásban akkor is, hogyha a gondolkodás evilági kérdésekre evilági válaszokat keres. Olyan értelemben van jelen a gondolkodásban a transzcendens gondolati elem, mint ahogy a filozófiai gondolkodásban is jelen vannak a metafizika elemei akkor is, ha nem „metafizikus” filozófiát művelnek. Tehát más kérdés, hogy mi van jelen a gondolkodásban, és az, hogy az élet végső kérdéseire milyen válaszokat adunk, vagy fogadunk el. Az, hogy mi van jelen a gondolkodásban, önmagában nem határoz meg világnézetet, de fontos kérdés, mely a gondolkodás mélyebb megismerésére vezet. Tanulmányomban ezt akartam megvizsgálni.

Bibliográfia

XVI. Benedek pápa. (2009) *Caritas in veritate - Szeretet az igazságban kezdetű enciklikája*, Pápai magyilatkozások 46., sorozatszerkesztő: Dr. Diós István, fordította: Dér Katalin és Horváth Pál, Budapest: Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.

Bernáth, L. (2016) *Morális felelősség, érdem és kontroll – A morális felelősség metafizikája*, doktori disszertáció, Budapest.
<https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/30469/Dissz.Bern%20athL%20c3%a1szl%20c3%b3filozofiatud.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (letöltés: 2020. március 1.)

Birher, N. (2013) *A közösség szabályai*. GAZDASÁGETIKA.HU 2013 (5), pp. 1-32

Birher, N. (2018) *Ius, Fas, Mos – Emergence of Norms*
https://www.researchgate.net/publication/328274920_Ius_Fas_Mos_Emergence_of_Norms (letöltve: 2019.04.05.)

Birher, N., Szabó, A. (2004) *Az élet és túlélés erkölcsi-jogi kérdései*. Veszprém – Budapest: Jel könyvkiadó.

Blaskó, B. (2010) *Magyar büntetőjog, Általános rész*, Tankönyv, negyedik, átdolgozott kiadás. Budapest – Debrecen: Rejtjel Kiadó.

Kuminetz G. (2018) *Egy tomista jog- és állambölcselet vázolata II*. Budapest: Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.

- Platón. (2014) *Az állam*. fordította: Jánosy István, www.mek.niif.hu/03600/03629/03629/htm. (letöltés: 2019. 11. 21.)
- Peeters, M. A. *A polgár és a személy*. <https://katolikusvalasz.blog.hu/2019/03/14/> (letöltés: 2019.04.12.)
- Pokol, Béla. (2018) *A mesterséges intelligencia társadalma*. Budapest: Kairosz Kiadó.
- Ratzinger, J. (XVI. Benedek pápa) (2005) *Benedek Európája a kultúrák válságában*. fordította: Dr. Diós István. Budapest: Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.
- Ratzinger, Joseph (XVI. Benedek pápa) (2019) *Hit, igazság, tolerancia*. fordította: Sallai Gábor. Budapest: Ős-Kép Kiadó.
- Szilágyi P. (2006) *Jogi alaptan*. Budapest: Osiris Kiadó; ELTE Eötvös kiadó, Budapest, 2014.
- Zámbó K. (2019) *A jogi norma szekularizációja*. Humán Innovációs Szemle, 10 (1) pp. 64-70.
- Zlinszky J. (2017) *Keresztény erkölcs, és jogászai etika*. 5. kiadás, változatlan utánnnyomás, Budapest: Szent István Társulat.

THE TRANSCENDENT MENTAL BACKGROUND OF NORMS

KÁROLY ZÁMBÓ

Thinking is a prerequisite of creating norms, therefore norms require a mental background. Thus the prerequisite of an existing norm is the common thought which is essential for the cohesion of all human communities. At the same time, the act of thinking evokes fundamental questions about the origin and the meaning of life. When we are thinking about these questions we necessarily reach the absolute; which is the ultimate meaning and purpose of life, beyond nature. Since human thinking does not find the absolute in the surrounding world, but beyond, this direction of thinking can be considered transcendental. This direction is innate in human thinking regardless of religion and world view. Consequently, transcendent orientation is present in human language from the range of meaning of the words to the formation of more complex expressions. Since norms are linguistic notions too they incorporate the linguistic characteristics of thinking and therefore the transcendent orientation. The religious norm is clearly based on the transcendent orientation of thinking but the moral norm also has a transcendent orientation.

This publication is closely related to my previous article titled 'Secularization of the legal norm' in which I presented the transcendent mental origin of norms by the example of Roman legal history.

Keywords: we consciousness, absolute, transcendent perspective

SZOLIDARITÁS ÉS VÉGREHAJTÁS

DR. SŐRÉNÉ DR. BATKA ESZTER¹

Bevezetés

A szolidaritást úgy is definiálhatjuk, mint az emberiség erejét. Mivel a Földön számos ember él, így a szolidaritás is számos jelentéssel bír. Hiszen különbözőek vagyunk, így bizonyos témákban nem pontosan ugyanaz a véleményünk, ami így természetes. Egy dolog van azonban, amiben minannyian megegyezünk, mégpedig az, hogy egytől egyig emberek vagyunk.

A szolidaritás szó, számos ponton megjelenik az életünkben, manapság pedig különös jelentőséggel bír. Dolgozatomban a szolidaritás és a bírósági végrehajtás kapcsolatát vizsgálom, továbbá javaslatot teszek egy esetleges rendszer kialakítása irányába, mely a végrehajtási eljárásokat egy szociális rendszerhez kapcsolná. A köznapi szóhasználatban a szolidaritás kölcsönös kötelezettségvállalást, egymás megsegítésének készségét jelenti. Meglátásom alapján a kölcsönösségen van a hangsúly, vagyis egy olyan szolidaritásközösség kialakítása lenne a cél, melyben ki-ki a saját teljesítőképessége alapján viseli a terheket, mint például a társadalombiztosítás.

Kulcsszavak: szolidaritás, emberiség, alapvető emberi jogok, kilakoltatás, kooperáció

I. Mi a szolidaritás?

A szolidaritás a klasszikus szociológia kulcsfogalma, azonban definiálása korántsem egyszerű. A fogalom elsődlegesen arra az elemi kötélekre utal, mely egy tetszőleges társulás fenntartásához nélkülözhetetlen, azaz egy társulás minden tagja rá van utalva a többi tagra, vagyis potenciálisan rászorúlnak a többi tag materiális vagy szimbolikus segítségnyújtására, emellett minden taggal szemben megfogalmazódnak a többiekért hozott áldozatokra és erőfeszítésekre vonatkozó elvárások. A tagok ezáltal tehát potenciális segítségnyújtóvá válnak. Ez az egymásra való utaltság az, ami létrehoz egy társadalmon belül egy fajta köteleket, egymásrautaltságot, azaz a társulások integrációjának kulcsát jelenti. A szolidaritásra vonatkozó kérdés egyidős a szociológia kialakulásával.²

A szociológiában elsőként az első szociológushoz³, Auguste Comte nevéhez fűződik a szolidaritás tematizálása.

Szintén nála jelent meg elsőként az a gondolat, hogy a munkamegosztás a társadalmi szolidaritás forrása.⁴

¹ PhD hallgató Károlyi Gáspár Református Egyetem, Konzulens: Dr. habil Birher Nándor tanszékvezető, Jogtörténeti Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék

² Szociológiai Szemle 28(1): 4–32 Szolidaritás a késő modernitásban: Sik Domonkos 2020.04.25.

³ Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába Osiris kiadó, Budapest, 2006.

Émile Durkheim meglátása alapján a társadalmakban a szolidaritás kétféle formája van jelen. Két alapvető társadalomtípust különböztet meg, a mechanikus szolidaritás társadalmait, tehát azokat a társadalmakat, melyeket a kollektív tudat irányít, ahol az individualitás nem létezik, nincs munkamegosztás a közösségeken belül. A társadalmi munkamegosztás megjelenésével alakul ki a másik, az úgynevezett organikus szolidaritás társadalma, ahol a társadalomban, köszönhetően a fejlett munkamegosztásnak, individualizálóik, a kollektív tudat szabályozóereje gyengül⁵. A modern társadalmakban a fenti szabályozás kétféle formája egyszerre van jelen⁶.

A szolidaritás elvében különleges jelentőséget kap az emberi személyek lényegileg közös természete, a méltóság és az emberi jogok minden emberre vonatkozó egyenlősége. Az egyház tanítása szerint a szolidaritás a társadalomban megnyilvánuló olyan jóakarat, törekvés, amely minden ember javára irányul⁷.

A szolidaritás szó a latin *solidus* szóból származtatható, mely jelentése szilárd, tömör, teljes egész. A szót kezdetben bizonyos jogi összefüggésben használták. A szolidaritáskötelezettség „minden adós korlátlan kötelezettsége valamely adósság teljes összegére vonatkozóan, melynek bárki által történő kiegyenlítése megszünteti a többiek kötelezettségét”. A szolidaritásközösség olyan közösség, melyben ki-ki a saját teljesítőképessége szerint viseli a terheket”, ilyen például a társadalombiztosítás. A köznapi szóhasználatban a szolidaritás kölcsönös kötelezettségvállalást, egymás megsegítésének készségét jelenti⁸.

A katolikus társadalmi tanítás alapelveiből kiindulva a perszonalitás-szolidaritás-szubszidiaritás hármasságát kell szem előtt tartanunk, melyet elsőként Oswald von Nell - Breuning hangsúlyozott. Ezen fogalmak azonban csak együttesen értelmezhetőek, azaz bármelyik túlhangsúlyozása a másik kettő kárára értelmetlenné, sőt mi több lehetetlenné teszi a közjó elérését.

Amíg a perszonalitáselv alapján, minden ember, mint személy fejt ki alapvető jogigényét, addig a szolidaritáselvben ennek a jogigénynek megfelelő kötelesegekről van szó, melyek mindenkire nézve kötelező jelleggel hatnak a jogközösség keretein belül, továbbá a jogközösség egészére is vonatkoznak. A szolidaritás elve tehát társadalmi együttműködésre kötelez, „melynek célja mindenki számára biztosítani a személy emberjogi státuszát.”⁹

A szubszidiaritás fogalma a latin *subsidium* szóból ered, ami segítséget jelent. Olyan segítségről van itt szó, mely a magánszemélyek kezdeményezőképességét segíti elő a magasabb társadalmi szinten levő személyekkel, szervezetekkel szemben, illetve annak segítségét a közjó elérése érdekében.

⁴ https://socio.hu/uploads/files/2019_2/32_takacs.pdf 2020.04.26.

⁵ Maczonkai Mihály: *Jogszociológia, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2005.*

⁶ https://socio.hu/uploads/files/2019_2/32_takacs.pdf 2020.04.26.

⁷ http://www.ncsszi.hu/download.php?file_id=973 2020. 02.28.

⁸ Arno Anzenbacher. *Keresztény társadalometika, 2001. 187.o.*

⁹ Arno Anzenbacher. *Keresztény társadalometika, 2001. 187.o.*

A szolidaritás azonban nem szűkíthető le kizárólag a szociálpolitikára, vagy a kreatív tevékenység területére, át kell, hogy járja a társadalmi, gazdasági élet egészét¹⁰.

„Az emberek és népek közötti újszerű függőségi kapcsolatoknak, amelyek valójában a szolidaritás formái, át kell alakulniuk olyan kapcsolatokká, amelyek egyfajta valóságos és tényleges erkölcsi-társadalmi szolidaritásra irányulnak, mivel minden emberi viszonyban benne gyökerezik ez a morális követelmény. A szolidaritás tehát két egymást kölcsönösen feltételező szempontból közelíthető meg:

- társadalmi alapelvként és
- erkölcsi erényként.”

A szolidaritás továbbá valóságos és tényleges erkölcsi erény is; „nem holmi érzelem és homályos együttérzés vagy felszínes részvét a sok közeli és távoli szenvedő ember iránt, ellenkezőleg, szilárd és tartós elhatározás a közjóért való fáradozásra, azaz a munkálkodásra külön-külön és együttesen mindenki javáért, mert mindannyian felelősek vagyunk egymásért”. A szolidaritás az alapvető társadalmi erények csúcán helyezkedik el, mert az igazságosság dimenziójában kap helyet, és ez olyan erény, amely kiemelkedő módon irányul a közjóra, továbbá „a felebarát javáért való munkálkodás” dimenziójában van, „evangéliumi értelemben készen arra, hogy 'elveszítsük életünket', a másikkért, ahelyett, hogy kizsákmányolnánk, a másikat szolgálva, ahelyett, hogy őt saját hasznunkra elnyomnánk.

A társadalmi tanítás szolidaritásról szóló üzenete nyilvánvalóvá teszi, hogy a szolidaritás és a közjó között, a szolidaritás és a javak egyetemes rendeltetése között, a szolidaritás és az emberek, népek egyenlősége között, valamint a szolidaritás és a béke között szoros kapcsolat van¹¹.

II. Miért van szükség a szolidaritásra?

A szolidaritás célja, hogy ösztönzően hassunk egymásra, kölcsönösen és mindenkire nézve igazságosan gondoskodjunk egymásról. A szolidaritás akkor működik a legjobban, ha tiszteletben tartjuk egymás eltérő szükségleteit és életkörülményeit, megértjük, hogy a szolidaritásnak számos módja van, és összehangoljuk válaszainkat.

A szolidaritás kölcsönös elkötelezettséget és az egymás megsegítésére való hajlandóságot kellene, hogy jelentse az emberi társadalomban, ami - őszintén szólva - sajnos szinte teljesen kihalt a mai társadalomban.

¹⁰<https://barankovics.hu/keresztnydemokracia-adatbazis/a-keresztnydemokracia-tortenete> 2020.04.25.

¹¹Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_hu.html

III. Hogyan jelent/jelenik meg a szolidaritás a bírósági végrehajtási eljárások során Magyarországon?

Bizonyára mindenki hallott már, ha máshonnan nem akkor a médián keresztül a kilakoltatásokról, mely szó hallatán a végrehajtókról és az általuk végzett tevékenységről ez a munkakör nem éppen örvendő népszerűségnek. Úgy tűnik, hiába tűzte ki célul a Magyar Bírósági Végrehajtói Kar a „tiszteséges eljáráshoz való jog érvényre juttatása útján az igazságszolgáltatásba vetett közbizalom erősítését és megővését.”¹²

Hosszú út vezet azonban, a végrehajtási eljárás folyamán az árverés befejezéséig, melynek záróköve az elárverezett ingatlan Árverési Vevő részére történő birtokba adása.

A hatályos magyar jogszabály alapján - eltekintve az újonnan kialakult veszélyhelyzettől, mely végrehajtást érintő részleteire a későbbiek során részletesen kitérek¹³, - továbbá a speciális¹⁴ esetektől, egészen november 15-től április 30-ig kilakoltatási moratórium áll fenn. Mint ahogyan minden évben, úgy vélhetően 2020. május 1-től is, ismét középpontba kerülhetett volna a kilakoltatások a médiában, hiszen idén is több ezer ember kerülhetett volna „utcára”. A kilakoltatásoknak számos formája lehet. A devizahitelesektől kezdve, az önkényes lakásfoglalókon keresztül, az Önkormányzati lakások bérleti díjának nem fizetésétől, díj, vagy éppen -rezi-hátralékokon át, egészen az árverésen megvásárolt ingatlanok birtokbaadásáig.

A moratórium időtartama azonban nem mindig nyújt biztosan védelmet a kilakoltatások ellen, mivel, mint általában mindenhol, az eljárás során itt is vannak kivételek.

A kialakult veszélyhelyzettől eltekintve (melyet a későbbiek során kívánok részletesebben taglalni), nem vonatkozik a tilalom például az önkényes lakásfoglalókra, hiszen ők minden féle jogcím nélkül költöztek be valahová, például feltörték egy lakást, és a tulajdonos engedélye nélkül költöztek be abba.

Ugyancsak nem vonatkozik a moratórium azokra, akik tulajdonát közös tulajdon megszüntetése miatt árverezi el a végrehajtó.

Van helye a kilakoltatásnak, ha a kötelezett, vagy a vele egy háztartásban élő személy, más lakóingatlan használatára jogosult a kiürítendő ingatlannal szemben, és a bíróság elrendelte a kiürítést, továbbá, ha a végrehajtást kérő gondoskodik a kötelezett elhelyezéséről, vagy a magánszemély végrehajtást kérő valószínűsíti, hogy az ő elhelyezése a kiürítés nélkül nem biztosított.¹⁵

A birtokba adás folyamatának megismerése előtt néhány, az értékesítéssel kapcsolatos fogalmat azonban, úgy vélem tisztázni kell, tekintettel arra, hogy birtokba adásra a végrehajtónak csak a beköltözhető állapotú ingatlan esetén van lehetősége.

¹² 35/2015(II.25.) IM rendelet az önálló bírósági végrehajtó intézkedése ellen benyújtott panaszügyek intézéséről, a panaszügyek felügyeletéről és a fegyelmi ügyek nyilvántartásáról.

¹³ 57/2020 (III.23.) Kormányrendelet.

¹⁴ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 182/A. §.

¹⁵ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 182/A. §. (3) a) - c).

Ingatlan árverésnél fontos különbséget tenni tehát a „lakott” és a „beköltözhető” állapotú ingatlan között. A „beköltözhető” megnevezés talán megtévesztő lehet, hiszen sok esetben az árverés időtartama alatt lakik valaki az ingatlanban. Jogi szempontból azonban, önmagában az a tény, hogy valaki bent lakik az ingatlanban, még nem jelenti azt, hogy lakottan kerül az ingatlan árverezésre.

Az ingatlant rendszerint beköltözhető állapotban kell értékesíteni, ami egyben azt jelenti, hogy az ingatlan sikeres értékesítése után, az új tulajdonos azt birtokba veheti, ha annak jogszabályi feltételei fennállnak, függetlenül attól, hogy az elárverezett ingatlanban adós, vagy adós jogán valaki bent lakik.¹⁶ Tényként kell rögzíteni, hogy a beköltözhetően történő értékesítéstől eltérően, a *lakottan történő értékesítés a kikiáltási ár csökkenését eredményezi*. Megjegyzem, az ingatlan lakott állapotban történő értékcsökkenésének mértékét sem a jogalkotó, sem a jog, a joggyakorlat határozottan nem alakította ki, úgymond a becsérték közléssel rögzül a lakott érték, még annak ellenére is, ha az adott adó- és értékbizonyítvány a lakott értéket nem tartalmazta.

Az árverés sikerességét nagymértékben befolyásolhatja, így árverési vevők részére sem közömbös, hogy az ingatlant lakottan vagy beköltözhetően vásárolják meg.

Az ingatlant rendszerint lakottan kell árverezni,

- ha abban a végrehajtási eljárás megindulását megelőzően, érvényes bérleti szerződés alapján bérlő lakik, kivéve, ha adós és zálogjogosult az ingatlan beköltözhető állapotban történő értékesítésében állapodott meg.
- szintén lakottan árverezik az ingatlant, ha haszonélvező lakik benne. Kivételt jelent ez alól, ha a haszonélvezeti jog jogosultja is felelős a végrehajtást kérő követelésének a kielégítéséért, vagy ha a haszonélvezeti jogot a jelzálogjog keletkezése után szerződéssel létesítették.
- lakottan kell árverezni az ingatlan tulajdoni hányadát, ha az ingatlanban nem adós tulajdonostárs lakik, valamint akkor is, ha az ingatlanban az adós egyenesági felmenője lakik, és lakóhelye a végrehajtási eljárás megindítását megelőző 6 hónapban is ebben volt, és az ingatlan tulajdonjogát az adós tőle ingyenesen szerezte.
- az adós és a végrehajtást kérő meg is állapodhatnak abban, hogy az ingatlant lakottan kéri értékesíteni, vagy a lakottan történő értékesítéssel valamennyi végrehajtást kérő egyetért.

A bírósági gyakorlat alapján a lakottan történő értékesítés során a lakásban maradó személy nem tekinthető jogalap nélküli lakáshasználónak, így az új tulajdonos nem költöztetheti ki a bentlakót. A bennmaradó személyt a bérlővel egyenértékű jogok illetik meg. Amennyiben a bennmaradó személy nem a haszonélvezeti jogánál fogva marad az ingatlanban, ez azt is jelentheti, hogy az ingatlan új tulajdonosának az ingatlan használatáért használati díjat kell fizetnie. Hangsúlyozni kell, hogy az új tulajdonos ilyen esetben nem élhet a „rendes” felmondás jogával.¹⁷ Az árverési vevőnek a vételi szándéka kialakításakor tudnia kellett arról, hogy az ingatlant a

¹⁶ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 141. § (2).

¹⁷ BH2004. 364.

tulajdonjából fakadó általános jogai közül a birtoklás és a használat joga gyakorlásának korlátozásával szerzi meg.¹⁸

Különös helyzetet teremhet az, amikor az ingatlan nem kizárólag az adós tulajdonát képezi, vagyis közös tulajdonban álló ingatlan kerül értékesítésre, figyelemmel az EBH2010. 2142. számú polgári elvi határozatra is, mely szerint:

„Közös tulajdonban álló ingatlan illetőségének pénztartozás miatt történő árverezése esetén szükséges annak vizsgálata, hogy az ingatlan ténylegesen lakott-e, azaz a "nem adós" tulajdonostársak életvitelszerűen az ingatlanban tartózkodnak-e.”¹⁹

A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi törvény (továbbiakban Vht.) egyes szakaszában kifejezetten kötelezi az eljáró végrehajtót, hogy az elárverezett ingatlant adja át az árverési Vevőnek.²⁰ Árnyalja ugyanakkor e rendelkezést a határidők számítása, mely a birtokba adási kérelem előterjesztésének időintervallumát hivatott szabályozni.²¹ Még tovább bonyolítja e végrehajtási cselekményt a jelenleg hatályos a Polgári törvénykönyv ingatlan tulajdonának megszerzésére vonatkozó szakasza.²²

Magyarországon, a szomszédos Ausztriával vagy Németországgal összehasonlítva, az árverések a kiköltözési kötelezettség tekintetében eltérően zajlanak.

Ausztriában és Németországban az adósnak még az előtt ki kell költöznie az ingatlanból mielőtt azt árverésre bocsátanák. Magyarországon, amennyiben az árverés ellen nem éltek jogorvoslattal, illetve árverési vevő az árverési vételár-különbözet megfizetésére nem kért 60 nap haladékos²³, úgy Adósnak az árveréstől számított 30 nap elteltével el kell hagynia az ingatlant.²⁴ Alapvető különbség az is, hogy míg Magyarországon Önálló Bírósági Végrehajtók tevékenykednek, a Bíróságok „felügyeletében”, addig Németországban, illetve a szomszédos Ausztriában a végrehajtókat a bíróságok alá rendelik.

Mint említettem, az eljárás megindulásától a kilakoltatásig, illetve az ingatlanok birtoka-adásáig hosszú út vezet, a gyakorlat azonban sajnos azt mutatja, hogy az emberek az utolsó pillanatig nem is hiszik el, hogy az eljárás elérheti ezt a szakaszt, sőt szinte nem is tudatosul bennük az eljárás következményeinek súlyossága, az esetleges negatív következmények a további életük vonatkozásában.

Ezért sok esetben könnyen megtörténhet, hogy az kötelezettnek valóban nincs hová mennie a kilakoltatás után, vagy csak az adott pillanatban kezd el azon gondolkodni, hogy hová is menjen. Ez volna az a pillanat, amikor ténylegesen szolidaritásra lenne szükség az eljárás során, és amelyre a jogalkotó még nem talált megfelelő megoldást.

¹⁸ Pfv.III.23.162/1998/3.

¹⁹ EBH2010. 2142.

²⁰ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 154. §.

²¹ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 154/A. §.

²² A polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 5:38. § (2).

²³ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 149. §. (2).

²⁴ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 154/A. §. (3).

IV. Hol jelenik meg a szolidaritás a végrehajtási eljárás során?

A szolidaritás a végrehajtás során számos ponton megjelenik, kezdve Vht. bizonyos paragrafusaitól, a különböző kormányzati intézkedésekig.

1. Az egész eljárás során a fokozatosság elvét szem előtt tartva kell a végrehajtónak az eljárást lefolytatni²⁵. Azaz elsősorban a pénzforgalmi szolgáltatónál kezelt összeget, majd adós munkabérét kell végrehajtás alá vonni és a tartozást behajtani. Amennyiben – előre láthatóan – a munkabérből, illetve a számán kezelt összegből a tartozás viszonylag rövid időn belül nem kerül behajtásra, úgy ingó, illetve ingatlan vagyontárgyra kell az eljárást tovább folytatni. Fontos megjegyezni, hogy az ingatlan végrehajtást, kizárólag végrehajtást kérő kérelmére lehet foganatosítani!²⁶

Meglehetősen érdekes helyzetet teremt ez a gyakorlatban, hiszen számos esetben a végrehajtást kérőknek nem érdeke az, hogy a tartozás minél hamarabb rendezésre kerüljön. Gondolok itt arra, hogy a kamat az idő előrehaladtával folyamatosan növekszik, tehát az eljárás megtérülése egy esetlegesen sikeres árverés kapcsán nem mindig teremt „kedvező” helyzetet. Számos eljárás során előfordul, hogy Adós szabadulna a tartozásától még olyan áron is, hogy ingatlana értékesítésre kerül, azonban ő ezt nem kérheti, tekintettel arra, hogy az „eljárás ura” a végrehajtást kérő. Megfontolandó lenne a jogszabályt kis mértékben megváltoztatni, kiegészíteni, mintegy lehetőséget biztosítva ahhoz a kötelezettek számára, hogy a tartozásuk minél hamarabb rendezésre kerüljön, megkímélve ezáltal saját magukat a halmozódó kamatok által okozott többletköltségek viselésétől. Értem ezalatt azt, hogy Adósoknak is kellene, hogy legyen lehetősége kérni az ingatlanuk árverezését, amennyiben úgy látják a térülés hamarabb bekövetkezhet, vagy éppen ezzel elkerülhetik adósságuk felhalmozódását.

2. Ha a behajtandó tőkekövetelés összege nem haladja meg az ötszázezer Ft-ot, vagy pedig az egymillió Ft-ot, és a követelésre zálogjog is be van jegyezve, az árverés kizárólag akkor tűzhető ki, ha a törvényben foglaltak²⁷ alapján adós a számára kötelezően biztosítandó részletfizetésnek nem tett eleget! Ebben az esetben, amennyiben a részletet a feltételekben foglaltak alapján Adós megfizeti, ingatlana megmenekülhet az árveréstől, hiszen számos esetben az árverésből befolyó összeg ezen követeléseknél messzemenően fedezi Adós összes tartozását, sok esetben még visszajáró összegre is számíthat a befolyó árverési vételárból.

3. Speciális esetet képez az, ha a végrehajtandó tartozás maga is olyan jogviszonyból ered, amelyben az adós a végrehajtást kérő egyetértésével pénzüsszeg részletekben történő fizetésére volt köteles, hiszen ebben az esetben maga a végrehajtást kérő döntött úgy, hogy a szolgáltatást részletekben fogadja el. Ez esetben is feltétele a kedvezmény biztosításának a tartozás egy részének megfizetése; a törvény ezt tételesen meg is határozza: olyan összeg, amely - ha a

²⁵ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. évi törvény 7. §.

²⁶ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. évi törvény 139. §. (1).

²⁷ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. évi törvény 52/B. §.

jogviszony fennmaradt volna - a fizetés időpontjáig esedékessé vált összegnek felel meg.²⁸

4. Maga az Alaptörvény is védi az állampolgárokat, hiszen Magyarország arra törekszik, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson²⁹.

Magyarország a szociális biztonságot az (1) bekezdés szerinti és más rászorulóknak esetében a szociális intézmények és intézkedések rendszerével valósítja meg³⁰

Magyarország törekszik arra, hogy az emberhez méltó lakhatás feltételeit és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést mindenki számára biztosítsa³¹

Mint láthattuk a Kormány számos olyan intézkedést kezdeményezett, mellyel segíteni próbál azokon az embereken, akik már - már kilátástalannak tűnő helyzetben vannak.

Sajnálatos módon a magyar lakosság lakáshitel állományának mértéke, azon belül is a deviza adósság drámai mértéke, ebből adódóan a bajba jutott hitelesek egyre növekvő száma hazánk egyik legsúlyosabb, legdrámaibb gazdasági, pénzügyi, és társadalmi problémája.

A fizetési nehézség a tapasztalatok alapján elsősorban a gyermekes családokban, okoz nagyobb nehézséget, mely egyenes arányban nő a gyermekek számának növekedésével.

Az alábbiakban azokat a már meghozott, bevezetésre került intézkedéseket mutatnám be, melyek szintén a szolidaritást voltak hivatottak tágabb alapokra helyezni.

5. 2010. májusában a Kormány a kilakoltatási moratóriumot meghosszabbította, először 2010. december 30-ig, majd 2011. április 15-ig, végül 2011. július 1-ig.

2011. december 1-től a téli kilakoltatási moratórium újra életbe lépett, mely december 1-től, május 1-ig tartott, a korábban már részletesen taglalt kivételektől eltekintve³².

További kedvezményt biztosított a jogalkotó, a Vht.-ben ma is jelen levő rendelkezéssel, mely szerint:

Adóst, ha határidőben eleget tesz kiköltözési kötelezettségének, és az ingatlant, a hirdetményben feltüntetett tartozékokkal együtt, kiürített állapotban átadja árverési vevőnek, továbbá legkésőbb a kiköltözési határidő lejártát követő 8 napon belül kérelmét a végrehajtónál előterjeszti az árverési vételár bizonyos százalékának megfelelő összeg részére visszajár, azaz:

- az 5 millió forint alatti árverési vételár esetén annak 1%-ának,
- 5 millió forint és azt meghaladó összegű árverési vételár esetén 50 000 forint és az 5 millió forint feletti rész 0,5%-ának,

²⁸ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. évi törvény 52/A. §. (6).

²⁹ Magyarország Alaptörvénye XIX. cikk

³⁰ Magyarország Alaptörvénye XXII. cikk (1)

³¹ Magyarország Alaptörvénye XXII. cikk (2)

³² <https://2010-2014.kormany.hu/hu/gyik/kormanyzati-intezkedesek-a-lakashitelesek-erdekeben> 2020.04.27.

- 10 millió Ft és azt meghaladó összegű árverési vételár esetén 75 000 forint és az a 10 millió forint feletti rész 0,25%-ának megfelelő összeg³³.

6. 2010. november 27-én lépett hatályba a nehéz helyzetben levő lakáshitelesek támogató törvénycsomag, illetve az öt pontos otthonvédelmi akcióterv (2011. májusában), melyhez 2011. július 1-ig – a kilakoltatási moratóriumhoz hasonlóan – limitált árverezés is társult, a bajba jutott hitelesek szociális megsegítése érdekében.

Az öt fő pont, amelyben a kormány és a bankok megállapodtak:

- a) Árfolyamgát.
- b) Fokozatos, limitált árverezés.
- c) Létrejön a Nemzeti Eszközkezelő.
- d) Devizaalapú lakáshitelezés – feltételekkel.
- e) Otthonvédelmi kamattámogatás.

A programban való részvételt az alábbi feltételekhez kötötték, tehát az a hiteladós élhetett vele, akinek:

- a) a devizakölcsönből származó fizetési késedelme nem haladja meg a 90 napot,
- b) aki nem áll fizetéskönnyítő program hatálya alatt,
- c) a hitel felvételekor a hitelösszeg nem haladta meg a 20 millió forintot.

7. 2011-ben kihirdetésre került a hitelszerződésből eredő kötelezettségeiknek eleget tenni nem tudó természetes személyek lakhatásának biztosításáról szóló 2011. évi CLXX. törvény (NET törvény)³⁴

A Nemzeti Eszközkezelő részére a törvény alapján egy lakóingatlan ajánlható fel - a teljesség igénye nélkül felsorolva - akkor,

- ha a hiteladós és a vele egy háztartásban élő hozzátartozója szociálisan rászorult személy,
- ha a bejelentett lakóhelyük 2014. december 31.-én és a kérelem benyújtásakor is az állam számára megvételre ajánlott ingatlanban található,
- más lakhatást biztosító használati joggal nem rendelkeznek,
- továbbá az ingatlanon, 2013. december 31.-e előtt megkötött jelzáloghitel-szerződés van, mely pénzügyi intézmény javára bejegyzett,
- a jelzáloghitel-szerződés fedezetét a bejelentett ingatlanon kívül más ingatlan nem képezi.

³³ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi. LIII. törvény 154/B. §.

³⁴ 2011. évi CLXX. törvény a hitelszerződésből eredő kötelezettségeiknek eleget tenni nem tudó természetes személyek lakhatásának biztosításáról

Fontos megjegyezni, hogy amennyiben a Nemzeti Eszközkezelő Adós ingatlanát megvásárolja, úgy nem szűnik meg automatikusan az összes tartozása, kizárólag a jelzálogjoggal biztosított követelés. A többi eljárás folytatódik tovább. Az ingatlan visszavásárlási joga mind a zálogkötelezettet, mind a hiteladóst megilleti még akkor is, ha időközben az ingatlan a települési önkormányzat tulajdonába kerül. A visszavásárlási jog azonban megszűnik, ha a lakóingatlanra a bérleti jog megszűnik, mely bekövetkezhet akár egy havi bérleti díj nem határidőben történő megfizetésével is.

8. A 2014. évi deviza hitelesekre vonatkozó rendelkezések (DH1. tv.)³⁵
A Kúria szerint az árfolyamkockázat viselésével kapcsolatos tájékoztatás elmaradása, vagy nem megfelelő volta esetén tisztességtelen („nem világos, nem érthető”) és így érvénytelen a szerződésnek az a rendelkezése, amely szerint az árfolyamkockázatot a fogasztó viseli.³⁶

9. 2014. október 6-án kihirdetésre került az újabb (DH2. tv.) törvény³⁷, mely a DH1. törvény hatálya alá tartozó kölcsönszerződésekre terjed ki.

10. 2015. október 2-án hirdették ki a forintosításról szóló törvényt,³⁸mely alapján a már felmondott deviza alapú kölcsönszerződésből eredő, még devizában nyilvántartott követelések kerülnek forintosításra. A felmondott szerződéseknél a követelés forintra átváltásának hatálya 2016. január 1. napja, a 2016. január 1-jén fennálló deviza tartozás kerül forintosításra.

A forintra átváltásnál alkalmazott árfolyam a 2015. augusztus 19. napján az MNB által hivatalosan jegyzett devizaárfolyam:

- 287,22 HUF/CHF;
- 309,2 HUF/EUR)

Ha ezen devizaárfolyam magasabb, akkor elengedésre kerül a felmondott kölcsönszerződésből eredő követelésünk devizaárfolyam különbözetére eső része,³⁹mely devizaárfolyam megegyezik a jelzáloghitelek forintosításához használt árfolyammal:

- 256,47 HUF/CHF;
- 308,97 HUF/EUR),

³⁵ 2014. évi XXXVIII. törvény a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről

³⁶ 2/2014 PJE határozat

³⁷ 2014. évi XL. törvény a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről

³⁸ 2015. évi CXLV. törvény egyes fogyasztói kölcsönszerződésekből eredő követelések forintra átváltásával kapcsolatos kérdések rendezéséről.

³⁹2014. évi LXXVII. törvény az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről 10. §.

11. A természetes személyek adósságrendezéséről szóló törvény (ARE)⁴⁰:

2015. szeptember 1-vel lépett hatályba, melynek célja az volt, hogy az adós - és valamennyi hitelezője felelős együttműködése során - az adós fizetőképességét helyreállítsa, azaz hozzájáruljon a fizetési nehézségekkel küzdők, továbbá a túlzottan eladósodottak számára egy fizetési fegyelmet megkövetelő adósságtörlesztési terv megalkotásához, mely a hitelezők méltányos igényeit is szem előtt tartva, az adós és családja létfenntartását és lakhatását biztosítja.⁴¹

A kialakult veszélyhelyzet miatt, azonban a Családi Csődvédelmi programban is változtatásokat eszközölt a Kormány, mely szerint a koronavírus vilájárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében, 2020. december 31.-ig fizetési moratórium került biztosításra⁴².

Az érintett személyeknek a fizetési moratórium érvényesítéséhez nincs teendőjük, ugyanis annak joghatásai az adósságrendezési eljárásban résztvevő személyek külön nyilatkozata nélkül, a jogszabály erejénél fogva állnak be.

Fontos azonban kiemelni, hogy a jogszabály lehetőséget biztosít arra, hogy az adósságrendezési eljárásban résztvevő személyek a fizetési kötelezettségüket változatlanul teljesítsék, ezzel elkerülve a fizetési moratórium alatt felhalmozódó kamatot és a futamidő hosszabbodását, mely természetesen továbbra is növekszik, nem stagnál az esetleges moratórium alatt.⁴³

12. 2018. decemberében újabb szolidaritási alappal bővült az adósoknak nyújtott segítség tárháza: a Nemzeti Eszközkezelő Programban részt vevő természetes személyek otthonteremtésének biztosításáról szóló törvény formájában⁴⁴.

A törvény elsődleges célja, hogy a Nemzeti Eszközkezelő Programban résztvevő természetes személyek megszerezzék a jelenleg bérelt ingatlanuk tulajdonjogát. A konstrukció lényege, hogy a fizetési kötelezettségeiknek eleget tevő bérlők és az otthonteremtés minél szélesebb körben történő biztosítása érdekében a bérlők közeli hozzátartozói lehetőséget kapnak arra, hogy jelentős kedvezmények igénybevételeivel, egyösszegben megvásárolják az általuk bérelt ingatlant. Ilyen kedvezménynek minősül:

- hogy a vételár számítás során az állam nem számít fel kamatot,
- valamint a vételárba beszámításra kerül a bérlő által már megfizetett bérleti díj.

A vevő kérelmére az állam további százalékos mértékű vételár kedvezményt nyújt elidegenítési és terhelési tilalom bejegyzésének terhe mellett.

⁴⁰ 2015. évi törvény a természetes személyek adósságrendezéséről

⁴¹ <http://www.csodvedelem.gov.hu/hirek/32> 2020.02.18.

⁴² 47/2020 (III.18.) Kormány Rendelet, illetve 62/2020(III.24.) Kormány Rendelet

⁴³ <http://www.csodvedelem.gov.hu/hirek/50> 2020.04.26.

⁴⁴2018. évi CIII. törvény a Nemzeti Eszközkezelő Programban részt vevő természetes személyek otthonteremtésének biztosításáról.

Mint említettem, hogy ezek a jogszabályok csak a jelzálogjog által biztosított követelések tekintetében jelentik, hogy adós megszabadulhat a hitelétől, ha vagyónát a Nemzeti Vagyonkezelő megvásárolta.

A rendelet tehát gyors megoldásként szolgálhat azoknak az embereknek, akiknek nehézséget okoz a fizetés, másfelől azonban, a törvény szigorú feltételeinek nem teljesítése esetén, az emberek gyorsan visszakerülhetnek az utcára.

Hozzáteszem, a Kormány az előzőekben ismertetett intézkedéseket, mintegy szolidaritást mutatva feléjük, az adósok helyzetének megkönnyítése céljából hozta létre. Úgy vélem azonban, hogy az intézkedéseknek nem szabadna egyoldalúnak lenniük, tehát az együttműködést mindkét fél számára szükségesnek tartanám.

Az intézkedések meghozatala ellenére azonban, nem látszik, hogy az eljárások csökkenő tendenciát mutatnának, az Adósok, és velük együtt az árverések, kilakoltatások száma is évről-évre növekedni látszik.

Bár úgy tűnik, hogy a fent tárgyalt rendelkezések mintegy átmeneti megoldást nyújtanak az adósok számára, álláspontom szerint azonban ezek még messze vannak attól, hogy elegendőek legyenek, sőt mi több, sok esetben csak tűzoltást - nem igazán megoldásokat - jelentenek a problémáikra.

Sajnálatos módon Magyarországon a végrehajtási eljárások nem kapcsolódnak össze a szociális hálózattal, pedig sokszor nagy szükség lenne rá.

A szolidaritásnak sok arca van. Elképzelésem szerint lenne lehetőség a végrehajtási eljárások során a bővebb alkalmazásukra, de csakis közös erőfeszítéssel. Az egyoldalú energiabefektetés nem hozza meg a kívánt eredményt. Mindkét fél aktív közreműködése kell az optimális cél eléréséhez!

Hiába biztosít a jogszabály kedvezményeket, hiába próbálunk a különböző adósságrendezési programokkal az adósokon segíteni, ha adósok nem működnek közre, a szolidaritás egyoldalú.

V. Veszélyhelyzet

A bevezetésben taglalt szolidaritás fogalma az Európai Unió egyik alapvető értéke is, valamint a közös európai menekültügyi politika 1999-ben megkezdett kidolgozása óta annak irányadó elve. A szolidaritást az Európai Unió működéséről szóló szerződés 80. cikke is rögzíti⁴⁵. A szolidaritásnak ugyanakkor felelősséggel is kell társulnia.

Figyelemmel a 2020. március 11-én a Magyar Közlönyben kihirdetett „veszélyhelyzetre”,⁴⁶ Magyarország Alaptörvényében foglaltak alapján⁴⁷, szinte másról sem beszélnek manapság a médiában, a rádióban vagy a napilapokban, internetes portálokon, mint a koronavírus terjedéséről, a napi áldozatokról, továbbá - a kialakult helyzetre való tekintettel - a szükséges intézkedések megtételéről, új rendeletek megalkotásáról, melyekkel az emberek segítségére lehet a Kormány. Manapság a szolidaritásnak különösen nagy szerep jut, hiszen a COVID-19 néven ismeretes új típusú koronavírus, 2020. március 11-én az Egészségügyi

⁴⁵ https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:12012E/TXT_2020.04.26.

⁴⁶ 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet veszélyhelyzet kihirdetéséről

⁴⁷ Magyarország Alaptörvénye 53. cikk (1)

Világszervezet (WHO) hivatalosan is viláגיárványnak minősítette, mely 2019. december 12-től kezdve - a kínai Hupej tartományon belül, Vuhan városából kiindulva - végig söpör minden kontinensen, kivétel nélkül.

Úgy tűnik, a történelem megismétli önmagát, a gazdaság hanyatlását illetően, mely a 2008-as gazdasági válságot is felülmúltni látszik, azonban attól eltérően, most nem a banki jellegű pénzügyi vállalkozások állnak a válság középpontjában.

A Kormány által hozott intézkedések, a végrehajtást sem hagyták érintetlenül. 2020. március 23-án éjjel kihirdetésre került a Magyar Közlönyben, az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során a végrehajtással kapcsolatban teendő intézkedésekről szóló 57/2020. (III. 23.) Korm. rendelet, mely a kihirdetést követő naptól, radikálisan átformálta a végrehajtók munkáját Magyarországon.

Az ingatlanokkal, illetve a kilakoltatásokkal kapcsolatos rendelkezéseket az alábbiak szerint módosította a rendelet:

„Ingatlan kiürítése iránt, azzal összefüggésben intézkedni, valamint ingatlan kiürítésére irányuló helyszíni eljárási cselekményt foganatosítani a veszélyhelyzet megszűnését követően lehet...” (azt követő 15. napon legkorábban)

Ha a veszélyhelyzet megszűnését követő 15. nap november 15. és április 30. napja közötti időszakra esik, a határidő április 30. napját követő 15. napon újratekődik. Tehát a moratórium ideje is kitolódik.

„A végrehajtó a természetes személy adós lakóingatlanának árverezése iránt - az ingatlan árveréséről szóló hirdetmény közzététele iránt - legkorábban a veszélyhelyzet megszűnését követő 15. napon intézkedhet.”

„A végrehajtó a természetes személy adós lakóingatlanának folyamatos árverezése iránti hirdetménye kapcsán a lakóingatlanra érkező vételi ajánlatot tenni kívánó árverező felhasználói nevének és jelszavának aktiválása iránt legkorábban a veszélyhelyzet megszűnését követő 15. napon intézkedhet.”⁴⁸

Hasonló intézkedéseket vezetett be Németország is a kilakoltatások terén, 2020. április 1-jén kezdődő határidővel a kilakoltatási tilalomra vonatkozóan. Magyarországtól eltérően azonban náluk az intézkedések kizárólag a bérlakásokból való kilakoltatások meggátolására kerültek bevezetésre. A végrehajtási eljárásokat változatlanul hagyták, nemkülönben számos egyéb országban, beleértve az egyesült Államokat is.

⁴⁸ 57/2020 (III.23.) Kormány Rendelet az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során a végrehajtással kapcsolatban teendő intézkedésekről

A német szövetségi kormány meg akarja óvni a bérlőket a kilakoltatástól a koronavírusos időszak alatt. Rüdiger Petz, a minisztérium szóvivője elmondta: „azon dolgozunk, hogy senki se veszítse el otthonát.”

Az igazságügyi, belügyi és gazdasági minisztériumok által készített jelentések szerint az ügynökség arról számol be, hogy a bérlőket nem szabad értesíteni a Corona-válság miatt a bérleti adósságok miatt felmondásáról. Ezt 2020. április 1-jétől szeptember 30-ig kell alkalmazni a bérleti adósságokra. Alapvetően azonban a bérlő kötelezettsége marad a bérleti díj megfizetésére.

A német Szociáldemokrata Párt (SPD) jogi szakértője, Johannes Fechner elmondta: "A lakóépület és a kereskedelmi bérleti díjak esetében a járvány idején a bérleti díjakat elhalasztják. [...] Senkinek sem kell attól tartania, hogy elveszíti lakását, mert a Corona-válság miatt már nem tudja fizetni a bérleti díjat".⁴⁹

"Ezt a különleges lakhatási támogatást olyan esetekre kell alkalmazni, amelyekről bebizonyosodott, hogy hatalmas jövedelemkieséssel rendelkeznek, rászorulók, és amelyek egyébként nem képesek fizetni." - mondta a német Szabad Demokrata Párt (FDP) építési és lakáspolitikai szóvivője, Daniel Föst.⁵⁰

Németországban a Szenátusi Igazságügyi Igazgatóság bejelentette, hogy az összes végrehajtási intézkedésért felelős berlini kerületi bíróság a megfelelő rendeleteket kibocsátotta. A Köpenicki kerületi bíróság például azt javasolta, hogy a végrehajtók "szüntessék meg" a helyszíni eljárásokat, kerüljék el az adósokkal vagy hitelezőkkel való bármilyen kapcsolatot. Az előre egyeztetett helyszíneket, a hitelezőkkel folytatott konzultációt követően szintén törölték.

Azok is részesülnek ezen intézkedések biztosította előnyökben, akik elmaradtak a gáz-, víz- vagy villanyszámlájuk befizetésével. Mint láthatjuk a németek által hozott intézkedések a végrehajtási eljárásokat gyakorlatilag változatlan formában hagyják, kizárólag a helyszíni eljárások lefolytatását korlátozzák.

Magyarországon az új rendelet értelmében, a Nemzeti Adó-és Vámhivatalnál, továbbá az Önkormányzatoknál folyamatban levő adóvégrehajtások is felfüggesztésre kerültek⁵¹. Ennek köszönhetően a végrehajtási cselekmények az adóhatóság által átadott ügyek tekintetében sem foganatosíthatók, pénzüsszegek nem számolhatók el, a letiltásokat fel kellett függeszteni, az árveréseket törölni kellett.

Ezzel szemben, az adóhivatalok nem állítják le a végrehajtási eljárásokat Németországban. "A folyamatos jövedelem fontos a likviditás biztosításához és a közösség működésének fenntartásához. "Ezért a berlini adóhivatalok beszédési és végrehajtási eljárásait nem szüntetik meg.

⁴⁹<https://www.manager-magazin.de/politik/deutschland/corona-bund-will-mieter-vor-zwangsräumung-schuetzen-a-1305631.html> 2020. 03. 25.

⁵⁰<https://www.olderburger-onlinezeitung.de/nachrichten/coronavirus-bundesregierung-prueft-massnahmen-zum-mieterschutz-36946.html> 2020. 03. 25.

⁵¹ 57/2020 (III.23.) Kormány Rendelet 9. §.

A Szenátusi Pénzügyminisztérium szerint azonban a szövetségi és az állami kormányok adóügyi intézkedéseket fogadtak el a Corona-válság miatt. "Ez megkönnyíti, a koronavírus által okozott járvány által közvetlenül érintett személyek számára, az olyan méltányossági intézkedéseket, mint például a halasztás, az adóelőleg csökkentése".⁵²

Úgy vélem, számos intézkedés megtételére valóban szükség van, tekintettel arra, hogy a végrehajtás amúgy is szankcionál, de mégis fontos része a jogszolgáltatásnak. Ahogy Frank Ignác megfogalmazta: „Hiába volna törvényszéket tartani, ha az ítélet végrehajtása nem következne.”⁵³

Bizonyos tekintetben azonban, az új árverések kitűzésének meggátolása, a természetes személyek lakóingatlanára vonatkozóan, nem biztos, hogy hosszú távon túl sok előnnyel járna, ha az adósok érdekeit helyezük előtérbe. Pillanatnyilag természetesen jelenhet megoldást, azonban, ha a kilakoltatási moratórium vonatkozásában hozott módosítást nézzük, gyakorlatilag nincs jelentősége annak, hogy az ingatlan értékesítésre kerül, vagy sem, hiszen adósnak nem kell elhagynia azt. Tovább fűzve a gondolatmenetet, ha a kötelezett ingatlan értékesítésre kerülne, akkor a befolyó összegből akár meg is térülhetne a tartozás, vagy legalább a kamatok nagymértékben csökkennének. A kamatok vonatkozásában hosszú távon semmiféle redukció nem várható. A veszélyhelyzet elmúlása után az eljárások, az addig felhalmozott hátralékkal növelt követelésekre ugyanúgy folynak tovább. Amennyiben a jelenlegi tendencia folytatódik, márpedig a mostani válság tovább fog gyűrűzni, tetézve a 2008-as válságot, akkor 2021-ben komoly törlesztőrészlet-emelkedéssel nézhetnek szembe az adósok.⁵⁴ Fenti intézkedés, bár kétséget kizárólag az államtól erőn felüli teljesítést igényel, nézőpontom szerint, pillanatnyi megoldást, lélegzetvételt jelenthet csupán - hosszú távú következményeibe egyelőre senki nem gondol, vagy nem is mer belegondolni.

További problémát jelent az is, hogy a követelések jogcíme alapján nem történt differenciálás az eljárások vonatkozásában. Gondolok itt arra az esetre, ha az eljárás mondjuk gyermektartásdíj behajtására irányult, mely első ranghelyen szerepel a kielégítési sorrend tekintetében.⁵⁵ Ebből adódóan, a gyermek az, aki nem jut az őt megillető összeghez. Említhetném azonban a jogszabályon alapuló egyéb tartásdíjat, de akár a munkavállalói munkabért és a vele egy tekintet alá eső járandóságot is.⁵⁶ Be kell látni, nem lehet az eljárásokat kizárólag a devizahitelekre, illetve a faktorcégek által megvásárolt követelésekre szorítani, annál sokkal többről szól a végrehajtás folyamata.

Meglátásom alapján, a Kormány intézkedései, elsősorban azon emberek vonatkozásában kellene, hogy szolidaritást tanúsítsanak, akik határidőben eleget tettek esetleges részletfizetési kötelezettségeiknek, azonban a járvány elterjedésének megakadályozása miatt bevezetett intézkedéseknek köszönhetően, talán elveszítették munkahelyüket, fizetési nehézségeik akadtak. Azok az emberek,

⁵² <https://www.rbb24.de/politik/thema/2020/coronavirus/beitraege/berlin-keine-wohnung-raeumung-sperrungen-strom-gas-wasser-corona-krise.html> 2020.03.25.

⁵³ Frank Ignác: A közigazság törvénye magyar honban, Második rész I. darab Buda, 1846. 277. o.

⁵⁴ <https://www.penzcentrum.hu/hitel/a-19-legfontosabb-kerdes-es-valasz-a-hiteltorlesztési-moratoriumrol.1090803.html> 2020. 03. 26.

⁵⁵ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 165. §.

⁵⁶ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 165. §. (1).

akik eddig sem fizettek, ezután sem fognak, sőt, (személyes tapasztalatok alapján elmondható) a helyzet még inkább elmérgesedni látszik közöttük, illetve a végrehajtók között, mely a leveleik hangvételén, illetve a telefonban tanúsított viselkedésükből határozottan kitűnik. Úgy vélem, ahhoz, hogy ne uralkodjon el az országban a teljes anarchia az eljárások vonatkozásában, számos esetben követni kellene a környező országok politikáját. Nem biztos, hogy mindenki számára ugyanazon kedvezményeket kellene biztosítani, vagy legalábbis bizonyos feltételek bevezetésével.

VI. Mit tehetünk még? (megoldások, esetleges javaslatok a problémák orvosolására)

Fedélhez jutni, alapvető emberi jog, és egyben alapvető emberi szükséglet is. A biztonság, a biztos háttér, minden embernek alapvető szükséglet ahhoz, hogy munkáját képes legyen ellátni, a családja számára képes legyen egy anyagi biztonságot és egyben a megfelelő életszínvonalat megteremteni. A szerencsétlenül járt, otthonukat elvesztő emberek számára – még a veszélyhelyzet nélkül is - nagy kihívást jelent, hogy visszatérjenek a mindennapi életbe, sokszor kilátástalannak tűnik mindez. Rendkívüli erőfeszítésbe telik minden ember, család számára az új otthon megteremtése, hiszen a kiszolgáltatottság, megalázottság érzésén nem olyan könnyű felülkerekedni.

Belátható tehát, hogy megfelelő otthon és segítség nélkül sok esetben a probléma csak tovább burjánzik. Ha nincs meg az anyagi háttér, az életszínvonal hanyatlak, az egyik alapvető emberi jog hiánya előidézi egy másik háttérbe szorulását. Gondoljunk csak bele, ha a szülő szociális helyzete romlik, csökken a gyermeke esélye arra, hogy megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődésben, védelemben és gondoskodásban részesüljön. A probléma, problémát szül.

A szakirodalom négy európai modellt különböztet meg az állami szerepvállalás tekintetében:

- mediterrán,
- skandináv,
- angolszász és a
- kontinentális modellt.

A különbségeket leginkább az adóztatás, az állami újraelosztás és a piaci folyamatokba történő állami beavatkozás eltérő mértéke adja. (Az angolszász modell lényege az alacsony adószint, az alacsony állami újraelosztás és a piaci folyamatokhoz semleges viszonyuló állam.)⁵⁷ A skandináv modell országai közé Svédország, Finnország, Dánia és Hollandia sorolható. Ezeket az országokat a kirívóan magas adószint és a jelentős társadalmi újraelosztás jellemzi, kiemelkedő a szociális ellátások és a közszolgáltatások szintje is. A skandináv modell másik

⁵⁷ <http://www.atv.hu/belfold/20180128-mukodhet-a-skandinav-modell-magyarorszagon>
2020. 03. 07.

jellemzője, a kiemelkedő szintű szociális ellátás és a magas szintű közszolgáltatások⁵⁸.

Magyarországon sajnálatos módon, mint már említettem, a szociális munkások bevonása egyáltalán nem valósult meg a végrehajtás területén, annak ellenére, hogy sokszor a tájékozottság hiánya, illetve a teljes elkeseredettség jellemzi a társadalom ide jutott rétegeit, mely a megfelelő intézkedések megtételével javítható volna.

Egy teljesen új szociális modell kiépítése mindig sokba kerül, a problémákat meg kell oldani, ami kizárólagosan csak közfinanszírozásból nem várható el.

Úgy látom, hogy szükség lenne egy, a szolidaritáson alapuló közösségi hálózat kiépítésére, amely a végrehajtási eljáráshoz szorosan kapcsolódik.

Tekintettel arra, hogy a végrehajtásban dolgozom, a gyakorlati tapasztalatok alapján számos lehetőséget látok ezen szociális struktúra kiépítésére.

Szeretném azonban felhívni mindenki figyelmét arra, hogy a rendszerek nagy része már kiépült, melyeket csupán tovább kellene fejleszteni, valamint újra kellene tervezni. Ezen folyamatokhoz tehát, a már meglévő források újra csoportosítására lenne szükség, melyek megvalósításával a szisztéma működhethet, a kormány többletkiadásai nélkül.

A végrehajtási eljárás célja az lenne, hogy orvosolja a csak egy lakóingatlanral rendelkező, valamint az egyedülálló szülők lakhatási problémáit, továbbá elősegítse megélhetésüket.

Mind az állam, mind a Magyar Bírósági Végrehajtói Kar, az Igazságügyi Minisztérium, a Bíróság, a Közjegyzők, a Munkaadók, a Bírósági Tisztviselők, sőt még az Adósok is hozzájárulhatnának egy valódi szociális ellátórendszer működéséhez - pénzügyi hozzájárulásokkal -, mely mintegy szolidaritási alapon működő (társadalombiztosító rendszerhez hasonló) rendszerként működhethet. Meglátásom alapján az alábbi javaslatok jogszabályban való foglalásával, esetlegesen javítható volna mind a Végrehajtók, a bírói rendszer, továbbá a Magyar Bírósági Végrehajtói Kar megítélése is!

VII. A végrehajtási eljárással összekapcsolt szolidaritási alapon működő szociális ellátó hálózat kiépítésének elvi koncepciója

Cél: végrehajtási eljárás során az egyetlen lakóingatlanral rendelkező, együttműködő családok, és egyedülálló személyek lakhatási problémáinak orvoslása, önálló megélhetésének elősegítése

Szolidaritás elvárható valamennyi résztvevőtől, érintettől. A résztvevők és érintettek köre:

⁵⁸ <http://www.atv.hu/belfold/20180128-mukodhet-a-skandinav-modell-magyarorszagon>

1. táblázat. Végrehajtási eljárásban résztvevők és érintettek köre

Sorszám	Fél megnevezése	Érintett jogintézmény	Közreműködés formája	Hozzájárulás mértéke
1.	Adós	Kiköltözési kötelezettség	Önkéntes jogkövetés, szociális hálózatba történő regisztráció és együttműködés	
2.	Végrehajtást Kérő	Végrehajtási okirat kiállítása		Ügyértékhez igazodó hozzájárulás
3.	Adós munkáltatója	Munkaszerződés	Közhiteles nyilvántartásból adatigénylés	Munkaviszony létesítés során kötelező közhiteles nyilvántartás lekérdezési díja
4.	Árverési Vevő	Árverési rendszer, illetékszabályok	Évenként megújítandó árverési regisztráció	Éves regisztrációs díj, emelt összegű vagyonszerzési illeték
5.	Bíróság	Kifogás, végrehajtási okirat kiállítás		Pertárgyértékhez igazodó hozzájárulás
6.	Nav	Illeték	Illeték beszédése és elosztása	Árverési vétel jogcímén szerzett ingatlan illetékének emelése
7.	Önkormányzatok	Előárverezési jog, szociális hálózat	Szociális hálózat működtetése	Szociális munkások biztosítása, ingatlankezelés, tanácsadás
8.	Nemzeti Eszközkezelő	Net. törvény	Megvásárolt ingatlanok felajánlása	Kedvezményes bérleti díj, önkormányzati kezelésbe adás
9.	Kar	Kari költségátalány, közhiteles nyilvántartás	Meglévő nyilvántartások fejlesztése, kezelés	Nyilvántartások, pénzeszközök kezelése, költségátalányból történő hozzájárulás
10.	Végrehajtó	Árverési regisztráció, költségátalány,	Felvilágosítás, adatszolgáltatás, kapcsolattartás adóssokkal és szociális hálózattal	Éves regisztrációs díjhoz igazodó

Forrás: saját szerkesztés

1. Adós

Kizárólag az együttműködő, családos, vagy egyedülálló személyek, akik egyetlen lakóingatlanuk elvesztették, vagy az elvesztés lehetősége fennáll.

A Vht.-ben foglalt rendelkezés alapján⁵⁹, a jogszabályban megítélt összegek adósnak való kiutalásával annak felhasználása nem biztos, hogy a megfelelő helyre fordítódik. Adósoknak visszajáró összegeket, teljes egészében a szociális alapba forgatnám, mintegy ösztönözve őket a jogkövető magatartásra, az ingatlan elhagyására vonatkozó rendelkezéseket szem előtt tartva.

2. Végrehajtási okirat kiállításának díja (bíróság, közjegyző)

Végrehajtást Kérői oldal a végrehajtás elrendelésével, az elrendelés összegéhez igazodó külön díjjal egyúttal szolidaritást is tanúsít Adósokkal. Elrendelés iránti kérelem valóban indokolt esetben.

3. Munkabér letiltás közhiteles nyilvántartás fejlesztésével

Munkaviszony létesítése során a Kar által működtetett közhiteles nyilvántartásának kötelező lekérdezése díj ellenében. Gazdaság fehéredik, munkáltató felelőssége csökken, letiltás folyamatossá válik, NEAK, végrehajtók leterhelése csökken.

A munkáltatóknak minden munkaszerződés megkötését megelőzően le kellene kérnie (díj ellenében, mely a rendszer üzemeltetésével összhangban áll, és szintén a szociális alapba folyik be) a leendő munkavállalók adatait. Van-e tartozása, folyik-e ellene végrehajtás? Nagyobb biztonságot jelentene a munkáltatóknak, illetve a letiltások is gördülékenyebben mennének, hiszen nem kellene mindig új megkeresésekkel bombázni a NEAK rendszerét, továbbá a letiltás folyamatossá válhat, a végrehajtónak mindig csak az aktuális tartozás egyenlegét kellene a munkáltatókkal közölni.

4. Árverési regisztráció

Az árverési regisztráció díja 6.000 Ft. „Örökös regisztráció” fenntartása indokolatlan. Adatkezelési, adatvédelmi problémák, „alvó” regisztráltak.

Adatváltozás, vagy 1 év elteltével kötelező megújítás! Az árverési regisztrációs díjak újragondolása (egy már meglévő kari rendszer továbbfejlesztésével), a befolyt összegek átcsoportosítása. A felesleges adattárolás megszűnne, az adatvédelem, adatkezelés kontrolálhatóbbá válna.

5. Kifogás díja

Méltatlan a Bírószági rendszerhez a jelenlegi 15.000 Ft.- illeték, pertárgyértékhez igazodó díjak bevezetése indokolt. Valóban indokolt kifogások megjelenése, Bírószág leterheltségének csökkenése, végrehajtási eljárások gyorsítása.

Költségmentesség az arra rászorultak számára továbbra is biztosított.

6. NAV

Árverési vétel jogcímen történő vagyonszerzési illeték emelése, beszedése és elosztása. Az Illetéktörvényben foglalt 4%-os illeték emelése⁶⁰ (tekintettel arra, hogy árverésen az ingatlanok a piaci áron, vagy az alatt kelnek el a legtöbb vidéki

⁵⁹ A bírószági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 154/B. (1).

⁶⁰ Az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény 19.§. (1).

településen) azon ingatlanok vonatkozásában, melyeket árverésen vásároltak, az így keletkező plusz% szintén a szociális alap tárgyát képezhetné.

7. Önkormányzatok

Tekintettel arra, hogy az Önkormányzatok az árverések során előárverezési joggal rendelkeznek⁶¹, lehetőségük nyílna adások ingatlanát árverés keretében megvásárolniuk, mely ingatlan szociális hálózatba való bevonásával a rászorulókat elhelyezése biztosított lenne. Ezen felül a szociális munkások bevonásával az ingatlankezelés, illetve bizonyos fajta tanácsadás is működhetne.

8. Nemzeti Eszközkezelő

A Nemzeti eszközkezelő tulajdonában álló ingatlanok, melyek nem kerültek az Önkormányzatok tulajdonába, továbbá érvényes bérleti szerződéssel nem rendelkeznek, szintén bevonásra kerülhetnének a szociális ellátórendszerbe. Kedvezményes bérleti díj bejében újra bérbe adhatóvá válnának, vagy átadásra kerülnének Önkormányzatok kezelésébe.

9. Karnak járó költségátalány

A behajtott összeg valamely %-os formájának a szociális alaphoz történő rendelése. Meglévő nyilvántartások használata, továbbfejlesztése és kezelése.

10. Végrehajtó

Személyes kapcsolat az érintettekkel, (legjobban ismeri a rászorulókat és a lehetőségeket) árverési regisztrációk kezelése, kapcsolat keresése a szociális hálózattal.

VIII. Összefoglalás

Az Egyház társadalmi tanításában a szabadság és felelősség, az igazságosság és szolidaritás értékei teremtenek egyensúlyt az egyén és a közösség között, aminek hatására az ember felszabadul a testi és szellemi létfeltételeit gátló hatások alól⁶².

Ezt a fejlődésre nyitott harmonikus állapotot nevezi a katolikus társadalmi tanítás közjónak.

Habermas szerint „társadalomintegráló erejét a jog végső soron a társadalmi szolidaritás forrásaiból meríti⁶³.

A kölcsönös szolidaritás fejlesztése mellett, alanyi jogon védelmet kellene kapni, hogy mindenki védve legyen a kényszerkilakoltatások ellen, hogy ne lehessen emberek, sőt gyermekes családokat az otthonuktól megfosztani nem biztosítva számukra a továbbiakban a megfelelő lakhatást. Fedélhez jutni, alapvető emberi jog, és egyben alapvető emberi szükséglet is.

Megfelelő anyagi háttér és összefogás nélkül azonban a kilakoltatott emberek sorsa számos esetben sajnos megpecsétlődik.

⁶¹ A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 143. §. (1) h).

⁶² http://www.ncsszi.hu/download.php?file_id=973

⁶³ Jürgen Habermas: Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechts, 1992.

A szolidaritás elve, mint normatív társadalomelv mindenekelőtt és legfőképpen jogelv, hangsúlyozza Nell Breuning⁶⁴.

A társadalometikai elv tehát megköveteli azt, hogy a szolidaritást beépítsék a szabályrendszerekbe, a keretrendelkezésekbe, alkalmazva azt a hétköznapiakban az arra rászorulóknál.

A társadalometikai elv, illetve az individuáletika összekapcsolásával, mely a személyes erkölcsösségben mutatkozik meg, nézőpontom szerint, egy szolidaritáselvű intézményi struktúra megvalósítható lenne.

A szolidaritás, mint azt már a bevezetőben hangsúlyoztam, a hétköznapi értelemben *kölcsönös kötelezettégvállalást, illetve egymás megsegítésének a készségét* kell, hogy jelentse. Semmiképpen nem szabad, hogy a szolidaritás alkalmazása kizárólagosan az egyik félre szorítkozzon, mintegy *egyoldalúan eltolódjon*. Hazánkban úgy látom, a jelen pillanatban meghozott intézkedések egyensúlyát kellene megtalálni, mely egyaránt kedvez mindkét félnek. A végrehajtási eljárások során a pillanatnyi megoldás nem hiszem, hogy célravezető, értem ezalatt a korlátozások bevezetését az árverések terén, továbbá az adóvégrehajtások teljes felfüggesztését.

A szolidaritás célja, hogy ösztönzően hassunk egymásra, kölcsönösen és mindenkire nézve igazságosan gondoskodjunk egymásról. A szolidaritás akkor működik a legjobban, ha tiszteletben tartjuk egymás eltérő szükségleteit és életkörülményeit, megértjük, hogy a szolidaritásnak számos módja van, és összehangoljuk válaszainkat.

Az alkotmányos alapjogok az Alaptörvényben fogalmazódnak meg. Az Alaptörvény azonban kiegészítésre szorul, nem minősíthető lezárt és kimerítő szabályozásnak, mivel csak az alapvető és legjelentősebb kérdéseket regulálja.⁶⁵

Az Alkotmány tehát egy összefoglaló alapszabály, a részletesebb szabályozás a törvényeken keresztül zajlik. Az Alkotmányjogot mintegy „anyagjogként” jelöli a szakirodalom, hiszen nagy részét más jogágak is magukban foglalják, illetve foglalhatják.

„Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.”⁶⁶

Ebből kiindulva talán jó úton haladhatunk valamiféle megoldás felé, ha érvényesítjük az arányosság elvét, vagyis a kívánt cél fontossága és az ennek elérése érdekében okozott érdeksérelem között megpróbálunk valamiféle egyensúlyt, arányosságot találni.

A rendelkezésünkre álló források kiaknázásával, egy szolidaritáson alapuló finanszírozási rendszer kialakításával létrehozott szociális alappal segítség nyújtható, a ténylegesen rászoruló és együttműködő egyének részére, még a jelen helyzetben is.

Szem előtt kellene tartanunk, hogy az igazi erkölcs nem egy egyszerű „én-te” viszony, hanem komplex „mi” kapcsolat⁶⁷.

⁶⁴ Arno Anzenbacher, Keresztény társadalometika, 2001. 188.o.

⁶⁵ Petrétei, Magyar Alkotmányjog I., 2002, Pécs.

⁶⁶ Magyarország Alaptörvénye I. cikk (3).

⁶⁷ Kézikönyv az egyházi fenntartású intézmények számára, Birher Nándor: Jog, erkölcs, vallás 2020.

Irodalomjegyzék

Andorka, R. (2006) *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris.

Anzenbacher, A. (2001) *Keresztény társadalometika*. Budapest: Szent István Társulat.

Birher, N. (2020) *Kézikönyv az egyházi fenntartású intézmények számára, Jog, erkölcs, vallás*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam - és Jogtudományi Kar.

Farkas P. A katolikus egyház társadalmi tanításának alapelvei és gyakorlati alkalmazásuk. *Kötélékek*, 11 (2) 28-39.

Elérhető: http://www.ncsszi.hu/download.php?file_id=973 (Letöltve: 2020.02.28.)

Frank, I. (1846) *A közigazság törvénye magyar honban, Második rész I*. Buda: Magyar Királyi Egyetem. 277. o.

Habermas, J. (1992) *Faktizitat und Geltung. Beitrage zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechst*. Frankfurt: Suhrkamp.

Maczonkai, M. (2005) *Jogszociológia*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus.

Petrétei, J. (2002) *Magyar Alkotmányjog I*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus.

Sik, D. (2018) Szolidaritás a késő modernitásban. *Szociológiai Szemle*, 28 (1) pp. 4-32.

Takács, E. (2019) Társadalmi szolidaritás vs reflexív szolidaritás. Durkheim szolidaritáskonceptiója a későmodernitásban. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 9 (2) pp. 42-57. Elérhető: https://socio.hu/uploads/files/2019_2/32_takacs.pdf (Letöltve: 2020.04.26.)

Linkjegyzék

ATV (2018) *Működhet a skandináv modell Magyarországon?* Elérhető: <http://www.atv.hu/belfold/20180128-mukodhet-a-skandinav-modell-magyarorszagon> (Letöltve:2020. 03. 07.)

Családi Csődvédelmi Szolgálat honlapja (2016) *Március 1. napjáig igényelhetnek csődvédelmet azok, akiknek lakóingatlana veszélyben van*. Elérhető: <http://www.csodvedelem.gov.hu/hirek/32> (Letöltve: 2020.02.18.)

Családi Csődvédelmi Szolgálat honlapja (2020) *Fontos információk a fizetési moratóriummal kapcsolatban!* Elérhető: <http://www.csodvedelem.gov.hu/hirek/50> (Letöltve: 2020.04.26.)

EUR-Lex. Access to European Union Law. (2012) *Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata*. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:12012E/TXT> (Letöltve: 2020.04.26.)

Kereszténydemokrácia tudásbázis (2013) *A kereszténydemokrácia története*. Elérhető: <https://barankovics.hu/keresztenydemokracia-adatbazis/a-keresztenydemokracia-tortenete> (Letöltve: 2020.04.25.)

Kormányportál (2012) *Kormányzati intézkedések a lakáshitelesek érdekében (frissített - 2012.06.25.)* Elérhető: <https://2010-2014.kormany.hu/hu/gyik/kormanyzati-intezkedesek-a-lakashitelesek-erdekeben> (Letöltve: 2020.04.27.)

La Santa Sede (Vatican) (2004) *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*. Elérhető: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_hu.html (Letöltve: 2020.04.20.)

Manager Magazin (2020) *Bund will Mieter in Corona-Krise schützen*. Elérhető: <https://www.manager-magazin.de/politik/deutschland/corona-bund-will-mieter-vor-zwangsräumung-schuetzen-a-1305631.html> (Letöltve: 2020. 03. 25.)

OOZ Oldenburger Onlinezeitung (2020) *Coronavirus: Bundesregierung prüft Maßnahmen zum Mieterschutz*. Elérhető: <https://www.oldenburger-onlinezeitung.de/nachrichten/coronavirus-bundesregierung-prueft-massnahmen-zum-mieterschutz-36946.html> (Letöltve:2020. 03. 25.)

Pénzcentrum (2020) *A 19 legfontosabb kérdés és válasz a hiteltörlesztési moratóriumról*. Elérhető: <https://www.penzcentrum.hu/hitel/a-19-legfontosabb-kerdes-es-valasz-a-hiteltorlesztesi-moratoriumrol.1090803.html> (Letöltve: 2020. 03. 26.)

RBB24 (2020) *In Berlin werden vorerst keine Wohnungen geräumt*. Elérhető: <https://www.rbb24.de/politik/thema/2020/coronavirus/beitraege/berlin-keine-wohnung-raeumung-sperrungen-strom-gas-wasser-corona-krise.html> (Letöltve: 2020.03.25.)

Jogszabályjegyzék

2/2014 PJE határozat.

2011. évi CLXX. törvény a hitelszerződésből eredő kötelezettségeiknek eleget tenni nem tudó természetes személyek lakhatásának biztosításáról.

2014. évi LXXVII. törvény az egyes fogyasztói kölcsönszerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről 10. §.

2014. évi XL. törvény a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről.

2014. évi XXXVIII. törvény a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről.

2015. évi CXLV. törvény az egyes fogyasztói kölcsönszerződésekből eredő követelések forintra átváltásával kapcsolatos kérdések rendezéséről.

2015. évi törvény a természetes személyek adósságrendezéséről.

2018. évi CIII. törvény a Nemzeti Eszközkezelő Programban részt vevő természetes személyek otthonderemtésének biztosításáról.

35/2015.(II.25.) IM rendelet az önálló bírósági végrehajtó intézkedése ellen benyújtott panaszügyek intézéséről, a panaszügyek felügyeletéről és a fegyelmi ügyek nyilvántartásáról.

40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet veszélyhelyzet kihirdetéséről.

47/2020 (III.18.) Kormány Rendelet, illetve 62/2020 (III.24.) Kormány Rendelet.

SOLIDARITY AND DEBT COLLECTION

ESZTER SŐRÉNÉ DR. BATKA

Solidarity is also known as the power of humanity. Since many people are living on Earth, solidarity can have various meanings. People are different, therefore they obviously do not share exactly the same opinion on every issue. However, there is one thing we all have in common: all of us are human beings.

Solidarity is a term often invoked in everyday life, and it is of particular importance today. In this article I examine the relationship between solidarity and judicial enforcement. In addition, I also propose a possible system that would ensure that law enforcement takes place based on a socially responsible system. In everyday use the term 'solidarity' means mutual commitment and the willingness to help each other, which has unfortunately become almost completely extinct in today's society. In my view the emphasis should be on mutuality and the aim is to form a community of solidarity, in which the tax burden, such as social security contributions, is distributed on the basis of ability to pay.

Keywords: solidarity, humanity, fundamental human rights, evictions, cooperation

NONPROFIT SZERVEZETEK MAGYARORSZÁGON¹

BUCHER ESZTER, PHD.

Absztrakt

A XXI. században a kommunikációs- és közlekedési eszközök, a technika, a technológia fejlődésének köszönhetően nagy távolságokat győzhetünk le térben és időben. Egy felgyorsult, globalizálódott világban élünk, mellyel szemben egy egészen más értékrendet képviselnek az alulról szerveződő társadalmi képződmények és a nonprofit szervezetek. Hangsúlyozni kell a helyi, lokális közösségek jelentőségét, hiszen a civil társadalom „építőkövei”, hozzájárulnak az alapvető értékek átadásához, egy jól működő helyi társadalom létrejöttéhez, a társadalmi, gazdasági élet formálásához.

Hazánkban a rendszerváltozás óta eltelt három évtized alatt a nonprofit szektor jelentős számbeli gyarapodáson és fejlődésen ment keresztül, de a helyét a magyar társadalomban még ma is keresi. Az országban a 80'-as évek végétől végbement politikai, gazdasági és társadalmi átalakulás megnyitotta az utat a civil szféra kibontakozása előtt, a korábbi gátak megszűnésével a fejlődés robbanásszerű volt. A törvény adta lehetőségeknek és céloknak megfelelően igen sokféle szervezet jött létre, melyek számos funkció betöltésére vállalkoztak. A nagy országos alapítványok, egyesületek, nonprofit vállalkozások mellett megtalálhatók az igen kis pénzből gazdálkodó, helyi, kis csoportok céljaiért harcoló civil szervezetek.

Publikációm első felében összefoglalom a magyarországi nonprofit szervezetek rendszerváltást követő megalakulásának és fejlődésének történetét, valamint kitérek a civil szervezet és nonprofit szervezet fogalma közti különbségekre. Ezt követően célom a hazai nonprofit szektor szerkezetének, alapvető szervezettípusainak, a főbb tevékenységi köreinek és foglalkoztatási struktúrájának feltérképezése, a szervezetek bevételek szerinti elemzése, valamint a lehetséges jövőkép felvázolása, különös tekintettel a társadalmi vállalkozások szerepére és jövőbeli lehetőségeire.

Kulcsszavak: nonprofit szervezetek, lokális közösségek, társadalmi vállalkozások

Bevezetés

A rendszerváltás óta az állampolgároknak lehetőségük van arra, hogy közösségek formájában meghatározó szereplőivé váljanak a társadalom, a településeiket és térségeiket érintő feladatok alakításában. A civil szervezetek az állami, a piaci szektor és a társadalom tagjai között összekötő és artikuláló szerepet töltenek be,

¹ A publikáció a Baranya Ifjúságáért Közhasznú Nonprofit Kft megbízásából, a Nemzeti Büntetőeljárásügyi Tanács támogatásával, a BM-19-E-0032 számú, "Kiterjesztett rehabilitációs szemlélet bünelkövetőkkel" című projekt keretében végzett társadalomtudományi, humán kutatás-fejlesztési tevékenység során készített eredményeket mutatja be.

emellett a civil szervezetek olyan helyismereti és kapcsolati tőkével rendelkeznek, amely pótolhatatlanná teszi őket a helyi ügyek szervezésében, fejlesztésekben. A cél a társadalmi szereplők közötti együttműködés, melyet, az Európai Unió is támogat. A decentralizáció és a szubszidiaritás elvek a civil szervezetek bevonását segítik a kialakult problémák, igények megoldásába. A nonprofit szervezetek jelentős része települési szinten működik. A település lakosságának érdekeit, céljait, az alulról jövő kezdeményezéseket képviseli, így ezek a közösségek együttműködő partnerei lehetnek a települési önkormányzatoknak. A nonprofit szervezetek kutatói folyamatosan hangsúlyozzák az alulról szerveződő helyi szervezetek helyi gazdaságfejlesztésben meghatározó szerepét, ezek között kiemelendő a kapcsolatteremtés az állami, önkormányzati, piaci és gazdasági szektor szereplői között, e mellett helyismerettel, kapcsolati tőkével rendelkeznek. A vidéki térségek fejlesztése szempontjából nagy jelentőséggel bír a helyi társadalom szervezettsége, illetve a rendelkezésre álló lokális erőforrások felhasználásának képessége és hatékonysága. Kiemelt szerepet kapnak a szolidaritás, a kapcsolatok, a kölcsönös segítségnyújtás és a közösségi együttműködés értékei, melyeknek hiányában a fejlesztési források jelentős koncentrációja esetén is csak mérsékelt eredményeket érhetünk el. Ezt erősíti meg Kopp és Skrabski (2008) is, mely szerint a helyi társadalom hatékony működésének, az ott élő emberek együttműködésének, mondhatni boldogságának, boldogulásának alapja az olyan közösségek, amelyek közös célokkal rendelkeznek, képesek támogatni, segíteni és magukénak érezni a közösség problémáit.

A nonprofit szervezetek lehetséges szerepei²

Az alábbiakban igyekeztünk összeszedni azokat a szerepeket, tevékenységeket, amelyek megalapozzák és indokolják a nonprofit szervezetek jelenlétét a társadalomban:

A civil szervezetek:

- összekötő szerepet és információ-áramlást képesek létrehozni a lakosság, az állami és a piaci szereplők között, képesek a különböző társadalmi szereplők között a társadalmi tőkét és a bizalmat erősíteni;
- társadalmi kontrollként működnek, az állami intézmények így átláthatóbbá és nyilvánosabbá válnak, társadalmi elfogadottságuk nő;
- innovatív és multiplikáló funkcióval bírnak, tevékenységük rugalmas, költségkímélő, egyedi esetkezelésre képesek;
- jelentős szellemi tőkét képesek mozgósítani, pályázatírásban és kapcsolatépítésben, lobby tevékenységben komoly tapasztalattal bírnak;
- a profitorientált szervezetek számára kevésbé kifizetődő területek jelentős szerepet töltenek be, gyakran kapcsolódnak be a közfeladatok ellátásába. Az állam és az önkormányzatok által működtetett intézmények teljesítőképessége véges, azonban a civil szervezetek kapacitása részben kihasználatlan, jelentős tartalékokkal rendelkezik;
- tevékenységük kiemelkedően fontos a közösségfejlesztés és önfejlesztés terén;

²Az alcím alatt felsorakoztatott feladatkörök forrásai: KOVÁCH I.(2005:136-139) NÁRAI M.(2003:92-93)

- problémaérzékenység és rendszer-szemléletű gondolkodás jellemzi tevékenységüket, és hosszú távú jövőképpel rendelkeznek;
- a harmadik szektor működése rugalmas, kevésbé bürokratikus;
- települési, kistérségi szinten olyan fontos helyismereti tőkével rendelkeznek, melyek elengedhetetlenek a helyzetfeltárás, a stratégiakészítés területén, melyek a fejlődés kezdeti lépéseit jelentik;
- jelentős társadalomszervező és érdekvédő szereppel bírnak, az állampolgárok számára keretet biztosítanak érdekeik képviseletére, véleményük kinyilvánítására;
- gazdasági szerepük egyre meghatározóvá válik, hiszen szolgáltató tevékenységet is folytatnak, részt vesznek a közjavak előállításában;
- foglalkoztatóként való fellépésük is nő;
- az EU fejlesztésekre szánt támogatásai nem szerezhetőek meg a civil szervezetekkel való együttműködés, partnerség hiányában. Az EU alapelvei - szubszidiaritás, decentralizáció, alulról való építkezés - a civil szervezetek bevonását segítik a társadalmi, gazdasági folyamatokba.

A fogalomhasználatról röviden

Mint általában a társadalmi jelenségek a nonprofit szektor is igen sokszínű, állandó változásban van, sok szempontból megközelíthető, és rengeteg problémával küzd. A kutató, aki nonprofit szektorral foglalkozik, nem kerülheti el, hogy meghatározza, milyen fogalmi megközelítéseket, terminust használ, hiszen e nélkül értelmezhetlenné válnak megállapításai. Ugyanakkor a kutatási terület áttekintése után kis túlzással kijelenthető, hogy ahány kutató annyi értelmezés létezik ezen a területen. Kezdvé azzal, hogy nem csak a szektor léte, hanem elnevezése is sokáig élés viták kereszttüzeiben állt. Lényeges volt ezért elsőként tisztáznunk a nonprofit szférájára vonatkozó fogalmakat, ezután a sokszínű nonprofit elméletekből igyekeztünk magyarázatot adni a szervezetek létrejöttére. A nonprofit kifejezés napjainkra általánossá vált, azonban a média és a politika világa sok esetben keveri a civil társadalom fogalommal és sok a zűrzavar a nonprofit és a civil szervezetek kifejezések használatának esetében. Nonprofit szervezetet önálló jogi személyiség, a profitszétosztás tilalma, a működési autonómia, az intézményesültség és a szervezeti elkülönülés jellemez (KUTI É. 1998). A nonprofit definícióval szemben felhozott érvek közül a legerősebb, hogy nem magát definiálja, hanem azt határozza meg, hogy „mit” nem értünk alatta. A negatív definíció önmagában is számos kérdést vet fel. Az elnevezés azt emeli ki, hogy olyan szervezetekről van szó, amelyeknek célja nem a nyereség szerzése, valamint (implicit) azt is tartalmazza, hogy sem a gazdasági sem a piaci szektorhoz nem sorolható. (BARTAL A. M. 2005) Napjainkra a „nonprofit”-ot a civil szóhasználat váltja fel, miközben a civil társadalmat, mint definíciót pontosan, jól operacionalizálhatóan senki nem határozta meg. Csupán annyi történt, hogy rácsúszott a nonprofit fogalomra. Miközben egyre több területen használják a civil kifejezést, arról kevés szó esik, hogy a két fogalom között komoly különbségek vannak, melyek elkülönítése nem is olyan egyszerű feladat. (KUTI É. 2008)

A civil társadalom szervezetei közé általában, a be nem jegyzett, informális szervezeteket, konkrét célokra létrehozott tiltakozó, spontán mozgalmakat és a nonprofit szervezetek közé tartozó alulról szerveződő alapítványokat, egyesületeket soroljuk. Emellett van egy sor olyan nonprofit szervezet, amely nagy jóindulattal

sem sorolható a fenti kategóriába, hiszen szolgáltató, redisztribúciós tevékenységet folytat, állami feladatot lát el és az is tagadhatatlan, mikor a „a szabadság kis köreire” (BIBÓ I. 1986) gondolunk akkor nem a nonprofit szolgáltatók jutnak eszünkbe. Így civil társadalom kifejezés tágabb és szűkebb, is mint a vele sokszor szinonimaként használt nonprofit szektor, amelyet a civil és nonprofit szervezetek egyaránt alkotnak, de nem tartoznak bele az informális szerveződések. A civil szervezetek, pedig azok a bejelentett társadalmi képződmények, amelyek alulról szerveződnek. Tovább bonyolítja a kérdéskört, a civilség definiálatlansága. Kuti Éva (2008) véleménye szerint, ha a civilséget hétköznapi értelemben vizsgáljuk, akkor a szolgáltató típusú szervezetek egy részét is nevezhetjük civilnek. Ezek a szervezetek nem a klasszikus értelemben vett közérdekeit szolgálják, de olyan szükségletet elégítenek ki, melyek olyan társadalmi kihívásokhoz kapcsolódnak, amelyekre közösségi választ kell adni.

1. táblázat. A különböző típusú nonprofit szervezetek funkciói és szerepkörei

Funkciók, szerepek	Magán-alapítvány	Köz-alapítvány	Egyesület	Köztesület	Gazdasági érdekképv.	Szakszervezet	Nonpr. gazdasági t.
Civil társadalmi szerepek							
Társadalmi részvétel	X		XX		X	X	X
Tiltakozó mozgalmak	X		XX	XX	XX	XX	
Proaktív érdekérvényesítés	X		XX	XX	XX	XX	
Társadalomlélektani szerep	X		XX		X	X	X
Gazdasági, szolgáltató szerepek							
Szolgáltatási innováció	XX		XX				X
Szolgáltató szerep	X	X	X	X	X		XX
Adománygyűjtés és osztás	XX						
Állami támogatás elosztása	X	XX					

Forrás: Kuti É. 2008, saját szerkesztés (XX = kiemelkedően fontos szereplő, X = fontos szereplő)

A nonprofit szervezetek nemzetközi kritériumrendszere (SALAMON, L. – ANHEIER, H. 1995) alapvetően öt szempontban határozza meg a szektorhoz való tartozás kritériumait:

1. A nonprofit szervezetek nem állami, hanem magán szervezetek, amely azt jelenti, hogy jogilag és intézményileg elkülönülnek az állami szférától. Az állam csak törvényességi felügyeletet gyakorolhat felettük. Végrehajtó feladatokat nem látnak

el, még akkor, sem ha az állami feladatok során szoros államháztartási kapcsolataik alakulnak ki. Ugyanakkor ez nem zárja ki az állam pénzügyi támogatását.

2. A nonprofit szervezetek nem profitorientáltak, helyesebben nem a profitszerzés az elsődleges céljuk, termelhetnek nyereséget, de azt nem oszthatják szét a tagok és az alapítók között, hanem az alaptevékenységbe kell visszaforgatniuk.

3. A harmadik, de nagyon lényeges kritérium alapján a szervezeteknek intézményesültséggel kell rendelkezniük. Ez azt jelenti, hogy a magyar jogrendben meghatározott módon alapított, hivatalosan nyilvántartott és szabályozott működéssel kell rendelkezniük, másrészt létre kell hozni a vezetésüket, az eljárási, a működési szabályzatukat és folyamatos működés jellemzi őket.

4. Fontos a szervezetek öngazgatása, azaz maguk határozzák meg működési szabályaikat, tevékenységüket saját vezető testületük irányítja. A döntések a szervezeten belül jönnek létre.

5. Végezetül az önkéntesség minimális szintjének kell teljesülnie nem csak a tevékenységre és a vezetésre, hanem az adományokra is.

A kilencvenes évek elejétől a nemzetközi kutatások eredményeként ez az ötpontos definíciós keret két szemponttal bővült. (BARTAL A. M. 2005)

6. Kizárják a politikai pártokat, mivel ezek politikai célokat követnek és nem felelnek meg a semlegesség kritériumának.

7. Nem tekinti a szektorhoz tartozónak az egyházakat, mivel ezek az egyházi hierarchia részeként funkcionálnak, elsődleges céljuk a hitéleti tevékenység gyakorlása.

Ez a két pont azonban nem zárja ki a pártfogói, polgárjogi, valamint a vallásilag elkötelezett karitatív szervezeteket.

A nonprofit szektor szakmai, tudományos definícióján kívül más értelmezésekkel is találkozhatunk. Ezek közül a legismertebb és egyben a legtágabb a jogi definíció, amely a nonprofit szervezetekkel, mint önálló jogi személyekkel foglalkozik. Minden nem profit célú szervezetet, amely nem költségvetési gazdálkodást folytató intézmény és önálló jogi személyként bejegyzett, azt nonprofit szervezeteknek tekinthetjük. Ezeket a társadalmi szerveződések az Európai Unió gyakorlatát átvéve államháztartáson kívüli szervezeteknek nevezzük (egyesület, alapítvány), a költségvetési gazdálkodást folytatókat (közalapítvány, köztestület), pedig államháztartáson belülinek hívjuk. A statisztikai definíció körébe a fenti hét kritériumnak megfelelő minden szervezet beletartozik. A nemzetgazdasági-statisztikai definíció tovább szűkíti a nonprofit szervezetek érvényességi körét, mivel ide csak azok tartozhatnak, amelyek döntően magántámogatásból finanszírozottak, bevételszerző tevékenységet csak korlátozottan folytatnak és alapvetően a lakosságot szolgálják. (BARTAL A. M. 2005)

A KSH szervezeti formák szerint a klasszikus civil szervezetek közé sorolja az alapítványokat, egyesületeket, szövetségeket. Nonprofit vállalkozásnak nevezi a nonprofit gazdasági társaságokat és a közalapítványokat (kormányzati, önkormányzati alapítású). A nonprofit szervezetek harmadik csoportjába az érdekképviselések (köztestületek, munkaadói, munkavállalói és szakmai szervezetek) alkotják.

Társadalmi vállalkozás új fogalomként jelent meg, azonban nincs egységes definíciója, de a különféle megközelítéseket ötvöző meghatározás az Európai Bizottságtól származik. Társadalmi vállalkozáson olyan formát értünk (OFA 2017):

- amelyben közérdekű, szociális vagy társadalmi cél szolgál a gyakran magas szintű szociális innovációban megnyilvánuló kereskedelmi tevékenység;
- amelynek nyereségét elsősorban a szociális cél elérése érdekében forgatják vissza az alap tevékenységükbe;
- amelynek működése a részvételi demokrácián alapul.

A NESsT³ által használt definíció is rámutat a definíció tág határok közötti értelmezésére, mely szerint a társadalmi vállalkozás nem csupán szociális területen működhet, tevékenységükkel ennél jóval szélesebb társadalmi problémákra adhat választ.

A társadalmi vállalkozások két alapvető modelljét határolhatjuk el Magyarországon: amerikai és európai megközelítés.(OFA 2017:61-62)

- Amerikai társadalmi vállalkozás modell

E modell szerint a társadalmi vállalkozás az üzleti szektor és a nonprofit szektor metszetében helyezkedik el. Ez a felfogás azonos a NESsT felfogásával, ami hangsúlyozza, hogy „a társadalmi vállalkozások alapelve az a kettős optimalizálás, mely gazdasági és társadalmi célok összehangolását, egyensúlyban tartását jelenti”, és ez az összhang az ún. hibrid formában valósul meg (Tóth et al. 2011: 6). A szervezeti formát tekintve a modell nagyon megengedő, mivel társadalmi vállalkozásként értelmez nagyon különböző szervezeti és jogi formában megvalósuló kezdeményezéseket (pl. szövetkezet, egyesület, alapítvány, nonprofit gazdasági társaság, sőt a társadalmi vállalkozás lehet for-profit szervezet vagy egyéni vállalkozás is (Tóth et al. 2011).

- Európai társadalmi vállalkozás modell

Az európai társadalmi vállalkozás modellben a társadalmi vállalkozás három dimenziója jelenik meg: a társadalmi, a vállalkozási és az irányítási dimenzió. A szervezeti formát tekintve ez a modell kevésbé megengedő. Bár for-profit üzleti vállalkozást is megenged, a sajátos irányítási kritérium miatt csak a szociális szövetkezetek jelenhetnek meg a nonprofit szervezetek mellett.(OFA 2017:61)

A társadalmi vállalkozásokra leginkább jellemző szervezeti formák következők (OFA:2017:62-63):

- Szövetkezetek

A szövetkezet az egyik legrégebbi szerveződési forma. Szövetkezetet gazdasági és más társadalmi szükségletei kielégítésének elősegítésére hozhatnak létre. Ennek érdekében a szövetkezet vállalkozási és egyéb kategóriaként megjelölt tevékenységet folytathat. Társadalmi szükségletként elsősorban a tagok kulturális, oktatási, egészségügyi, szociális igényeit kell érteni. A szövetkezetek gazdálkodási tevékenységét ennek megfelelően nem a profitszerzés (főként nem a profit maximalizálás) elvei alapján irányítják. Tőkéjét a tagok vagyoni hozzájárulása adja. Működésüket a demokratikus önkormányzat elve határozza meg. Ennek megfelelően a döntéshozatal irányítása a tagság kezében van, az egy ember egy szavazat elve alapján.

³ A NESsT a feltörekvő piacgazdaságok társadalmi problémáira nyújt megoldást a fenntartható társadalmi vállalkozások támogatása és fejlesztése révén.

- Szociális szövetkezet

Szociális szövetkezetek alapítására 2006-tól lehetséges hazánkban. Szorosan kapcsolódik a társadalmi vállalkozások eszméjéhez, annak egyik megtestesítője. Legfontosabb társadalmi funkcióik között szerepel a társadalom egészségügyi, szociális, oktatási, kulturális és/vagy gazdasági helyzetének előmozdítása jelenik meg. E mellett kiemelt céljuk, hogy munkaalkalmat teremtsenek munkanélküli és hátrányos helyzetű személyeknek. Működésük és irányításuk is demokratikus. 2013 után lehetőség nyílt helyi kormányzati szerv tagként való részvételére is. A hazai szabályozás és szakmapolitika gyakran hangsúlyozza a szociális szövetkezetek szerepét a hátrányos helyzetűek foglalkoztatásában.

- Alapítványok és egyesületek

Az egyesületek és alapítványok üzleti tevékenységet kiegészítő jelleggel folytathatnak, gazdasági tevékenység végzésére nem alapíthatók. Ebben az esetben a tevékenységüknek kapcsolatban kell lenniük fő céljukkal. Számos alapítvány és egyesület jelentős mértékű gazdasági tevékenységet folytat, de ennek ellenére külső támogatásra is szorul.

- Nonprofit gazdasági társaságok

A nonprofit gazdasági társaságot társadalmi közös szükséglet kielégítésének céljából végzett közös gazdasági tevékenység folytatására hozzák létre. Tagjai vagyoni hozzájárulásukkal alapítják. Az üzleti vállalkozások speciális típusaként foghatók fel, ebből kifolyólag a fontos társadalmi funkciókat betöltő és célokat követő szervezetek közül sokat várnak ettől a koncepciótól a fenntartható üzleti modellek kikísérletezésének, megszilárdításának tekintetében. Céljuk alapvetően nem profitszerzés vagy tagjaik jövedelemszerzése, nyeresége a tagok között nem osztható fel. Üzletszerű gazdasági tevékenységet kiegészítő jelleggel folytathatnak.

- Gazdasági társaságok

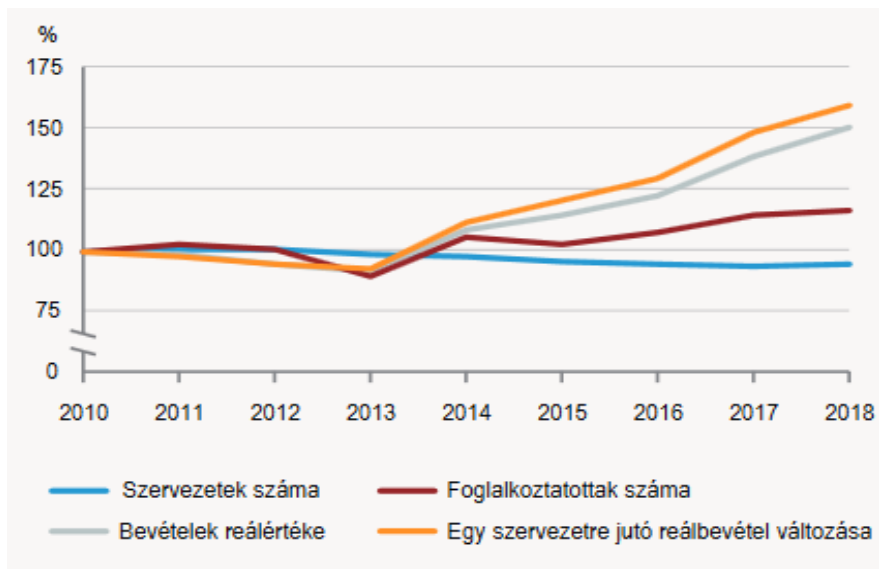
A társadalmi vállalkozások for-profit, azaz üzleti alapon is működtethetők, annak ellenére, hogy alapvetően a szociális gazdasághoz és a nonprofit szektorhoz kapcsolódóan értelmezik és jellemzik őket. Az így kategorizálható szervezetek száma és pénzügyi stabilitása is érezhető növekedést mutat hazánkban, ami örvendetes fejlemény.

A nonprofit szektor mérete és szerkezete

Magyarországon 2018-ban a KSH nyilvántartása alapján 20 235 alapítvány és 41 256 társas nonprofit szervezet működött, összesen 61 491. A szektor Magyarországon viszonylag rövid idő alatt gyors mennyiségi növekedésen ment keresztül. A szervezetek száma a bíróságok nyilvántartása alapján eléri a hetvenezretet. A szektor jelenlegi arculatát a klasszikus civil szervezetek a számosságukkal, a nonprofit vállalkozások magas bevételeikkel uralják. Makroszinten a szektor időbeni fejlődését a működő szervezetek számának, a bevételek reálértékének és a foglalkoztatottak létszámának változásával lehet érzékeltetni. 2010-től a szervezetek száma lassan mérséklődik, a munkavállalók száma hullámzó mozgást mutat. A bevételek reálértéke a válságot követően 2014-től folyamatosan emelkedik. A szervezetek nemzetgazdaságon belüli súlya 2018-ra elérte az eddigi legmagasabb értékét a 4,4%-os arányt. A nonprofitok bevételeinek a GDP-hez viszonyított aránya is rekord nagyságú lett 2018-ban, túllépte az 5%-ot,

amely a közszolgáltatásban és a közfeladat ellátásban lezajlott változásoknak köszönhető leginkább.(KSH, Statisztikai Tükör, 2019 12.23.)

1. ábra. A nonprofit szervezetek legfontosabb mutatóinak alakulása

Forrás: KSH Statisztikai tükör, a nonprofit szervezetek legfontosabb jellemzői, 2018

A szervezetek számának alakulását nézve a kezdeti jelentős, extenzív gyarapodás után egyfajta stagnálást, majd lassú növekedést figyelhetünk meg, mely csökkenés 1997-ben kezdődött el. Az 1997-ig terjedő időszakban az alapítványok száma 46 szorosára, a társas nonprofit szervezetek száma 3,5 szeresére nőtt. Ettől az időponttól kezdve (1997) nagyobb arányú gyarapodás nem figyelhető meg. 1998 és 2000 között működő szervezetek száma alig változott, sőt csökkent. Ugyanakkor a 2003-ban végzett teljes körű adatgyűjtés eredményei már növekedést mutatnak, majd minden évben egy-két ezres gyarapodást. Az elmúlt években tapasztalható adatok megerősítik azt a tényt, hogy a szektor jelentős mértékű számbeli növekedése, a kisebb ingadozásoktól eltekintve lezárult, sőt 2010-től lassú csökkenés, mérséklődés kezdődött el, amely magyarázható a 2011. évi CLXXV. ún. civil törvény hatásával. A rendkívül dinamikus mennyiségi fejlődés biztos véget ért a szektorban, napjainkban a szervezetek minőségi fejlődése, társadalmi, gazdasági súlyának növekedése folyik.

2. táblázat. A nonprofit szervezetek száma Magyarországon 1989 és 2006 között

Év	Alapítvány (db.)	Társas nonprofit szervezet (db.)	Összesen (db.)
1989	400	8 396	8 796
1990	1 865	14 080	15 945
1991	6 182	17 869	24 051
1992	9 703	20 660	30 363
1993	11 884	22 778	34 662
1994	14 216	25 943	40 159
1995	15 650	27 133	42 783
1996	17 109	28 207	45 316
1997	18 603	28 762	47 365
1998	19 225	28 159	47 384
1999	19 754	28 417	48 171
2000	19 700	27 444	47 144
2001	16 515	29 748	46 263
2002	20 295	28 526	48 821
2003	21 216	31 806	53 022
2004	21 817	33 380	55 197
2005	22 255	34 439	56 694
2006	22 464	35 778	58 242
2007	23 732	38 675	62 407
2008	24 096	40 829	64 925
2009	23 667	42 478	66 145
2010	23 456	41 531	64 987
2011	23 236	42 325	65 561
2012	22 965	42 290	65 255
2013	22 500	42 042	64 542
2014	21 954	41 940	63 894
2015	21 044	41 108	62 152
2016	20 643	40 973	61 616
2017	19 927	41 224	61 151
2018	20 235	41 256	61 491

Forrás: KSH, Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2018

Bartal (2005) elemzése alapján elmondható, hogy a magyar nonprofit szektort a civil jelleg határozza meg, mivel a szektor több mint 4/5-ét a magánszemélyek által létrehozott alapítványok és egyesületek teszik ki. Az elmúlt 30 év legdinamikusabb gazdasági fejlődését a szektoron belül kezdetben az állam közeli nonprofit szervezetek produkálták, majd a nonprofit gazdasági társaságok, de a szektoron belüli arányuk csupán 6-7% körüli.

3. táblázat. A nonprofit szervezetek száma szervezeti forma szerint, %-os megoszlás, 2017

	alapítvány	közalapítvány	egyesület	köztestület	munkavállalói érdek- képviselő	szakmai, munkáltatói érdekképviselő	nonprofit gazdasági társaság	egyesülés	Összesen
Kl. civil- szervezet	35,19	-	56,81	-	-	-	-	-	100% (53 613db.)
Érdek- képviselő	-	-	-	8,76	25,29	64,03	-	1,91	100% (3 139db.)
Nonprofit vállalkozás	-	24,0	-	-	-	-	76,0	-	100% (4 399db.)
Összes nonprofit szervezet	30,85	1,72	56,81	0,44	1,29	3,28	5,46	0,09	100% (61 151db.)

Forrás: KSH, Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2017

Tevékenységi szerkezet

A KSH a nonprofit szervezeteket tevékenységük alapján 18 főcsoportba sorolta. A besorolás alapja a nemzetközi gyakorlatban használatos John Hopkins Comparative Nonprofit Sector projekt adaptálásával készült.

A klasszikus nonprofit szervezetek esetében a szabadidő, hobbi, kultúra, sport s az oktatás a meghatározó tevékenységi területek. Az alapítványok főképp az oktatáshoz, szociális ellátáshoz és a kultúrához kötődnek. A társas nonprofit szervezetek a szabadidő, sport és kultúra területén a meghatározóak. A nonprofit vállalkozások aránya a településfejlesztés, gazdaságfejlesztés, oktatás és kultúra területén meghatározó.

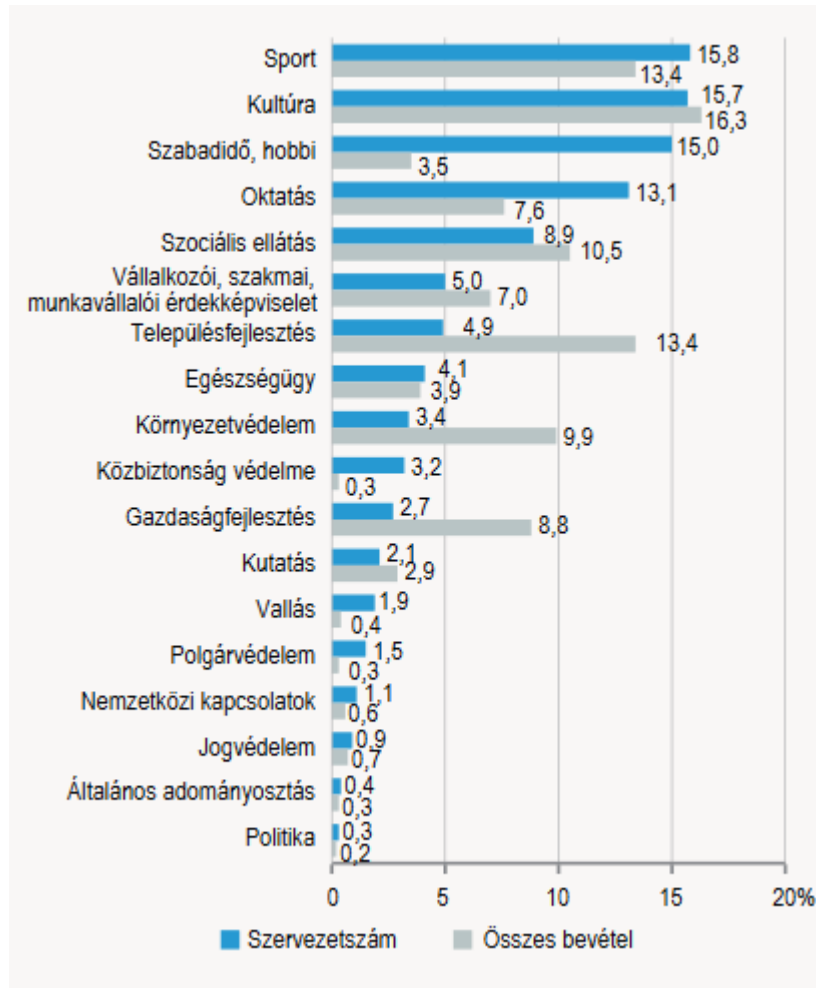
4. táblázat. Nonprofit szervezetek megoszlása szervezeti jelleg és tevékenységcsoport szerint, 2018

	Klasszikus civil szervezet, megoszlása %	Érdekképviselő, megoszlása %	Nonprofit vállalkozások megoszlása %	Összesen, %
Kultúra	16,6	–	16,3	15,7
Vallás	2,2	–	0,1	1,9
Sport	17,6	0,3	4,4	15,8
Szabadidő, hobbi	16,9	–	2,8	15,0
Oktatás	13,8	–	14,4	13,1
Kutatás	1,9	–	5,1	2,1
Egészségügy	4,4	–	4,2	4,1
Szociális ellátás	9,1	–	11,7	8,9
Polgárvédelem, tűzoltás	1,6	1,6	0,2	1,5
Környezetvédelem	3,4	–	5,0	3,4
Településfejlesztés	4,1	–	17,3	4,9
Gazdaságfejlesztés	1,7	0,0	16,6	2,7
Jogvédelem	1,0	–	0,1	0,9
Közbiztonság védelme	3,6	–	1,0	3,2
Többcélú adományoztatás, támogatás	0,4	–	0,2	0,4
Nemzetközi kapcsolatok	1,2	–	0,4	1,1
Szakmai, gazdasági érdekképviselő	0,1	98,1	0,2	5,0
Politika	0,4	–	–	0,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH Statisztikai tükör, a nonprofit szervezetek legfontosabb jellemzői, 2018

A sporttal és kultúrával összefüggő szervezetek számosságát a bevételek nagysága tükrözi. A településfejlesztés, a szociális ellátás, a környezetvédelem és a gazdaságfejlesztés kategória a szervezetek számának tekintetében nem meghatározóak, de összbevételük alapján kiemelkednek a többi szervezeti tevékenység közül.

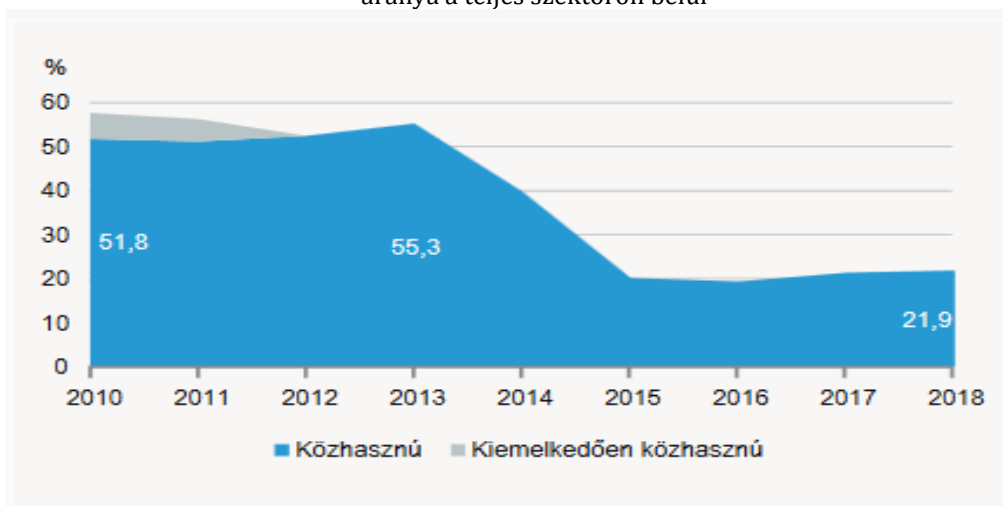
2. ábra. A nonprofit szervezetek számának és összes bevételének megoszlása a főbb tevékenységcsoportok szerint

Forrás: KSH Statisztikai tükör, a nonprofit szervezetek legfontosabb jellemzői, 2018

A közhasznú szervezetek aránya a szektoron belül az elmúlt években 20-22% körül mozgott. 2013-ig a kiemelkedően közhasznú és közhasznú szervezetek aránya elérte az 55%-ot. A jelentős változás a szektorba lezajlott törvénymódosításokkal magyarázható.

3. ábra. A közhasznú és kiemelkedően közhasznú nonprofit szervezetek aránya a teljes szektoron belül

Forrás: KSH Statisztikai tükör, a nonprofit szervezetek legfontosabb jellemzői, 2018

Bevételek

Jelentősen bővültek a szektor bevételei. A KSH 2018-as adatai alapján elmondható, hogy a szervezetek 91%-a bonyolított le teljes pénzforgalmat. Csökkent azoknak a szervezeteknek az aránya, akik csak bevétellel, vagy csak kiadással rendelkeznek. A szervezetek 3,4%-a továbbra sem folytat semmilyen pénzügyi tevékenységet. 2018-ban a nonprofit szervezetek összes bevétele több mint 2150 milliárd forint volt, ami folyó áron 11,7%-os, reálértéken 8,7%-al meghaladta az előző évit. A szektor egészét nézve jelentős a növekedés, de szerkezetét tekintve még mindig magas a nagyon alacsony bevétellel rendelkező szervezetek arány (50 ezer alatti-13,5%, 500 ezer alatti 22,8%) Ezek a szervezetek javarészt klasszikus civil szerveződések, amelyek egy településen működnek. (KSH, Statisztikai Tükör, 2019 12.23.)

5. táblázat. Nonprofit szervezetek száma bevétel nagyság szerint, 2018

	-50 ezer forint	51-500 ezer forint	"501 ezer-5 millió forint"	"5 millió 1 ezer-50 millió forint"	50 millió 1 ezer forint-	Összesen
Klasszikus civil szervezet	7 483	13 036	20 777	10 338	2 124	53 758
Érdekképviselő	409	507	1 049	830	282	3 077
Nonprofit vállalkozás	462	496	914	1 356	1 428	4 656
Összesen	8 354	14 039	22 740	12 524	3 834	61 491

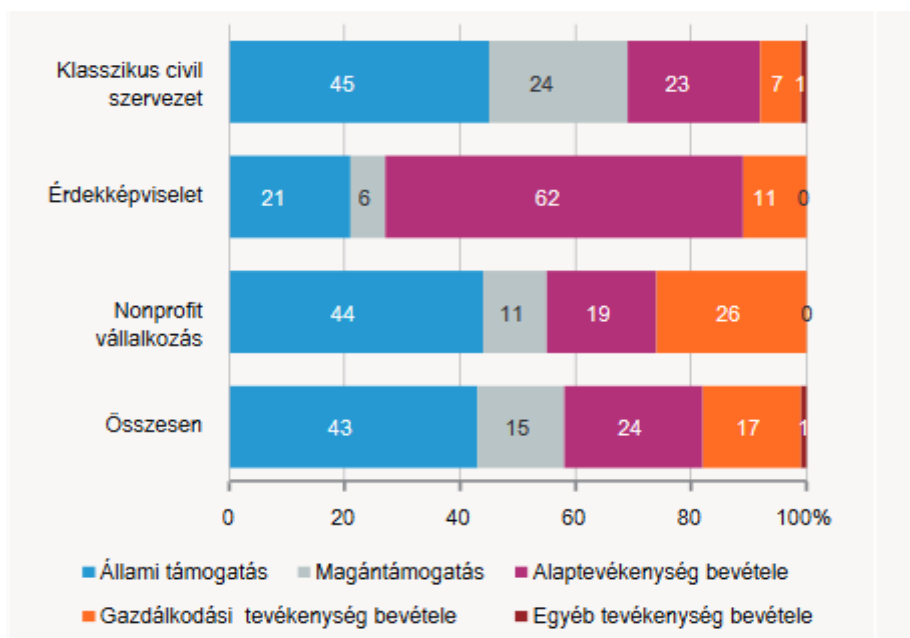
Forrás: KSH Statisztikai tükör, a nonprofit szervezetek legfontosabb jellemzői, 2018

Amikor a tevékenységi szerkezet és a bevételek közötti párhuzamokat nézzük, akkor elmondható, hogy vannak szervezetek (oktatás, szabadidő, hobbi), amelyek társadalmi részvételük ellenére kevésbé részesülnek a forrásokból. A gazdaság-és településfejlesztésben szolgáltató, valamint a környezetvédelemben tevékenykedő szervezetek pénzügyi helyzete az átlagnál kedvezőbben alakult. Ezek a szervezetek nagyrészt a nonprofit gazdasági társaság formájában működnek. A sportszervezetek az arányuknak megfelelő mértékben részesednek a harmadik szektor bevételeiből, melyet elsősorban a társasági adónak köszönhetnek.

Jelentős összefüggést fedezhetünk fel, ha megvizsgáljuk a nonprofit szektor bevételeinek szervezeti forma szerinti megoszlását. A bevételek több mint fele a nonprofit gazdasági társaságoknál keletkezik annak ellenére, hogy a szervezetek mindössze 5 százaléka működött ebben a formában. (KSH, Statisztikai Tükör, 2019 12.23.)

A későbbi nonprofit gazdasági társaság kör 2015. évi bevétele mintegy 2,5-szöröse a közhasznú társasági kör bevételei 2005. évi értékének. Az egyesületek bevétele több mint a duplájára, az alapítványok bevétele 1,25-szörösére nőtt 2005 és 2015 között. Az egy szervezetre jutó bevétel a nonprofit gazdasági társaságok esetében 25-ször nagyobb, mint az egyesületek, és 20-szor nagyobb, mint az alapítványok esetében, a 2015. évi adatok szerint.(OFA Záró tanulmány,2017)

4. ábra. A nonprofit szervezetek bevételeinek megoszlása a források szerint, 2018

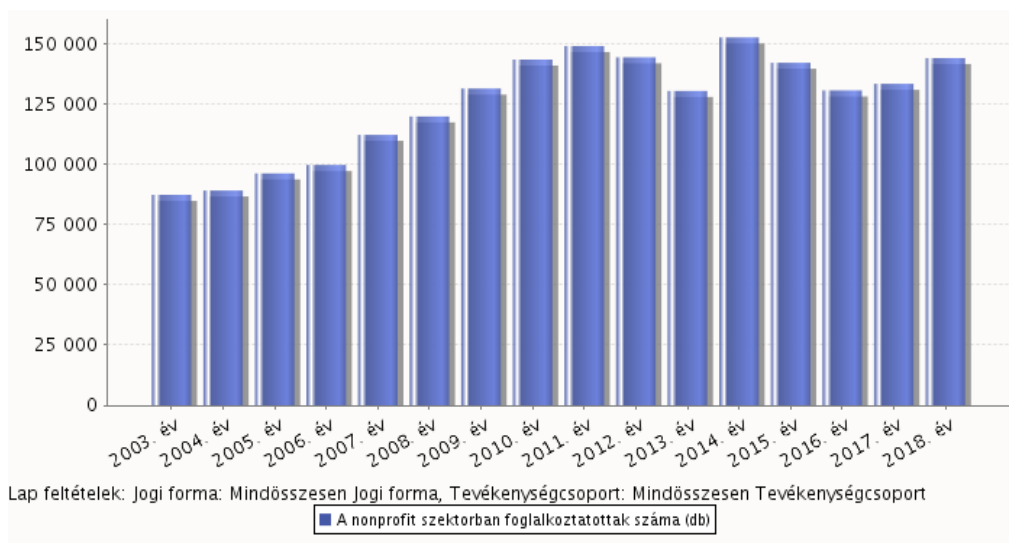
Forrás: KSH Statisztikai tükör, a nonprofit szervezetek legfontosabb jellemzői, 2018

2018-ban a szektor szervezeteinek bevétele jelentős mértékben, 43%-ban az állami vagy az önkormányzati költségvetésből származott (ennek több mint 2/3 nem normatív költségvetési támogatás). Ennél néhány százalékkal többet kaptak a klasszikus civil szervezetek és a nonprofit vállalkozások, jóval kevesebbet az érdekképviseletek. Magántámogatások teszik ki a klasszikus szervezetek bevételeinek egynegyedét, ezek több mint 90 %-a külföldi támogatás. Leginkább az alaptevékenységük bevételéből gazdálkodnak az érdekvédők. A gazdálkodási tevékenységből származó bevételek aránya a szektorban még mindig alacsony hazánkban, a nonprofit vállalkozás formánál éri el csak a 26%-ot. Tevékenységi forma szerint a környezetvédő szervezetek rendelkeznek arányait tekintve a legmagasabb gazdálkodási bevétellel.

Foglalkoztatási adatok

A nonprofit szektorban foglalkoztatottak számáról 2003-óta rendelkezünk adatokkal (2003-87271 foglalkoztatott), 2018-ban a foglalkoztatottak száma 144 ezer fő volt, ebből 99 ezer főállású és 45 ezer részmunkaidős. A foglalkoztatottak havi bruttó átlagkeresete 24%-al elmaradt a nemzetgazdasági átlagtól 2018-ban.

5. ábra. A nonprofit szektor foglalkoztatottjainak száma 2003-2018

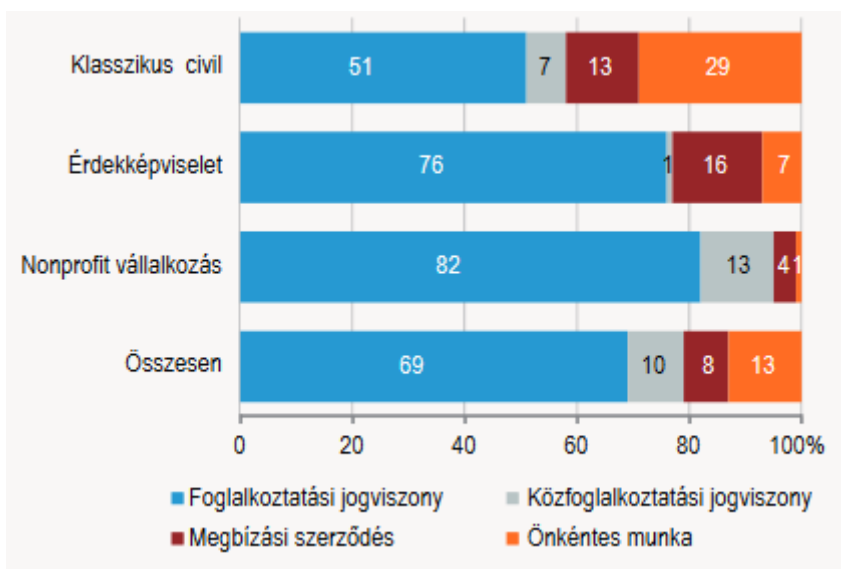
Forrás: KSH, Statinfo

<http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haDetails.jsp?query=kshquery&lang=hu>

A vizsgált szektor munkavállalóinak nem, kor és iskolai végzettség szerinti összetétele eltér a teljes nemzetgazdaságban tapasztalt arányoktól. A munkavállalók több mint fele nő, ez a klasszikus szervezetek esetében megközelíti a 60%-ot. A szektor munkavállalói között nagy arányban találhatóak 55 év és annál idősebb korosztályokat képviselők. A 65 éven felüliek foglalkoztatása kétszerese a nonprofit szervezeteknél, a civil szervezeteknél háromszorosa az országos átlagnak. A klasszikus szervezetek esetében felülreprezentáltak a diplomások, a nonprofit

vállalkozások esetében magas az alapfokú végzettségűek száma. A szervezetek esetében magas a részmunkaidős foglalkoztatottak száma, az összlétszám egyharmada. A civil szervezetek esetében ez még gyakoribb, ez azzal magyarázható, hogy sokan nyugdíjasként, megváltozott munkaképességüként vállalnak munkát. A szektor jelentős számú önkéntes segítővel rendelkezik.

6. ábra. A nonprofit szektor humán erőforrás összetétele munkaidő-ráfordítás alapján, 2018

Forrás: KSH Statisztikai tükör, a nonprofit szervezetek legfontosabb jellemzői, 2018

A szektor jövőbeni lehetőségei

A magyar nonprofit szektor jövőbeni lehetőségeit mérlegelve kijelenthetjük, hogy a számbeli gyarapodás megállása, majd a változó jogi és gazdasági környezet egyre inkább innovatívvá teszi a nonprofit szektort. A hagyományos szerveződések, amelyek az alulról jövő kezdeményezések minden előnyét élvezik, továbbra is nagyon értékes társadalmi feladatokat fognak betölteni: szervezik az emberek mindennapi életét, segítik és segítenek egymásnak az összetartozás pozitív érzését adják. Azonban vannak olyan szerveződések, amelyek megtartva a társadalmi funkciójukat nyitnak az üzleti szektor felé, vállalkozásba kezdenek és szolgáltatnak. Ezeket a szervezeteket ma társadalmi vállalkozásoknak hívjuk. A Közép-Kelet-Európában a társadalmi vállalkozások a piac és az állam között kialakult új, feltörekvő szervezetekből állnak, hogy társadalmi céljaikat gazdasági tevékenységek által érjék el. Az ilyen típusú szervezetek többsége munkaintegrációs és szolgáltatás-orientált szervezet, vagy a helyi fejlesztést erősítik a hátrányos helyzetű térségekben. Megalapításukat a legtöbb esetben a szűkülő állam programok indokolják, sok esetben a szerveződési kultúra és a jóléti partnerség paradigmáinak termékeként alakultak ki. Többnyire alulról induló kezdeményezésként uniós programok, vagy nemzetközi adományozók kísérleti projektjeinek hatására

indították meg társadalmi vállalkozásukat és nem a konkrét állami szociálpolitikai lépések következtében. (LES ÉS KOLIN 2009:35)

A társadalmi vállalkozások nem rendelkeznek nagy múlttal hazánkban, kevesen kutatják ez a területet, még az is vitatott, hogy mit értünk a fogalmuk alatt. Elterjedésükben több tényező játszott szerepet. Ezek a tényezők egyben jövőbeli szerepüket is legitimálják:

- A társadalmi kihívások növekedése

Hazánk fő társadalmi kihívásai a különböző társadalmi csoportok (nők, fogyatékkal élők, korlátozott munkaképességűek, romák) diszkriminációja és szegregációja, a népesség előregedése és a perifériák leszakadása, valamint az állami szociális rendszer hiányossága.

- A nonprofit szféra pénzügyeinek a romlása

A társadalmi vállalkozások nonprofit szektorban való megjelenéséhez nagyban hozzájárult a szervezetek pénzügyi helyzetének romlása. Ez arra készítette a szervezeteket, hogy piaci alapú, vállalkozási bevételi lehetőséget keressenek a már meglévő társadalmi feladatok mellé. (G. FEKETE-HUBAI-MIHÁL-KISS, 2017)

- Új típusú társadalmi és környezeti problémák megjelenése

Az újonnan megjelenő társadalmi és gazdasági problémák ráirányították a figyelmet, hogy a fenntartható fejlődéshez új típusú együttműködésekre van szükség. (OFA, 2017)

Ezen kívül a társadalmi vállalkozások elterjedésében fontos szerepet játszanak a társadalmi vállalkozásokat segítő nonprofit nemzetközi szervezetek, az Európai Unió társadalmi vállalkozásokat ösztönző kezdeményezései, illetve a hazai társadalmi vállalkozásfejlesztést célzó intézkedések.

G. Fekete (2014) szerint a társadalmi vállalkozások három definíciója jellemző Magyarországon, ezek a NESsT, a TÁMOP kézikönyv, valamint a Conscise kutatási program. A definíciók alapján elkülöníthetjük a társadalmi vállalkozások főbb közös ismérveit, amelyek egyben a sikeresség zálogát jelentik egy olyan vállalkozási formában, amely a piaci és a nonprofit szektor határán helyezkedik el (OFA 2017):

- Vállalkozói tevékenység, ezen belül is tudatosan tervezett és működtetett vállalkozói tevékenység, amely piaci termelési, kereskedelmi és szolgáltató tevékenységet folytat.

- Kettős- társadalmi, üzleti - célkitűzés. Az ilyen típusú vállalkozás célja a pénzügyi fenntarthatóság mellett társadalmi hatás kifejtése. Fontos az is, hogy a társadalmi cél előrébb sorolt a pénzügyi fenntarthatóságnál.

Ezek mellett nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy vannak olyan nonprofit kritériumok, amik szem előtt tartása még sikeresebbé teheti a társadalmi vállalkozásokat.

- Profitszétosztás tilalma-a NESsT definícióját kivéve, mindegyik meghatározás tartalmazza. Ez ebben az azt jelenti, hogy a nyereségüket a szociális, vagy társadalmi cél érdekében forgatják vissza.
- Demokratikus működés- Önkéntesen alapuló intézményi struktúra, amely a következő értékeket tartja szem előtt: bizalom, igazságosság.
- Innovativitás - magas szintű szociális innováció
- Fenntartható működés, felelős működés, kölcsönösen előnyös együttműködés, magas minőség

Felhasznált irodalom

- Bartal A. M. (2005) *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Budapest: Századvég Kiadó.
- G. Fekete É.-Bereczki Á-Kádárné H. Á.-Kiss J.-Péter Zs.-Siposné N. E.-Szegedi K.(2017) *Alapkutatások a társadalmi vállalkozások működéséről*. OFA, Miskolci Egyetem
- Bibó I. (1986) *Válogatott tanulmányok 1945-89*. Budapest: Magvető Kiadó,
- G. Fekete, É., Hubai, L., Kiss, J. and Mihály, M. (2017) “*Social Enterprise in Hungary*”, ICSEM Working Papers, No. 47, Liege: The International Comparative Social Enterprise Models (ICSEM) Project.
- G. Fekete É., Hubai L., Mihály M., Kiss J. (2017) *Social enterprise in Hungary* ICSEM Working Paper (megjelenés alatt).
- G. Fekete É. (2014) A szociális és szolidáris gazdaság csírái a magyarországi vidéki térségekben. *DETUROPE – The Central European Journal Of Regional Development And Tourism* 6 (3) 2014 ISSN 1821-2506
- G. Fekete É., Hámori G., Vincze M. (2014) *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe*. Country Report: Hungary. European Commission.
- Kákai L. (2009) *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon*. Pécs: IDResearch Kft./Publikon Kiadó.
- Kovács I. (szerk.) (2005) *A civil szervezetek és a területfejlesztési politika*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete. 140 p.
- Kuti É. (1998) *Hívjuk talán nonprofitnak ... A jótékonyság, a civil kezdeményezések és az állami keretből kiszoruló jóléti szolgáltatások szektorra szerveződése*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.
- Les, E., Kolin M. (2009) East-Central Europe. In: Kerlin J. A., szerk. *Social Enterprise. A global comparison*, Lebanon: Tufts University Press, 35-63.
- Nárai M. (2003) *Civil szervezetek egy kisváros életében*. TÉT, 17. 1. pp. 91-115.
- Pálné Kovács I. (1999) *Regionális politika és közigazgatás*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 1999, 282 p. (Területi és Települési Kutatások, 14., Studia Regionum)
- Salamon, L. M., Anheier H. K. (1999) *Szektor Születik II. - Összefoglaló egy nemzetközi nonprofit kutatás második szakaszáról*. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Budapest: Acta Civitalis, Civitalis Egyesület.
- Skrabski Á., Kopp M. (2008) *A bizalom, mint a társadalmi tőke központi jellemzője*. www.vigilia.hu/2008/10/skrabski.htm

Statisztikai adatok:

KSH Statisztikai Tükör, Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2019. 12.23
<http://www.ksh.hu/gazdasagi-es-nonprofit-szervezetek>
https://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=1050994&p_lang=HU

KSH, Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2015
http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=953125&p_temakor_kod=KSH&p_lang=hu

Nonprofit szervezet Magyarországon, 2003-2017
<http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haDetails.jsp?query=kshquery&lang=hu>

NON-PROFIT ORGANIZATIONS IN HUNGARY

ESZTER BUCHER, PH.D.

In the 21st century, due to the development of communication and transportation system and technology our limits have expanded in space and time. We live in an accelerated, globalized world, while social actions and nonprofit organizations represent a completely different set of values. The importance of local communities must be emphasized, as they are the building elements of civil society contributing to the transmission of fundamental values, the creation of a well-functioning local society, and the formation of social and economic life.

In the three decades since the change of regime in Hungary, the non-profit sector has undergone significant growth and development, but it has still not integrated fully in Hungarian society. The political, economic and social transformation that took place in the country since the late 1980s facilitated the development of the civil sphere, as a result of the removal of former barriers the development was dynamic. In accordance with the conditions and goals outlined by the law, a wide variety of organizations were established with many different functions. In addition to large national foundations, associations and non-profit enterprises numerous small non-governmental organizations were formed with limited resources, representing the goals and interests of local communities.

In the first part of my publication I present the history of the formation and development of non-profit organizations in Hungary after the change of regime, and I also discuss the differences between the concept of a non-governmental organization and a non-profit organization. Following this, my aim is to elaborate on the structure, basic organizational types, main areas of activity and employment structure of the Hungarian non-profit sector, as well as to examine the types of income, and to outline the possible future trends, in particular the role and future opportunities of social enterprises.

Keywords: nonprofit organizations, local communities, social enterprises